

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSABÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF.

Ára 75 kr.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TULAJDONA.

1896.

TARTALOM.

	Lap
<i>Szilasi Móricz.</i> A finn-ugor névszói összetételek I.	129
<i>Setälä Emil.</i> Az eredeti <i>kt</i> megfelelője a magyarban	194
<i>Halász Ignác.</i> Déli lapp szövegek	198
<i>Hegedűs István.</i> Az accusativus a görögben II.	202
<i>Zolnai Gyula.</i> Árpád-kori szók magyarázatához	212
<i>Ásbóth Oszkár.</i> Az ó-szlóven nyelv hazája	218
<i>Hellebrant Árpád.</i> Könyvészet 1895. II.	226

Ismertetések és bírálatok.

<i>Misteli Ferencz.</i> Hogy bírálnak a fiatalok? II.	241
<i>Melich János.</i> A szlóven nyelv szótára	245
<i>Pecz Vilmos.</i> Az újjörög népnyelv kézikönyve	247
<i>Balassa József.</i> A gyermek nyelve	249

Kisebb közlések.

<i>Sz. J. Sajnovics János</i> Demonstratiója	225
<i>R. Prikkel Marián.</i> Toka	197
— — Szirony	252
— — Öszvér	256
<i>M. J. Veles,</i> vелеz, velenze	251
<i>Votják</i> nyelvtan	256

Folyóiratunk negyedévenként jelenik meg, még pedig márczius, június, szeptember és deczember elsején. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s ára 3 frt vagyis 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó-hivatalához czímezendő.

Kérelem: Kérjük a nyelvészeti munkák s különösen program-értekezések szerzőit, szíveskedjenek ismertetés végett munkájuknak egy-egy példányát beküldeni a szerkesztőnek: Budapest, VIII., József-körút 17.

A finn-ugor névszói összetételek.

1. Névszói összetételek a vogulban.*)

I. Összetétel s birtokviszony.

1. Bevezetés. — Két szempontot kell tekintetbe venni az összetétel meghatározásánál; egyik az alaki, a másik a jelentésbeli. Alaki jele az összetételnek, hogy két szóalaktaniváltozás nélkül mondattani viszonyba lép s egy hangsúly alatt egyesül; jelentésbeli ismertetője pedig, hogy az összetétel új s alkotó részeitől eltérő jelentést kap, — mint BRUGMANN mondja: *das ganze den theilen gegenüber isoliert wird.* (Vgl. Gr. II. 4.) Igaz, hogy BRUGMANN nemcsak ilyen jelentésbeli izolálást, hanem alakit is követel (pl. *denuo* = *de novo*). A finn-ugor nyelvekben azonban az alaki izolálás legfőljebb csak negatív — az se mindig — a mely a viszonyt jelölő rag hiányában mutatkozik. De magán a szón nem történik változás, s azért is a meghatározásomat tágabb körre kellett kibővítenem. Minthogy pedig az alaki szoros különbség hiányzik, nem is lehet oly pontos s szoros a határ a finn-ugor nyelvekben a syntaktikai viszony s összetétel között, mint az indogermán nyelvekben (bele nem számítva a román nyelveket). Mindamellet hiba volna a mi összetételeinket alantabb rangúaknak, vagy minek tartani, mert nem az alak, hanem a jelentésük sajátága a fontosabb. Akármely nyelvben is egyforma lelki működés és szükséglet hozza őket létre, t. i. az, hogy a szemlélet egységét nyelvünkben is egységesen akarjuk kifejezni. Ez az akaratunk: a nyelv pedig akaratunk eszköze, vagy mondjuk végrehajtója; de természetesen az ő mivoltához s természetéhez kell

*) A magyar összetételekre, a mennyire a tárgyalás kerete megengedi, szintén figyelemmel leszünk (v. ö. Simonyi s Balassa fejtegetéseit). A hol a vogul forrás nincs idézve, l. Vog. szójegyz.

alkalmazkodnia akarátunknak is, valamint a nyelv is, a mennyire megszabott sajtásága engedi, ő hozzája szintén alkalmazkodik. Az ok tehát egyenlő, de az eszköz, az különböző. S egyik oka ez is, hogy aztán az eredmény is különböző. Vagyis, a mi esetünkről szólva, hogy annyiféle az összetétel a különböző nyelvekben. De ezen kívül, noha ugyanazon lelki ok ezen nyelvi tüneménynek a megindítója, megnyilatkozásaiban annyira változatos, hogy e miatt szemléletben s felfogásban is lényegesen különbözik a többféle nép-lélek egymástól. Hozzájárul még a nyelv természete, a mely szintén alakító hatással van az emberi lélekre, a mennyiben alkalmazkodásával némely tehetségét kifejleszti, s merevségével viszont némelyikét elnyomja vagy megszorítja.

2. A birtokviszony ragja. — Meghatározásunk szerint az összetétel külsőleg syntaktikai viszony, a melynek azonban nincs jelölője. Ehhez megjegyzendő, hogy a vogulban is vannak másféle ilyen viszonyok is alaki jelölés nélkül, mint az értelmező s melléknévi jelző; a mondat tárgya, mikor határozatlan (az éjszakiban nincs külön jelölésű határozott tárgy sem); végül tudvalevőleg az alany. Nincs azután ragja a birtokosnak sem, hanem ezt mégis külön kell választanunk amazoktól, mivel a syntaktikai viszonyt a birtokon levő személyrag jelöli. Magától értetődik, hogy a névszói összetételeken legkivált ugyanezen itt elsorolt mondat-tani viszonylatok mutatkoznak, de mégis kiválnak közülök a birtokviszonyhoz hasonlók. *Hasonlók* mondom, — mert óvakodnunk kell attól a föltevéstől, mintha az összetétel akárminő syntaktikai viszonyból eredne — csakhogy a jelentésnek igen sokféle árnyalata az elő- s utótag között gyakran megegyezik azzal, a mely a birtokos s a birtok között létezik (v. ö. gen. subj., obj. stb.). Ezen szempontból, t. i. egybevetve s különválasztva a jelentésöket, össze is kellene őket hasonlítani.

Mi azonban más szempontból akarunk most röviden a vogul birtokviszonnyal foglalkozni. Ugyanis úgy látszik, mintha a vogulban teljesen *jelöletlen birtokviszony* is volna, azaz olyan, hogy a birtokon se volna meg a személyrag. Ez természetesen tárgyunkra nézve igen fontos kérdés, a melyet nem lehet mellőznünk. De mielőtt tárgyalásába bocsátkozhatnánk, meg kell jegyeznünk, hogy vogul alatt a MUNKÁCSI gyűjteményének nyelvét értjük, a mely mint költői nyelv bizonyosan eltér a köznapi beszédétől, a melyre,

fájdalom, nincsenek még adataink. De úgy gondolom, hogy ebből több a hasznunk, mint a kárunk. Kárunk ugyanis annyiban nem lehet benne, hogy esetleg félrevezethetnének bennünket az innen nyert adataink, azaz a mit mondani akarok, nem kell attól tartanunk, hogy ezek a példák a nyelv szellemével esetleg ellenkeznek, mintha mesterkéltek volnának. Ettől a nép ajkáról gyűjtött adatoknál nem kell s nem lehet félnünk, noha az idegen hatás nincs kizárva, a mi azonban a közbeszédre szintűgy ráillik. Megvan ellenben az a nagy hasznunk ezen költői gyűjteményből, hogy számos sajtáságos, elavult alakokat őrzött meg számunkra, a melyek ezen tárgyunkban helyettesíthetnék még a nyelvtörténetet is, ha a közbeszédből megfelelő kimerítő adatokkal rendelkeznenk. A nyelvtörténetnek hiánya persze, valamint az egész finn-ugor nyelvészet terén, ezen dolgozatban is sajnosan érezhető.

A legegyszerűbb eset, midőn a birtokos személyen vagy tárgyon nincs személyrag; a birtok a harmadik személy ragjával van ellátva, pl. *ājkā žulaxā-nūpēl lāwi* az öreg mondja hollójának, I. 3. *kērīn ma'ilēp sāt tāžēt ma'ilānl* a vasmellű hét buvárkacsa melleit I. 96.

Állhat a birtok más személyraggal is, mikor a birtokos a megfelelő személyes névmás pl. *om ēkum* az én feleségem II. 226. *nāi' ēkun* a te feleséged II. 227. *takwi kātān* saját kezére I. 98. *Ajās-tārem ājkā akiān-palt jojtēžān-pēl* ha A. isten bácsitokhoz megérkeztek II. 9. stb.

Bonyolultabbá válik az eset, midőn a birtokos is már birtokos és valaminő személyraggal van ellátva.

I. Természetesen azt várjuk, hogy a birtokon ilyenkor is meglegyen a harmadik személyrag. S ez meg is van pl. 1. személyragos birtokos: *sirejim pāžān* kardom oldalához II. 147. *kāsēm kāsijāt* öcsém kése II. 229. *žurēm sāt āntij ujim sqwānā* háromszáz szarvas állatom bőreit II. 17. *an mā surmēp surmij kwolēm pulpā žotti manēmtawēs* ama földből való tetőnyilasú tetőnyilasos házam nyilásfödelét im fölszakították III. 98. *ajāy žumpēžānēmne posžānl tot lūleit* fegyveres szolgálaim vére (ill. vérük) oda tapadt II. 14. — 2. személyragos birtokos: *kāsēm žqlē-somān noņkhwē lōtēlst* öcséd uja hegyének puha húsa (ill. ujj-kérgei) leszakadt II. 228. *jelpij ujin sipān* szent állatod nyakára II. 405. *jelpij jārisēn pāžāt* szent

folyócskád oldalán II. 403. — 3. személyragos birtokos; *āsā kwolān* atyja házába II. 101. *Sorni-Kworēs jā'ikātā qln širkip sāt awitā* S. Kw. atyácskája ezüst sarkú hét ajtaját I. 85. *luwā la'ilā kātā lap pēritayts* lova hátsó lábát, előlábát körülgöngyölte I. 14. *takwi tusā is-γarā* a maga szakállának képe I. 5. *Xul-āter tātēm sēitā akw' lamtā Numi-Tārēm āsūwnē tū mītā* X. hozott homokjának egy részét odaadja N. atyánknak I. 161. *qānān kašā takmanā kinsawēt* ángyától öcsese tetvei kerestetnek II. 73. *pēri-talēm tārānēn sārān* begöngyölt vásznaiknak üszkei I. 14.

II. Most következik a másik forma. Csakis a birtokoson van meg a személyrag, de a birtok ragtalan, pl. 1. személyragos birtokos: *āsem nur ul kinsilēm jā;ēm nur u. k.* atyám boszúját (gen. object.) ugyan hogy ne keresném II. 184. *akw' pāl mām jēr, akw' pāl vitēm jēr* egyik része földem (vizem) vidékenek I. 90. — 2. személyragos birtokos: *jelpiy χālēn litēn* szent nyírfád tövéhez II. 403. *kātēn-jōr, la'ilēn-jōr* kezéd, lábad ereje II. 183. *jāin sāim wūir* apád rothadt vére III. 349. *jānk lū sisēn ujēn-pī' ūnttilawēm* fehér ló hátára állatod fiát ültetnek fel engem III. 164. *talij ūqul talēn-jir ēri, mosij lū mosēn-jir ēri* kóros hús kórjáért téged illető véráldozat kell-e (ill. kórod áldozata v. ö. *remedium irae* ein mittel gegen den zorn, s megjegyzendő, hogy a vogul énekben is arról van szó, hogy adassék áldozat a bálványának a tőle küldött betegség ellen, ill. elhárításáért) II. 417. — 3. személyragos birtokos: *ārij χum ārit sim pojti, pīrij χum pīrā sorī' ta'inti* leányos ember leányának éhe csillapúl, fias ember fiának hasa megtelik I. 153. *manā la'ilā talēyt lūlnē ēlēm-χalēs vēriti* micsoda lába hegyén álló ember bírja majd ki I. 36. *luwā sisēn nānyχ ta porimēs* lova hátára most fölugrott I. 6. *āšā (šānā) mān pī' atyjānak (anyjānak) kis fia* II. 105. *taw nētā nām-tēn patwēs* ő neje gondolatába esett a. a. megtetszett neki neje gondolata II. 79. *S. Kw. jāγā ūnlēnē kwol qln širkip sāt āwi* S. K. atyja lakó házának ezüst sarkú hét ajtaját I. 81. (v. ö. I. 85.) *turā-suj* kiáltása zaja II. 131. *jāγ'-ārikānl kātā-ke qššū sorkwē* testvérkéjük kezének gyenge szára II. 35. Ide vonható még *ākum-*, *ākwēn-*, *ākwā-ēkwā* néném-, nénéd-, nénje-asszony: *jāum-pū* bátyám AL. 70. *akim-as* öreg bácsim II. 127. *upā-χum ipa ura* I. 121. *šānim-ēkwā* anyámasszony II. 273. v. ö. *nāγ-šānūn* id. II. 134.

Mint különös sajáttság megemlítendő a tavadai nyelvjárásból,

midőn az összetétel mind a két tagja ugyanazon személyragot kapja, pl. *jisi-khoro* árnyék (ÉV. *jis-γuri*) birtokragozva: *jisem-khorkhom*, *jisen-khorkhon*, *jisi-khorkhé*; *jisu-khorkhu*, *jisne-khorkhona*, *jisän-khorkhan* (VNYjár. 258.).

III. Ezen formákkal szemben *alakilag* összetételnek kell mondanunk az olyan szócsoportokat, a melyeknek vagy minden tagja ragtalan, vagy a rag csupán az utolsó tagon van, de mindamellet az egész csoportra (s nem csupán a ragos tagra) vonatkozik, pl. *mā-sayl* földhalom I. 161. *sāris-pattén ti jojtés* a tenger fenekére érkezett u. o. *am sūp-lājémté mā tūjtsem* én szám öblében földet rejtettem el I. 162. Csak ezeket tekinthetjük voltakép összetételnek, minthogy nincs is más alaki ismertető jelük, azonban félig-meddig közibéjük sorozhatjuk a II. csoportbelieket is (v. ö. *nēvnap*: *nevem napja*), különösen minthogy nem mindig pontosan kiszabott a határ s választék a birtokviszony s összetétel között. Ugyanis elég gyakran ugyanazon szócsoportok a legesekélyebb jelentésbeli különbség nélkül majd birtokviszonyban, majd összetételkép használtatnak, pl. *sis-jārén* hát-erőd I. 140.: *kātén-jör*, *la'ilén-jör* i. h; *sarūny tqwpä žal-titént* aranyos galyú nyírfád tövében II. 403: *žalén titén* u. o; *nelm-taléž*, *sōp-t.* nyelv-, szájvég II. 255: *la'ilä taléžt* i. h; *Xul-āter* majem *sei-lamtnél* a X. adta homokrészből I. 161: *Xul-āter tatém seitä akw' lamtä* (a közbevetett melléknév vagy számnév nem szokta megbontani az összetételt) i. h; *χotäl ālné ūs-jer* I. 12: *ūs jerä* i. h. *jä'i-pižänä* *lāje'it* mondják II. 21: *jäum-pū* i. h. *lū nolä pūwés* a ló orrát megkapta I. 19: *lū-la'ilén lakwés* a ló lábához férközött uo. *žul nälä*, *tären nälä pāntmeltälén* a kór, betegség kínját oszlasd el II. 357: *tären-nälén*, *žul-nälén pūwimét* a kór, betegség kínja ragadta meg II. 356.

Persze ezek után azt hinné az ember, hogy a birtokviszony helyett is használatos az összetétel, azaz hogy van teljesen jeltelen birtokviszony is. Ilyen azonban rendes viszonylatban nincs (egy sajtáságos szórendi formát azonnal megvizsgálunk), mert a mi ilyennek tűnhetnék is föl első pillanatra, mint pl. *paul-puyk* falu feje III. 454. *āmp-lāny ti koje'it* az ebek utját követik III. 461. *ery'-āter*, *mojt-āter* énekbeli, regébeli hős II. 277. stb. hasonlók, ezeket majd alább könnyen eloszthatjuk az összetétel rendes fajtái közé. Megjegyzendő, hogy a név-

utóként szereplő névszók külön elbírálás alá esnek, a mint majd alkalom adtán ezekre is rátérünk. Azok többnyire birtokos személyrag nélkül járulnak a hozzájuk tartozó névszóhoz (kivéve ha személyes névmás), vagy a személyrag rendszeren ezen a névszón van (lásd MUNKÁCSI: Vog. Nyelvjárások). Hasonló az *aul* szó is, mikor tulajdonkép nincs semmi meghatározható jelentése pl. *ēli vōwnē jirēm-aul* este követelt áldozatomat II. 3. Továbbá a *zar, ut* szó (l. Vog. szójegyz.).

3. Figura etymologica. Az összetétel szétválása. Melléknévi szórend. — Ismeretes a magyarban, hogy számos összetétel ha birtokká lesz, szétválik s a meghatározó szó (az összetétel első tagja) az értelemnek megfelelő birtokragot, a meghatározott szópédig (az összetétel második tagja) mindig harmadik személyű ragot kap, pl. *nevem napja, hajad szála*. Ehhez hasonló a vogulban a f. e. II. forma a már kifejtett különbséggel. Azonban a vogulban ez ritkaság számba megy; a rendes eljárás, hogy az összetétel ilyen esetben is egységes szónak tekintetik, pl. *sirej-naläntel túltzatsei* kardjaik nyelével küzdenek II. 219. *akw' päl räsi-tajtem* ujjasomnak egyik fele ujját III. 397. De sajátos és igen kétes értelmű gyakran a viszony, mely a melléknévi jelző s az összetétel tagjai között van. A vogulban, valamint a magyarban rendszeren az összetétel második tagja a jelzett szó, tehát a melléknévi jelzőnek is, ha nem vonatkozik az egész összetételre mint egységes szóra, hozzája kell tartozni, pl. rozsdás ajtókilincs, a sáros Dunapart. Vannak azonban a magyarban is olyan összetételek, a melyeknél a melléknévi jelző részben az előtaghoz avagy az egész összetételhez tartozik. Ez különösen az olyan összetételnél fordul elő, a melynek tagjai szorosabb kapcsolatban (minő pl. a faj s nem, anyag s a belőle való között van) vannak egymással pl. fekete cseresznye, fehér vászonnadrág, tündöklő gyémántgyűrű. Ilyen pl. a vogulban is *lilij nälj'-qštärei* eleven kígyó-ostorral I. 103. Azonban a vogulban a jelzőnek a meghatározó szóhoz való tartozása számos olyan esetben is előfordul, a hol ez a magyarban nem szokásos, pl. *jämés lūw-tänyxel ti voss tiseltawés* jeles ló patájával (e. h. jeles lópatával a. a. a ló jeles patájával) változtatná bár sík földdé II. 337. *nanrä šaxl sujil ta patés* hatalmas mennydörgés hangjával (e. h. hatalmas mennydörgés-hanggal, a. a. mennydörgés hatalmas hangjával) esett le II. 101. *namiy ätär-ärikwē* a neves hős leánykája II. 35.

Különösen gyakori ezen eset, azaz így fordítja a jelzöt s az összetételt MUNKÁCSI majdnem mindig, ha a jelző ugyanazon szó mint az összetétel meghatározott (második) tagja, tehát midőn a figura etymologica áll elé, pl. *tałij űgul-tałné-ke xōjawét, mosiñ lu-mosné-ke x.* kóros hús kórja ha érinti, beteg csont betegsége ha érinti II. 3. (v. ö. *la'il-mosné xqjné xum* lábbetegségbe eső ember II. 4.) *kaniy űs-kanikwén* a teres város kedves terére (ill. terecskéjére); *táltij űs tältén tā ti joxtsei'* réves város révéhez érkeztek II. 68.

Ugyanígy ha az összetétel személyragos pl. *āwiy kwol-āwim* ajtós házam ajtaja II. 6. 284. 16. *mā surmép surmiñ kwol-āwimnél* földből való tetőnyílású tetőnyílásos házam ajtajából III. 97. *titiy sājim-titén, taljij sājim-talyén* torkolatos patakod torkolatát; forrásos patakod forrását III. 189. *taw ti kanēy paul kanā* az ő téres falujának terét tapodom NyK. 21: 389. *kaniy űs kaném* téres városom terén II. 11. 41. *táltij űs tältén* réves városa révéhez II. 3. *táltij űs tältkeu* réves városunk révecskéjét II. 39. *t. ű. tältémné* II. 11. *t. ű. tältänélne* II. 9. *sisij kwol sisémné* mögös házam mögé II. 41. *sisij űs sisüwné* mögös házunk mögé I. 133. *kēmplij sāyi kēmpliänēn* szárnyas subájuk szárnya I. 64. *jāntewij jaut jāntewakēm* ideges íjjam idegecskéje II. 43. A példákat még bőségesen lehetne szaporítani. Ezek is eléggé mutatják az eltérést a magyar s a vogul között, a mint az ezen példák fordításából is azonnal szembeötlik. A magyarban t. i. az összetétel (az említett kivételekkel) azonnal szétválik, mihelyt a megelőző jelzöt az összetétel meghatározó (első) tagjára akarjuk vonatkoztatni, pl. *csergedező forrás vize*; ha pedig együtt marad az összetétel, akkor a jelző csakis a meghatározott tagra vonatkozhatik, pl. *hideg forrásvizet ivott*. Mint látjuk nem úgy van a vogulban. S hogy még nagyobb legyen a kétértelműség, megvan a magyarhoz hasonló használat is a vogulban, pl. *sāt ātpā ātij xumpukhānl* hét hajú hajás emberfejüket II. 153. *sāt ātpā ātij pukh-sqwā ti nujēmtilēm* hét hajú hajás fejbőrét im lenyúzom II. 165. v. ö: *añ kit ātēr sāt ātpā ātij pukhāyēn ti nujēmtiüjēm* II. 169. a miből kitünik, hogy a jelző amott is a *pukh* szóra vonatkozik; *pāykēy tōri-pāykēnmē jikē-poglnē khartāln* fejes daru-fejedet vond éjszak felé III. 347. *alāy jānk-alān, xūrēy jānk-xūrēn ti pūnsēltāslēn* födeles jégfödeledet, szegélyes jégzegélyedet im fölnyitottad II.

395. (így fordítja Munkácsi s azt hisszük helyesen, de alig pár sorral utóbb *aläj jänk-alän tarmélt födeles jeged födele fölött*; pedig ez lényeges különbség, minthogy a második fordítás szerint a jelző a meghatározó taghoz tartozik). Nem esuda, ha némelykor aztán kétértelműség áll be, pl. *nqmtij uj-nqmtänl* eszes állat-eszük I. 54. *nqmtij çum-nqmtikém an çumlé nqmsiläli* elmés férfi elmécském most ím miképpen elmélkedik II. 31. *an ti . . . sät q̄tēr jāj^s-ārikänl jot nqmtij çum-nqmtikēn akwän ti patsi'* ím ezen . . . hét hős testvérkéjével együtt elmés ember, (sic!) elméd ím egyet akar (ill. elmétek dualis) II. 35. — V. ö. *nqmtij çum nqmtikém* elmés ember elmécském II. 43. vajjon hova tartozik itt a jelző; az elméhez vagy az állat, ember szókhöz? Hasonló: *kakrij çum kakrikém toç ta patilälém* dühös ember dühöcském ím akkép szállt alá II. 43. *kantij çum kantém ti joçtém* haragos férfinak megjött a haragom (ill. haragos férfi-haragom megjött) II. 11. *lawij çum lawém ti joçtém* dühös férfinak megjött a dühöm (v. ö. az előbbi megjegyzést) II. 12. Növelhetné még a zavart, ha nem segítene az összefüggés, hogy a harmadik személyben valósággal kétféle jelentése lehet ugyanazon egy alaknak, pl. *āwij kwol āwitä* (persze azt várnók *kwol-āwi* mint összetételt) *lap-tärtélēn* az ajtós ház ajtaját zárjátok be I. 35. v. ö. (*ājkä*) *āwij kwol āwitänēl kwonä kwāli* az öreg ajtós háza ajtaján kilép I. 135); az előbbi példában birtokviszony, az utóbbiban összetétel. S van olyan eset is, hogy a fordítás értelme lehetetlenség, pl. *tältij çāp tālnē nalu tan qs poçere'it* a réves ladik révéhez alágurulnak most ők III. 444, — de mi legyen az a réves ladik? Réves rév mégis csak inkább érthető volna. Vagy *kwotlij çāp kwotlēmne* II. 27. talán inkább lehetne: hajóm közepes közepére, mint közepes hajóm közepére, szintúgy *pattāy squt pattä* III. 443. bödönyének fenekes feneke e h. fenekes bödönyének feneke, mint MUNKÁCSI fordítja. Úgy hogy azt lehetne gondolni, hogy ezen ismétlések: *āwij āwi, kanij kan* stb., a melyek mind ilyenformák, nem egyebek mint diszítő vagy inkább fokozó jelzők, mint pl. a magyarban; *mélységes mély, nehéz-nehezen, telides-teli, csupádon-csupán* (P. THEWREWK E. Figura etym. Nyr. III. 385.) Más nyelvekből idéz példákat TOBLER Wortzusammens. 132. pl. olasz *caldo caldo* egész friss, *vicin vicin ganz dicht* daran; ném. *selpo selpo* ipsissimus (v. ö. magános-magánoson), *wilt wilde* nagyon vad

stb. különféle nyelvekből. (Még sokkal több példát gyűjtött Porr Doppelung cz. művében). Ezt elfogadva, a jelző s az összetétel közti viszony egész normalis volna, s legfőlebb csak azt kellene még föltételeznünk, hogy MUNKÁCSI nem figyelt eléggé fordításában a különbségre, mely ilyen két fordulat között van, minő: *Házam ajtós ajtaja* (t. i. ez volna egyenlő jelentés ezzel: *Ajtós házajtóm*) s *Ajtós házam ajtaja*. Ez könnyen megeshetett, nem lévén első pillanatra olyan szembeszökő az értelmi különbség.

Feljogosíthat bennünket az ilyen feltevésre még az az ismeretes körülmény is, hogy a vogul költői nyelvben egyébként is nagyon elterjedt az ilyen ismétlődő jelzők használata, pl. *läkw samp samij laxerä* sűrű szemű szemes pánczélruháját I. 98. *qln lüspä lüsiñ sirejä* ezüst rojtú rojtos kardját u. o. *män täñpä täñziñ xul, män nolpä nolij xul* kis hátszárnyú hátszárnyas hal, kis orrú orros hal II. 58. *vit-sa'ip sa'ij nē, vit-věsp věsiñ nē ünli* vízfürtű fürtös nő, vízekű ékes nő ül I. 22. *nälēx turpä turij rāñxkeu* vékony hangú hangos kiáltásunkat II. 30. A példákat nem akarom halmozni, de tudvalévő, hogy lapról-lapra találhatók szövegeinkben, s azt hiszem, hogy bátran lehet az ilyeneket a fönt tárgyaltakkal párhuzamba vonni. Hasonlókép kell fölfogni az olyan esetet, midőn az ilyen kettős jelzőt számnév előzi meg, pl. *sāt kuñäspä kuñäsiñ inär* hét csengetyűjű csengetyús nyereg I. 45. *lqu puñkpä puñkiñ sūpä* tíz fogú fogas szája I. 138. Itt ugyanis az első jelző a számnévvel együtt a mértékét jelenti azon tulajdonságnak, a melyet a második jelző kifejez; amott, az előbbeni példákban a tulajdonság fajtáját. De világos, hogy erre maga a számnév, ill. a névszó egymagában is elégséges, tehát hogy az egyik jelző, akár az első, akár a második fölösleges. De hogy mégis ott van, annak más pszichologiai oka nincs, mint hogy a beszélő különösen figyelmeztetni akar az illető tulajdonságra, ép úgy mint mikor indulatunkban ismételjük szavainkat azért, hogy különösen nyomatékosan hassanak. Azaz az egyik jelző erősítő jelző. De az is világos, hogy hasonló szándék nyilvánul az ilyen kifejezésekben is *tältiñ xap tält*, persze csak akkor, ha a *tältiñ* s a *tält* tartoznak egymáshoz.

Szóval, ha ezen fejtegetés helyes, akkor a tárgyalt figuratymologikás jelzők az összetételnek nem a meghatározó (elő) tagjához (mint MUNKÁCSI fordítása után hihetné az ember), hanem a meghatározott (második) taghoz tartoznak. Noha nem lehet elhallgatnom az olyan példát, a minő a már id. I. 35. vagy hozzá

hasonló II. 32. *āwiy ūs āwikātā pali' us ti vissentawē* kapusvár-
nak kapuját csak akkor vonják széllyel. Minthogy itt *ūs awikātā*
világos birtokviszony az *āwiy* jelző csakis az *ūs*-hoz (I. 35. a *kwol-*
hoz) tartozhatnak. Azt lehetne tehát mondani, hogy ezen s hasonló
példák eléggé bizonyítják, hogy az összetételben is az első taghoz
tartozik a jelző. De újra hangsúlyozom, hogy ilyen példa igen
nagyon ritka s gyakran a fordításba is egy kis pontatlanság csuszott
be. Így pl. II. 263. 112. sor *tāltiy ūs tāltēn ās nalu ta jāme'im*,
helyesen van (már t. i. MUNKÁCSI felfogása szerint) így fordítva :
A réves város révéhez ím ismét lelépdelek ; de már u. o. 124. sor
tāltiy ūs tāltēn tū ta tawsēm, a melyet M. szintúgy fordít, mint az
előbbi, már nem helyes, mivel itt a *Sakw-talēz ājkā* váráról van
szó, tehát így kell fordítani : Réves városa révéhez (ill. városa
réves révéhez) ím oda érkeztem. Hasonló elnézés van II. 32.
pattān žāp pattākāt fordításában. Nem : ,a fenekes *hajó*, hanem
hajója (fenekes) feneké', a mint az összefüggés világosan mutatja.
Tehát a fölhozható példák sem mind biztosak, mert mellőzve a
fordításbeli elnézéseket, még kétértelműség is lehetséges magában
a szövegben is, pl. az id. II. 32 *āwiy ūs āwikātā* se egészen biztos,
mivel az összefüggés ilyen fordítását is megengedné : kapus *vára*
kapuját (szerintem : vára kapus kapuját), míg I. 35. kétségtelen.
Van tehát néhány kétségtelen példa, a számukat nem tudom, de
bizonyosan igen nagyon csekély ; de ezen nem is lehet csudálkoz-
nunk, ha meggondoljuk, hogy milyen laza a választó határ össze-
tétel s birtokos közt s hogy mily könnyű köztük a félreértés (még
hangtanilag is pl. *é : ā* között), a mint már fönt is említettem az I.
35. példa tárgyalásánál. Az eredményt, a melyre jutottunk, re-
ményilem ezek nem ingatják meg.

S most térjünk át azon esetre, midőn az összetétel szétválik
s a melléknévi jelző a két tagja közé kerül. A magyarban ez ismer-
etes sajtáság s akkor fordul elő, mikor a jelzőt különösen kiemelve a
meghatározott tagra akarjuk vonatkoztatni, pl. Fut hideg forrás-
nak enyhítő vizére Ar. I. IV. Ott is azt susogta a nád minden szála
u. o., s a mikor az összetétel nemcsak hogy elválik, de birtok-
viszonynyá is változik, a. a. csak birtokos összetételnél lehet-
séges a jelző közbetétele. A vogulban azonban noha szintén ketté-
válík, mindamellett megmarad az összetétel, azonfelül
nemcsak birtokos, hanem olyan összetételben is szokásos, a minő-

nél a magyarban a közbeszurás nem szokás s csak jelentékeny változással lehetséges, pl. *jājēn kāt jāmēs nak* apjuk kezének jeles ízét III. 517. *āntēj uj jāmēs jirēl* szarvas állat jó áldozatával II. 367. v. ö. *uj-jir* III. 478. *naŋrā šajl kumriy sujil* hatalmas mennydörgés dörgő hangjával II. 43. v. ö. *naŋrā šajl-sujil* II. 101. *kēr mǎn sǎrt žuril* kis vas-csuka alakjában I. 28 v. ö. *sāt tǎulep kēr-lū* hét szárnyas vas ló I. 10. úgy hogy *kēr ēlmip jelpiy sirejil* éles szent vas-karddal (nem mint MUNKÁCSI, vasélú szent karddal) II. 153. v. ö. *kēr-sirej sāt ūsēl* a vas kard hét legyintésével II. 146. — *nēmīs lējkēr jāmēs žuril* vakondok jeles alakjában III. 478. v. ö. *ēlēm-žalēs-žuri* ember-alak I. 129. — *vouta nuj tiniy ta'ıl, vouta jarmak-tiniy ta'ıl* vékony posztóból, selyemből való drága ruha III. 151. *nǎkwēj nuj jāmēs pittē* sima posztó jó fészekben III. 355. *nǎr-sǎw žalij va'ilep* nyers bőrből való közbefogó vonószijat I. 93. v. ö. *nuj-kwol* posztósátor I. 7. *jarmak tǎr* selyemkendő I. 33. — Szintilyen fajtájú *pasār-jiw kisij āpǎn* abroncsos berkenyefa-bőlesőbe III. 475. *sǎrni žamši jāmēs qulēl* arany ostor jó végével II. 408. *paul akw' aultē* a falu egyik végén II. 108. v. ö. *am sǎhši-lili-aulēnt* az én veréblelkem végét II. 188. — *vitēt žat sām jāŋži* vizeknek hat vidékét járja körül II. 289. v. ö. *mōt sǎris-sāmne totawēi'* egyik tengerszögletbe vitetnek I. 136. (de érdekes: *māt-sām sāt sām jāŋži* vidékek hét vidékét járja körül II. 289. itt is, valamint a *vitēt žat sām*-ban a plur. jele az első tagon van). Kétségtelen továbbá, hogy összetétellel van dolgunk, ha az egész összetételt megillető személyrag a második tagon van. Elégséges bizonyítéknak tekinthetjük továbbá, ha a ragtalan alakok mellé egyéb adatok hiányában ilyeneket állíthatunk párhuzamban, pl. *paul saw saw žum* falut lakó (ill. falusi) sok sok ember II. 39. v. ö. *paul saw saw žumimnē* II. 276. a felfogásra s értelemre nézve: *paul-aul, ūs-aul žāl-sajlā-nēlnē ta mine'it* faluvégi, városvégi nyírligetbe im mennek II. 53. hasonló *vōr-sātā žalēm žum* erdei szerencséséből kifogyott férfi II. 345. s elválasztva: *vōr jāni' sātā ti jēmtēltālēs* erdei nagy szerencsése kezdett im támadni u. o. Így válik bizonyossá-sok olyan összetétel, a melyet első pillanatra inkább birtokviszonynak volnánk hajlandók tartani *alakilag* is, minthogy magyar nyelvi felfogással *tartalmitlag* öszszetételnek nem tekinthetjük, pl. *uj žūrēm ātēl* állatbeli három ugrással III. 335. *uj khūrēm pātēl* állatbeli három lépéssel III. 345. *uj pāti jāni turel ām voqriām* állat-támadó (ill. állati) nagy

ordítással ijesztem meg őket III. 347. bizonyossá válik, hogy *uj-āt, -pät, -tur* összetételek, ha összevetjük: *uj žürēm patilēm por-žilēm* állatbeli három szökkenéssel ugrom el III. 171. v. ö. még *atij uj-atēm* szagos állatszagam III. 459. Továbbá ezt *ñoys sät lēsij lāηχ* nyusztfogó hét vadászhurkos út III. 36. csak úgy lehet érteni, ha *ñoys-lēsij* ill. *ñoys-lēs* összetétel (v. ö. *rókacsapda, madárháló*) s ez bizonyítékot nyer a következő példa által *am ñoys sät, uj sät saw lēsänēmne ti mine'im* én nyusztfogó hét vadfogó hét, sok vadászhurkomhoz megyek III. 2. A felfogás ezen összetételben *dativusi*, hogy úgy mondjam s ugyanaz, mint pl. ebben *lóistálló*, a mely a. m. lónak való istálló, szintilyen *madárháló a. a. madárnak való háló*, vagyis a mi mindegy *madarat fogó háló* (v. ö. *egérfogó*), de azért óvakodni kell, hogy valami ellipsisre gondoljunk. Hasonló *viť-khūri* víztömlő (ill. vizes tömlő v. ö. vizes pohár) II. 230. *vōj-sān* zsiros edény III. 235. A jelentésnek más árnyalatával, de ugyanazon felfogással *vōj-paip* zsirral töltött puttony (csak azért nem *zsiros puttony*, mert nem állandóan s csakis erre a célra való) III. 227. *ūńśās-paip* tomporával töltött puttony u. o. Így aztán teljesen világos *mol jāmēs jāmēs paip, tēp jāmēs jāmēs paip* vagyontartó, étektartó szép nyirhéjputtony III. 355.

Az ilyen összetételekből, a melyekről alább részletesen lesz szó, az a felfogás támadt, mintha az első tag *dativusi* viszonyban állna az utótaggal, s ezen felfogás analogiájára (a mihez még másféle is járulhatott), alakultak az ilyenek: *uj at ētēm* állatot megillető öt éjemet III. 477. a mint maga a vogul is bizonyítja, így is mondván *uj morsij at ētēm* állatnak kiszabott öt éjjelem III. 185. vö. *pupī' posij žürēm pojkel pojkawēn* bálványkát illető (ill. kiszabott) három könyörgéssel könyörögnek hozzád II. 382. (1. *pos* 2. Szój.) Ilyen *uj at at jelpij rāηχēm* állatot megillető öt-öt szent kurjantásomat III. 475. végre *ta nē man qrm žumlē jēnti* a mint beáll a nőt illető bizonyos idő I. 136.

Másféle *āri (pī')* *jāmēs pašāntel ti žūltēn* leány, fiú (bucsuzó) bucsuzóddal maradj II. 157. v. ö. *āri (pī')* *pašā pašā kitti' ti lūlimēn* leánybucsuzó bucsuzóval most mi ketté válunk II. 156. *āri kit pašakwēl, pī' žürēm p.* két leány, három fiúi üdvözlettel II. 59. azonban felfogásra nem különböző tőle *kēr sirej sät ūsēl* a vas-kard hét legyintésével II. 146. v. ö. még *āri-jonij kwol* leányjáté-

kos ház III. 103. s fönt *uj χūrēm ātél* azaz a meghatározó a meghatározott tagnak mintha alanya volna (v. ö. gen. subiect. az apa szeretete).

Egész közönségesek végre a következők: *ajāj χum sāt pīrēm* hét fegyveres apródlegényed II. 152. v. ö. *sāt ajāj χum-pīrā* II. 133. 153. és viszont *ajāj χum jāni' pīrēm* II. 163. *nanh-jiw jelpiy kwolēmne* vörösfenyőből való szent házamba II. 174. *pāl χāl'-jiw voikēn sūkēm* fél nyírfából (faragott) fehér hajtórudam II. 50. *tēp jāni sāt ōltmēt oqēm jale jorstēn* táplálék nagy hét gyarapodásával áldj meg engem II. 379. *tēpiy Ās-vol lui auluw* táplálékos Ob-fordulónk alvége II. 66. *kānsēm lu jāmēs qulēm* sorvadó csontom drága faja III. 26.

Megjegyzendő még, hogy a számnév s a mennyiséget jelentő szó, valamint az id. példákban az összetételt szétválasztja, általában a jelző s a jelzett szó között, s nem mint a magyarban szokás, a jelző előtt áll, pl. *pesatij sāt tal lūlitēl* bélyeges hét öl magasságra I. 45. *kēriy ma'ilēp sāt tāzet* vasmellű hét buvárkacsa I. 95. *vās-la'il χansāy saw sān* réczeláb rajzával ékített sok doboz II. 55. sőt még a határozatlan névmás is, pl. *torij mat uj* derék valami állat (a. a. valami d. á.) III. 444.

S még egy más sajátságáról is meg kell emlékeznünk, a melyben viszont a vogul megegyezik a magyarral. Ugyanis a magyarban is összetétel az anyag s a belőle készült holmi pl. *selyemruha*, de ha az ilyen összetételt el kell bármi okból választani, a mi ritkán történik meg, akkor körülírással élünk, a melyhez a *való* szót használjuk, pl. id. *vouta jarmak tinij ta'il* vékony selyemből való drága ruha. Mint láttuk, a vogulban ilyenkor is megmarad az összetétel, de használtatik helyette a körülírás is, s a *való* megfelelője *ālnē*, a mely szintolyan participium s ugyanazon tőből való, mint a magyar szó. Különbség még marad azért a két nyelv eljárása közt, az t. i. hogy a vogul az ő sajátságos elliptikus beszédmódjával, melyről alább még szólni fogunk, a casus obliquust jelöletlen hagyja, úgy hogy az *ālnē* szinte melléknév-képzővé gyengül. A mondottakra igen jeles példa a következő *inī'-jiw ālnē sāt sēwam-χaltē, lām-jiw ālnē pal sēwam-χaltē* csipkerózsfából álló hét bozót közepett, zelniczefából álló sűrű bozót közepett III. 19. de a megelőző lapon, még pedig ugyanezen bozótról ezt olvassuk *inī'-jiw sāt sēwamēn, lām-jiw pal sēwamēn tārātawēm* csipkerózsa

hét bozótjába, zelniczefa sűrű bozótjába bocsát engem. Világos, hogy a kétféle fordítás mellett sincs s nem lehet semmi különbség a két mondat jelentése között. Ilyen még *sqrüi ālné tinij tajten* aranyból való drága ruhád alja II. 402. *mān kēr ālné sujij sunné* kicsiny vasból való csengő szánra II. 151. s még számos hasonló, a melyeket fölösleges volna ide iktatni. De nemcsak ezen meghatározott, hanem más esetben is helyettesíti az ilyen kifejezés az összetételt, pl. *muj-žum ālné jamés žuril* vendégemberhez illő jó alakban (ill. vendégember jó alakjában) II. 151. v. ö. *fönt kēr mān sgrt žuril s ēlēm-žalés-žuri* (139. l.), de végre mint mondom, valószínűs melléknévképző lesz, pl. *tūr-tēp ālné ta'iliy sūmjež* tavi táplálékos tele (MUNKÁCSI: tavi táplálékkal tele) éléskamra III. 22., annyira hogy még melléknévhez is fölöslen hozzájárul, pl. *jānkiy, tūjtiy ālpā žasū tāl* jeges, havas hosszú tél, *vortiy ālpā tqw* keménységes gally III. 446. *sānkiy ālpā žasū tūw* hőséges hosszú nyár III. 167. *žansin, sēmél ālpā saw šopēr* tarkálló, feketéllő sok fajt III. 23. *sujtal ālpā atpēn ūoys alēsān* annak nincs [különös] híre, ha ötven nyusztot öltetek, tlk. hirtelen ötven nyusztot öltetek III. 415. Hogy *ālpā* van *ālné* helyett, nem nagy különbség, minthogy a két alak teljesen egyenlő jelentésű, sőt az okát is megmondhatjuk. Nem egyéb ez, mint analogia az ilyen szólások után *osiy tārpā tāriy ūlēm* vastag gyökerű gyökeres álom II. 131. *voikēn seipā seiy ūol* fehér homokú homokos földfok II. 153. stb., a minők lapról-lapra sűrűen találhatók. Sőt bizonyosra vehetjük, hogy ez a szóolás okozta az *ālpā*-féléknek is a létesülését, de azt hiszem az *ālné* s említett használata révén v. ö. *tātél ālné ūs-ŋgul* hézagos (öblös, üresen lévő) előczomb III. 448. és *tātél ālpā žum-sqwā* üresen levő férébőre a. a. árnyéka III. 417.

A melléknévi jelző ezen sajátosságos elhelyezésének, melyet kissé bővebben kellett tárgyalnunk, van azonban, hogy úgy mondjam, ellenlábasa is. Ez t. i. abban áll, hogy a jelző az összetételnek csak a meghatározó első tagjára vonatkozik. Erről már szóltunk (134. l.), a hol egy pár példát már említettünk. Most még kiegészítjük néhány kétségtelen adattal. Ilyen példák *žātél žansin sāt luwiy kwol-pattamnél* naphímes hét lovas istálló (ill. házam) omladé-kából I. 59. *pasij vitēp jelpiy tūr-pattant* fényes vizű szentséges tavad fenekén II. 130. *kērēy paku-sam jānit kwolkwē* pikkelyes ezirbolyatoboz mogyorója nagy házacska II. 127. *patitā martal*

jelpin šāriš-vitēn feneketlen szent tenger vizébe merült I. 140. (kétes, mert a *jelpin* lehet a *viz* jelzője is, ép olyan az id. *šānrā šāzl-sujil*, a hol a jelző szintén akármelyik taghoz tartozhatik, s ezen nem változtat, hogy *šānrā šāzl kumerin sujil* is előfordul).

Ezzel bevégeztük ezt a fejezetet, a melyben szükségképen be kellett bizonyítanunk, hogy a vogulban is alaktanilag lényeges különbség van birtokviszony s összetétel között. Ez volt a főcélunk, a melyre pedig a látszólagos zűrzavar a kétféle viszony között kényszerített bennünket, mert biztosítanunk kellett előbb az összetételeket, mielőtt részletes tárgyalásukba bocsátkozhatnánk. Ezzel kapcsolatosan a melléknévi jelzővel kénytelen kellett foglalkoztunk, s azt tapasztaltuk, hogy a vogul nyelv finom érzékenységgel nem igen tűri, hogy a jelző a kiemelendő jelzettje mellől eltávozzék (kivéve a figura etymologicában). Az igaz, hogy ezáltal az összetétel laza kapcsolata még lazábbá válik, de ez nem igen válik ártalmára, mivel mindamelllett a legváltozatosabb viszonylatok jelelésére helyt áll, a mint alább látni fogjuk; pedig ez az összetételnek legfő érdeme s haszna (v. ö. JUSTI 133. l.).

II. Az összetétel osztályozása.

Midőn az összetételeket jelentésük szerint csoportokra osztjuk, nem szabad felednünk, hogy pontos logikai különbségeket lehetetlen fölállítani. Ugyanis kétségtelenül igazat kell adnunk BRUGMANNNAK, hogy az összetétel tagjai között gyakran határozatlan a viszony s mindenkor a tagok jelentéséből, ill. ezen jelentések kölcsönös hatásából fejlődik (Vrgl. Gramm. II. 82.). Ebben különbözik az összetétel a syntaktikai viszonytól, mivel itt a rag pontosan megszabja az összetartozó szók viszonyát. Így pl. a magyarban is *kézírás*: *levélírás* szavakban az egyikben alany, a másikban tárgy az első tag. Formájára teljesen egyenlő mind a két szó, és a különbség csak onnan ered, hogy a *kézírás*-ban a *kéz* mintegy személyesítve van, úgy hogy az *írás* szóban kifejezett cselekvés végrehajtójának érezzük. Vegyük a következő vogul példákat: *suj-jiw-as* botból támadt lyuk I. 163: *kāt-antēs* kézsegítség (a. a. kézzel segíteni) II. 15. *kat-tin* készpénz (ill. kézbe való pénz) V Nyelvj. 106; — van-e bennük valaminő ismertető, a melyből logikai

törvényt lehetne találni olyannyira változatos viszonylataik meghatározására? Kétségtelenül nincs, s nem is lehet, mert az összetétel alakulása tisztán a tapasztalati szemléleten alapszik. Hasonló szempontból szól a latin összetételekről Stolz (Histor. Gramm. der lat. Sprache 428.) s például megemlíti ezt a szót *naustibulum* vocabant antiqui vas alvei simile (Festus), a mely *navis* s *stabulum* szóból van összetéve, de nem jelenti «schiffsbekältniss», a mit jelentenie kellene a rendes szabályok szerint. Vagy milyen csoportba sorozzuk, kérdi Stolz, *risi-loquium* nevetve beszélés; *nuci-prūnum* diófába oltott szilva; *plaustrilucus* fénylő mint a gönczölszekér? Ilyen merész s a chablontól eltérő összetételeket még nagyobb számban találhatni a görögben, a honnan például csak ezt említem fel II. IV. 453. *μῆγ-ἀρχαία*, hegyszakadék, a hol a hegyi patakok összevegyülnek. (Ebben a tekintetben talán a szanszkrit a legmerészebb az összes nyelvek között.)

Persze ilyen nagyon is sajátos különösségek mégis csak szórványosak, de mindenesetre nagyon fontosak, mert megóvnak attól a tévedéstől bennünket, hogy valami erőltetett, esetleg még logikai szabályosságot is keressünk az összetételek viszonylataiban. Kutatásunk tisztán csak arra szorítkozhatik, hogy iparkodunk megfigyelni, minő fajtájú felfogások, vagyis inkább összefoglaló szemléletek nyilatkoznak meg az egyes nyelvek összetételeiben, a melyek talán végtelen sokfélék is lehetnének, valaminő a tapasztalat, de hogy mindannyi érvényesülhessen, annak, mint már említettem, gátot vet a nyelv syntaktikai rendszere. Ez t. i. nem engedi meg, hogy bármiféle kapcsolat jeltelenül egybefűződjék, pl. a magyar nyelv nem tűri meg a *fekhely* féléket, a minők az indogermán nyelvekben, de szintén csak kétértelműség s analogia folytán (v. ö. OSTHOFF: Das Verbum in der Nominalcomposition), — elterjedtek. Szóval lehetséges egyes nagyobb csoportokba osztani az összetételek legnagyobb tömegét. Tudvalévő, hogy először az indiai grammatikusok próbálkoztak meg ezzel a feladattal. Ők hat osztályt különböztettek meg 1. *Dvandva*, vagyis kapcsoló összetételek. 2. *Bahuvrīhi*, vagyis possessziv összetételek, pl. *βωπις* ökörszemű. 3. *Karmadhāraya*, jelzős összetétel. 4. *Tatpuruśa*, olyan összetétel, melynek első tagja valamely eset értelmében áll (casuell bestimnte) pl. *levélírás*. 5. *Dvigu*, a melynek első tagja számnév. 6. *Avyayībhāva*, abverbialis összetétel, pl.

ad-modum. Ezt a hat csoportot azonban újabban általánosan két, ill. három csoportra, t. i. alárendelő, mellérendelő, s metaforás összetételekre osztják (5. 6. -t nem tekintik összetételnek).

2. Ezzel összefügg az is, hogy az első tag rendszeren a meghatározó s a második a meghatározott, noha ez nem logikai vagy pszichológiai követelmény. Különösen a román nyelvekben, de még a latinban is, a hol az összetételek többnyire még élő mondattani kapcsolatokból származtak, tapasztalható a meghatározó s meghatározott tagok váltakozó sorrendje. Például a jelzői összetételekben a melléknév hol előtag, hol meg az utótag. «Stellung der glieder ist, die überhaupt für die stellung von substantivum u. adjectivum gilt, — sie ist also in verschiedenen zeiten an verschiedenen orten u. je nach der bedeutung des adjectivums eine verschiedene», mondja MEYER-LÜBKE: Grammatik d. rom. sprachen II. 578. pl. utótag a melléknév fr. *aubépine* hagedorn, ol. *acqua-forte* választóvíz, *carne-secca* füstölt hús, fr. *béjaune* gelbschnabel, *fer-blanc* bádóg, rom. *codroz* rotschwanz, port. *manalvo* fehérkezű. Viszont előtag fr. *épine-blanche* a. m. *aubépine*, ol. *belladonna* tollkirsche, rom. *bunăvointă* wohlwollen, fr. *bonheur*, *midi* (meridies), ol. *petti-rosso* rotkehlehen, *oji-negro* fekete szemű, lat. *respublica* stb. Ugyanez tapasztalható olyan összetételeknél is, a melyeknek főnév mind a két tagja; pl. a meghatározó utótag fr. *bateau-mère* főhajó, *pierre-ponce* bimsstein, *chien-loup*, ol. *cavolfiore* blumenkohl — fordítva fr. *chef-lieu*, lat. *caprificus*, ol. *ferrovia* vasút stb. Végre a genitivus is változtatja helyét, pl. *aqua vitae* ol. *acquavite*, *auris maris* fr. *ormet*, *capillus veneris* ol. *capelvenere*; — fordítva *aqueductus* ol. *acquidotto*, *auri pigmentum* fr. *orpiment*, *pedisungula* sp. *pesuña*.

Nem mindig sikerül azonban ezen jelenségeknek, mint itt, a történeti okát is adni, pl. az ó-indben azoknak, a melyeket WHITNEY: Indische Gramm. 484. így nevez *composita* mit a *abhängigem schlussglied*, mint pl. *vidád-vasu* güter gewinnend, *sādad-yoni* im schoosse sitzend, mivel a vonzó participium az előtagban van. Az idézett román fordított jelzős összetételekhez hasonló *pitā-mahā*, *tatā-mahā* nagyapa, v. ö. gör. ἰσόθεος s θεοεικλος; ἀελλόπος s ποδίγμερος; ó-skand. *hār-fagr* széphaj(ú), *hals-langr* hosszúnyak(ú).

Mind Ezeket csak a hasonlóság kedvéért idéztük, hogy jobban

érthetők legyenek az idevágó vogul példák. Először is a *pāl* fél jelentésben többször utótag mint előtag, pl. *sam-*, *kāt-la'il-pāl* fél-szem, kéz, láb, *pässä-pqal* fél kesztyű II. 127. *närä-pqalä* fél boto-sát II. 129. *sāpāk-pälēm* félcizmám II. 289. *süp-pāl* görbe szájú, de ez könnyen érthető, mivel *pāl*, a mely eredetileg oldalt jelentett, csak megtartotta megillető helyét, mint pl. az *āwi-pāl*, *akw'-pāl* szókban. Csak későbbi fejlődés lehetett, hogy a rendes jelzők analogiájára a *pāl* is előkerült, midőn már ilyen összefüggésben elvesztette főnévi jelentését, pl. *pāl löptäm χālēs* fele falevelem elhervadt III. 117. *pāl tuitpén* fele rejtett holmid III. 124. sőt *ti pāl tǫrēm* ezen oldalbeli világ I. 30. v. ö. *nǫr ta pālnel* az Ural tulsó feléről II. 188. Hasonló okból találkozik még a finnben is *aiti-puoli* mostoha anya, lapp. *ačče-pele*, sőt SZINNYEI Nyr. 23. 145. a régi *atyval*, *fial* szókat is ilyen összetételeknek tartja. De ide sorolhatók biztosan még *másfél*, *éjfél*, v. ö. *jǫ-šup* id. tlk. éj-darab P. 19. *vőfél*, *városfél* civis, *hasonfél* dimidium, *monnőfél*, *ellenfél*, *harmadfél*, a melyekben a *latus* jelentés többé-kevésbé elhalványult, meg azok a melyekben még világos, mint *aitőfél*, *kapufél* (noha a nyelvérzék már ezekben is inkább a *dimidium* mot érzi, v. ö. ne állj az ajtófélbe), *alfél*, *ülő-fél* nates, *oldalfél ősz-félt*, *tavaszfélt* v. ö. *tǫjä, takwsi päläi' ti jēmts* tavasz, ősz felé kezdett válni (az idő), *tǫjä pāl χqsä χātél* tavasztáji hosszú nap. Továbbá szintén érthető, mert az eredeti helyét tartja meg az utótag, midőn kicsinyítést jelent, melyet jelentésénél fogva előtagnak váránk, pl. *šas-sup* órácska (tlk. óra-darab) I. 2. *vöt-sam* szöllőcske, v. ö. *kēlp-sam* vércsepp, *vit-sam* vízcsepp, *rakw-sam* esőszem.

Azonban már nehéz magyarázatát találni, hogy mért került a *ta'il* tele szó mindig utótagnak, pl. *lǫu kwol-ta'il* tíz tele ház III. 358. *ūs-ta'il* az egész város, *val-jiw χürēm āl-ta'il ti ālmäsēm* rozmarinfából három öllel emeltem most III. 311. *sqǫ-ta'il* mindenestül, mindnyájan II. 91. *nāliy-ta'il* nyilastúl II. 20. *lily-ta'il* elevenen, ill. lelkestül II. 300. *peš-ta'il* régtől fogva KL. 17. *tör-lǫmt-ta'il khults* csupán csak egy rongydarab maradt meg KL. 21. *vāj-ta'il* egy pár botos; hasonló az osztyákban *voš-tél* az egész város, *kuš-tél* handvoll s BUDENZ szerint a magyarban *lovas-túl*. Még a finnben is található analogia, mint *suun-täysi* ein mundvoll, *laivan-täysi* teli hajó szállítmány, azzal a különbséggel, hogy az előtag genitívusban van.

De van a vogul nyelvnek egy sajátása, a mely még majd szóba kerül, s ez az, hogy némely határozót ragtalanúl használ. Nevezetesen a melléknév előtt gyakran ragtalanúl áll a névszó, a mely mindamellett határozó jelentésű s olyan raggal egészítendő ki, a minőt a melléknév értelme kíván; nevezhetjük pedig ezt *praegnans kifejezésnek* (v. ö. az *ālnē, ālpā* ilyen szerepét 141. l.). Ilyenek pl. *Tōma pīrēm χat uj nampā χum* T. fiam hat állatról híres férfitól III. 457., *vör-pil nusā tūw* erdei bogyóban szükös nyár (megjegyzendő, hogy *nusā* főnév) II. 429. különösen ilyenek a *-val* raggal kiegészítendő határozók *ērī' kāsij kwol* énekekkel vigasságos ház III. 103. *sāt nāl pinmāy ta'ilij taut* hét nyíllal megrakott teli tegez III. 512. *tqulij uj χansäp kit χāpkwei'* szárnyas állattal ékes két hajócska II. 27. v. ö. II. 246. *χätel χansäy lū* naphímes ló, v. ö. *χätel χansäy pasen* naphímes asztal II. 157. (ill. nappal ékesített); *tūr-tēp sūhij aui* tavi táplálékkal bőséges tányér II. 157. *sāpēr āln χolāy pifi* tiszta ezüsttel dús fészek III. 35. *noys-pun ulij pojkel pojkawen* nyusztzörrel vigasságos könyörgéssel könyörgünk hozzád II. 383. *lilij ālät χasmij kwol* eleven színekkel ékesített ház II. 319. *lilij sarni aumij kwol* eleven (ragyogó) arannyal folyó ház I. 31; — végre a mi kérdésünkre a legfontosabb *mir ta'ilēp ta'ilij χāp* néppel telides-teli hajó, *sāli āln ta'ilij kēnt* tiszta ezüsttel teli sapka II. 135. *sāt jūr ta'ilij piti* uo. Most egvelőre nem kutatjuk ezen sajátóságos nyelvhasználat okát, elég ha figyelmeztetünk rá, mert jelen célunknak megfelel. Mivel azt hiszem, hogy a *ta'il* helyét az utótagban kellőleg felvilágosítják. Külömben ezen példákat is, formailag legalább, összetételeknek tekinthetjük. Az ilyenek mint *lilij-ta'il* kombinált alkotások, t. i. **lil-ta'il* ugyanazt jelenti mint *lilij* s e kettő összevegyítéséből lett *lilij-ta'il*, v. ö. *pusen, pus-ta'il* II. 17. s e kettőből *pusen-ta'il* egészségesen II. 9. Ez a vegyülés pedig annál könnyebben ment, mivel maga az *-ŋ* képzős melléknév is jelenti a valamiben való bővelkedést, pl. *vör-ujij mātē* erdei vadban bővelkedő vidéken I. 137.

Nincs végre magyarázatunk az ilyen megfordításokra *tūr-sarni, Ās-sarni* aranyos tó, Ób II. 317. *vojle-önle* nagyságos állatocska III. 133. v. ö. *ön* fölséges; *lōni-kapajēm* vadászkuttyám III. 201. v. ö. *kapaj* rettenetes; s még *ālti'-χarkwē* halnyaláb III. 227. *ālti-khwqr* szárított csibeaprólék KL. 47. (v. ö. *χor-voj, khwqrin χul* szárított vagdalékkal), továbbá *ālti-tort* fiókdarufalka (v. ö. *lūnt-*,

väs-ähti lúd-, récze-falka, illetőleg ezek olyanok, mint a magyarban *egy csapat, sereg darú* s hasonlók).

Ezen alkalommal megemlítjük még a hasonló alakú finn összetételeket, mint *talonpoika-riepu* szegény paraszt (tlk. paraszt rongy), *ystävä-raiska* szegény barátom (*raiska* aprólék, hulladék). Ezeknek a rendes összetételekben megvan az analogiájuk, s miután az utótagjuk átvitt értelemben használtatik, viszont az ő mintájukra alakulhattak *tyttö-raukka* szegény leány, *mies-parka* szegény ember, *lapsi-kultani* kedves gyermekem, *leipä-kulta* drága, kedves kenyér.

A magyarban némely fajtájú összetétel kettős alakban használtatik, azaz a tagjai megfordíthatók, pl. *kenyérdarab*: *egy darab kenyér*, *vízcepp*: *egy cepp víz*, *darucsapat*: *egy csapat daru*, *húszsület*: *egy szelet hús* stb. Ennek azonban pusztán logikai czélja van (nem merem mondani, hogy *oka*), azaz értelmi különbséget jelent a megfordítás, t. i. mindegyikben az előtag van jobban kiemelve. V. ö. *Úr Jézus, Úr Isten*, noha különben mindig utól áll az *úr* szó; de ez bizonyára a latin *Dominus Deus* utánzása, mint rom. *dumnezeu*, ol. *domineddio*, ó-fr. *damle dieu*.

3. Végre szólnunk kell arról is, hogy értjük ezen kifejezéseket: mellérendelő s alárendelő összetételek. Én a magam részéről, megvallom, csak azért használom őket, mert általánosan el vannak fogadva, de nem szívesen teszem, mivel logikai fogalmakat csempésznek be teljesen illetéktelenül. Mert tisztán az összetételt, mint nyelvi tüneményt tekintve, min alapszik ez a különbség? Egyszer azt mondják, hogy a mellérendelőnek *l a z á b b* a kapcsolata, mint az alárendelőnek. Ez volna az alaki különbség; de tudjuk, hogy ez nem igaz a magyarban s ép oly kevéssé a vogulban, sőt a román nyelvekben sem. Máskor meg jelentésbeli különbséget keresnek, hogy t. i. az alárendelőnél az egyik tag meghatározza a másikat, míg a mellérendelőnél valahogy máskép van a dolog. Ez is nagy tévedés, s azon alapszik, hogy a mondatrészek szempontjából tekintik az összetétel tagjait, s a mint ott megszokták, hogy pl. a jelző a jelzettnek meghatározója, itt is szétosztogatják a tagokat. Erre pedig irányadóul az szolgál nekik, hogy milyen syntaktikai alakot öltene az összetett szó, ha fölbontanák. Ezért aztán jelzői összetétel pl. *selyemhaj*, t. i. olyan haj, mely finom mint a selyem; birtokos pl. *ablakráma*, t. i. az

ablaké a ráma stb. más s másféle. Itt az okoskodó grammatikus, amott az okoskodó logikus, vagy mind a kettő egy személyben fárad s izzad, — de ugyancsak haszontalanul. Ne ez legyen a principium divisionis, hogy mi a sokféle jelentésük az összetételeknek, mert akkor végtelen utvesztőbe tévedünk; — hanem kutassuk a lelki működést, a lelki okokat, a melyek az összetételeket létrehozták. Mi szüksége volt az embernek, vagyis mi készítette őt rá, hogy két fogalmat ily szorosan egybekapcsoljon? S ezt kérdezve, mert csak ez az igaz való tény, a szóban forgó tüneménynek helyes pszichológiai nyitjára is ráakadunk. S iziben megkapjuk a feleletet is kérdésünkre, csupán csak újból kell idéznünk a mit már említettünk, hogy az összetétel arra való, hogy a nyelv is egységesen fejezzon ki két olyan képzetet, a melyet egységesnek tapasztaltunk. Ez az egység lehet *objectiv* vagy *subjectiv*. *Objectiv*, mikor ezen egység szükségképen megvan magában a dologban, olyformán, hogy lényeges alkotó eleme, s ha ez felbontanék, megszűnnék az illető képzet tartalma, pl. *ablakráma*. Az általános kategória erre nézve, a melynek a többiek csak fajai, véleményem szerint, az *egész s a résznek* viszonya. Ez, azt hiszem, általános minden nyelvben, s csak a fajai váltakoznak.

Subjectiv az egység, mikor az alkotó részek egysége csak a lelki felfogás vagy képzelődés szüleményei; de lehet esetleg tapasztalati egység is, azonban ez is elválaszthatónak s lényegtelennek tekintetik. Példa az egyikre *selyemhaj*, a másokra *karikagyűrű*, *keresztút*. Természetes, hogy a nyelv geniusa itt is különfélekép nyilatkozik meg. E szerint ez volna az összetételnek a két főosztálya, s elnevezhetjük az *objectiveket* alárendelőknék, emezeket meg mellérendelőknék, látva, hogy a kapcsolat (de nem az alaki, se a jelentéstani) emezeknél természetüknél fogva lazább.

Különösen fontosnak tartom, hogy ilyenformán eljutottunk a pszichológiai associatio törvényeihez, a melyeknek tudvalevőleg háromféle alapjuk van, u. m. az *egész s a rész viszonya*, a *hasonlóság a tér- s időbeli együttvalóság* (*contiguitas*. HÖFFDING: Psych. 190. 1.). Az első viszonyt, mint látjuk, megtaláltuk alárendelő összetételeinkben; a másik kettő pedig világosan benne foglaltatik a mellérendelőkről kifejtett meghatározásunkban.

Most következik a nyelv történeti fejlődése. Mikor már egy-

szer megvolt az összetételi forma (s bizonyára jókor megvolt már), a nyelv könnyen gazdálkodhatott vele. Alkalma nyílt új összetételek alkotására, midőn a syntaktikai kapcsolat külföldben is jeltelen vala. Így támadtak pl. az ú. n. jelzői összetételek melléknévi előtaggal, pl. *édesfa*. Egység szempontjából korántsem hasonlíthatók a fönt tárgyaltakhoz, de már ezekben is szorosabb a kapcsolat, semhogy rámondhatnók, hogy az első pusztá meghatározója, jelzője az utótagnak. Sőt jóformán csak azáltal összetételek, hogy a meghatározás tagjaik között nem olyan tisztán egyoldalú, mint a jelző s jelzettje közt szokásos. Ezek a *grammatikai* összetételek. Közéjük tartoznak az ú. n. jelölt összetételek is, mint *nagyravágás*. Nézetem szerint, legalább a finn-ugor nyelvekben bizonyosan ide sorolandók az olyan alanyos s tárgyas összetételek, amelyek második tagja nomen actionis, mint pl. *bélfájás*, *borivás*. Ez is pusztán úgy származott, hogy az alany s a tárgy ragtalan volt (mint több finn-ugor nyelvben), vagy ragtalanul is használtatott (mint a magyarban, vogulban és sok indogermán nyelvben). A magyarban bizonyítékul szolgál erre nézve, pl. *bélfájó*, *fogafájó*; *borivó*. Végre vannak *logikai* összetételek is. Azokat nevezem így, amelyeknek egyik tagja, rendszeren az utótag, a másik magyarázatára való, pl. *angolnahal*, *ánizsmag*, *áspiskigyó* stb. Legeslegvégül tekintetbe kell venni, még pedig nagyon, először is miként működik az idegen hatás, pl. *szélmalom*: windmühle. Másodszor még inkább, miként működik az analogia, a melynek hajtásai annál sűrűbbek, minél nagyobb lesz a haladó műveltséggel az összetételek szükséglete. Ezt aztán már fejlett nyelvben nagyon nehéz kutatni, annyival is inkább, mert az analogia itt már nem formailag működik, hanem pszichológiai. Azaz miután megszokta a nyelv, hogy azt, a mi állandóan egységes, vagy annak tartatik, összetétellel fejezze ki, mindig azt használja, valahányszor ilyen szemléletre akad vagy azt véli, hogy reá akadt. Azért a legfontosabb, hogy a régít s eredetit az újtól külön bírjuk választani. Másrészt innen van, hogy sokszor szeszélyes érthetetlen kapcsolatokra bukkanunk, noha ki kell emelnünk, hogy ilyen szeszélyes kapcsolatok a legeslegrégibb rétegben is lehetségesek s elő is szoktak fordulni. S hathat persze a grammatikai összetételek analogiája is, még pedig olyanformán, hogy egészen másforma syntaktikai, pl. birtokos, határozói kapcsolatokból is támadnak összetételek.

Tán nem csalódom, ha fölteszem, hogy a vogul énekekben, a melyeknek a nyelve különben is régies s a mint ilyen mythologiai s hősi daloknál szokás, mintegy megrögzött, az összetételek is a legrégebb s eredeti formákat tüntetik fel. Áttérek immár részletes tárgyalásukra.

III. Alarendelő összetételek.

Egész s része.

1. Testrészek: *ëlém-çalés-lu* embercsont II. 120. *ë-ç.-nārēm-lu* ember-lapoczkacsont u. o. *ë-ç.-kāt* emberkez III. 73. *ë-ç.-la'il* emberláb u. o. *çum-punç* emberfej II. 153. *çum-nól* férfiorr III. 94. *khom-tōkh* férfi-torokcsutka II. 233. *çum-la'il* emberláb III. 321. *oçsēr-lēi'* rókafark, *çār-nélēm* bikanyelv I. 105. *lunt-la'il* lúdláb, *vās-la'il* réczeláb II. 55. *lūw-tāηç* lópata II. 337. *lunt-saç* ludbél II. 185. *kēr-çartçén-sçw* vasból való ölyvbőr I. 12. *çs-pun* juhgyapjú II. 26. *lū-pun* lószőr II. 26. *sírä-pun* sirálypelyhely, *āηçä-pun* hófajdpelyhely II. 337. *lē'in-pun* evetszőr II. 295. *turuj-pun* sastoll II. 101. *çulax-tçul* holló-toll II. 307. *punç-sçw* fejbőr II. 174. *punç-at* fejhaj II. 300. *punç-kopit* koponya II. 298. *pānç-pātł* fejbúb II. 237. *vēłt-ānt* homlokszarv, (v. ö. *vēłt-punç* előfog) II. 375. *toš-pun* szakáll T. 158. *sām-käwe* szembogár (ill. kő) P. 8. *nāl-täläk* orrezimpa AL. 55. *nól-nār'i'* orrezimpa, *pal-nār'i'* fülczipma I. 17. *nól-sam-as* orr-lyuk (v. ö. *lū-nól-sam-asnē*, *nól-sam-asēmnē*) I. 14. *sip-lu* nyak (ill. nyakcsont) I. 20. *sūp-lāç* szájéből I. 161. *kāt-nak* kéz-iz I. 140. III. 517. *kāt-tulä* kezűjj, *la'il-tulä* lábújj I. 164. *kāt-saç* kéz szára II. 395. *kāt-pattät* keze tenyerén II. 117. *çanl-pattä* hónalja II. 99. *la'il-kēr* talp (láb-kéreg) I. 2. *kwoss-kēr* köröm I. 163. *pēs-lu-völ* csipőcsontforduló II. 179. *vas-çur'i'* gyomorzacskó II. 179. *kuçr-loçkhēmnē* keblem zugába III. 487. (v. ö. *tuç-laçét* maga magában T. 313.) Megemlítendő még *šišir-mōrço* császarmadár füle porcogója (osztj. *mōrēç*) II. 349. *pis-çaçsēp* csipői közt, tlk. csipő-lábköz II. 237. *pis-pōç* czomb (schenkelseite) II. 228. *la'il-ur* lábszáresont (ill. láboldal) II. 295. *sis-nçul'* hát-hús III. 375. *sis-voj* hátszír III. 15. *pēs-n.* csipőhús, *ūs-n.* czombhús, *pajt-n.* pofah. *pāç-n.* oldalhús III. 514. — *nēlm-tçlčç* nyelvvég, *sōp-t.* száj-vég II. 255. *sim-t.* szívcsúcs, *pun-t.* a szőr hegye II. 225.

Ezek nyomán ide vehető *sam-vitkém* könnyem (ill. szemvíz) III. 7. *āri-lili*, *pī-lili* leány-, fiu-lélek II. 364. és még *lili-ät* lehelet (tlk. lélekszag) KL. 23. *lili-äp* id. I. 8. Hasat jelent *ta'intettal sqwét-süntém*, *paip-süntém* telhetetlen bödőnyöm, puttonyom öblét III. 154.

Mint látható, a vogul következetesebb, mint a magyar, a mint kitünik abból, hogy ezen példák közt több van olyan, melyet a magyarban birtokviszonnyal kell fordítani, pl. *kät-sar*, noha át nem látható, mért ne lehetne *kézzsár* is ha van *lábszár*, vagy mért ne lehetne *fejhaj*, ha van *fejbőr*. Sőt a vogul egész helyesen mondja *naurém-sip-lu* a gyermek nyaka II. 107. és *āri-kät-sar* leány keze szára II. 395. a mely semmiben sem különbözik az *emberfej* s hasonlóktól. Külömben tudjuk, mennyire laza alakilag is az efféle magyar összetételek kapcsolata.

2. Testrészek mint utótag átvitt értelemben: *josä-nól* hótalp orra III. 84. *qwét-nól*, *jä-nél* folyófok, *ur-nól* hegyfok II. 209. *zap-nól* ladikorr III. 443. *séri-nól* kard hegye II. 223. *çätél-kät* napsugár II. 362. napsugár-kéve III. 98. *çätél-sa'i* id. (tlk. napfűrt v. ö. *çoli-səri sa'ipä* III. 188.) *oç-puñk* hegycsúcs, *niütän-puñkét* hegyfal ormán I. 6. *çäp-puñk* hajó födélzete II. 89. *ūmis-päñk* málnabokor, *sät-puñk* vasárnap (tlk. hétfő); *çis-sam* fővényszem, *vöt-sam* szellőske, *rakw-sam* esőszem, *kəlp-säm* vércsepp, *zulän-sam* halpikkely, *pol-säm* daraeső (v. ö. *ut-pul* vízcsepp); *tçut-nülém* tüzláng (ill. tűz nyelve) II. 229. *Ās-simtē* Ób medrében (ill. szívében) I. 134. *sāris-simēn* a tenger közepén II. 120. *jiw-sq̄w* fakéreg I. 153. *jiw-pqrkh* fatörzs, *jçut-sāns* íjj-közép (ill. térd) I. 113. *noysän vör-sist* nyusztjáró erdő hátán III. 494. *paip-sisnē* a puttony hátához III. 227. *āwi-širkip* ajtósarok (tlk. csipő). Még eredeti jelentését tartotta meg a *süp* némileg *am luwēm çältēm tēren-süp çul-süp jol pūçälñ* az én csontomat pusztító kór száját, betegség száját oda rekeszd alá II. 374. Könnyen érthető tehát, hogy ezek analogiájára alakult *ūs-puñk*, város feje II. 186. *paul-puñk* falu feje III. 454. *moj-puñk* násznagy II. 248. *toj-poñ* tavasz T. 317. mert ezekbe az egységes szemléletet nehéz volna, de mint látjuk, fölösleges is belemagyarázni. Sőt talán helyesen okoskodunk, ha ezen egész *b*) csoportot analogikus alkotásnak fogjuk fel. Tudniillik először történt az átvitel a testrészekről az illető tárgyak részeire, s aztán alakult ugyancsak az összetett testrészek mintájára az

összetétel, s annál könnyebben, mivelhogy az egész s a rész közti viszony itt is létezik. Azonban nem úgy kell gondolni, hogy előbb s utóbb kronológiai egymásutánt jelent, hanem ezzel csak a pszichológiai associatio sorrendjét akarjuk feltüntetni, úgy hogy mindemellett ezen összetételeknek egy csapásra kellett létrejönniök.

A magyar nyelv szintén alkalmazza a testrészeknek ilyen képes használatát, de már teljesen nem hódolt az analogiának, illetőleg ismét nem következetes. Mondja ugyan *hajóderék, hegyhát, lábfej*; de már csak birtokviszonyban: *az üveg hasa, nyaka*; *a kosár füle* stb. Továbbá a vogulban az ilyesféle összetételekből névutók is fejlődtek, melyek majdnem mind összetételből alakultak s azért járulnak a ragtalan szóhoz, pl. *juw-χütäi'* a fa mögé (*χüt* hát), *kwol-sisät* a ház mögött (*sis* hát), *päs-poyt* a tornáczon (*poy* fej); a magyarban ilyen *mellett, -be, -ból, -ban*. A többiekre majd rátérünk még.

3. Egész s a belőle eredő, mint része. Ezen csoportba azon összetételek tartoznak, a melyek előtagja valamely élő lény vagy testrész, utótagja az ezekben nyilvánuló erő s tulajdonság, vagy a belőlök eredő dolog. Köztük megemlítjük azokat is, a melyek csak analogikus alkotások. Legközelebb vannak a két első csoporthoz. Ilyenek: *naṃtiŋ χum-naṃti* elmés emberi elme II. 35. *kakriŋ χum-kakrikēm* dühös emberi dühöcském II. 43. *kantiŋ χum-kantiēm* haragos férfi-haragom II. 11. *atiŋ uj-atēm* szagos állati szagom III. 459. *naṃtiŋ uj-naṃtänl* eszes állati eszük I. 54. az összetétel elválasztva: *uj khürēm pätel* három medve-lépéssel III. 345. *uj χürēm ätel* három állati ugrással III. 335. *uj χürēm patilēm porčilēm* állatbéli három szökkenésemmel ugrom el III. 171; tehát ide tartozik *uj päti jäni tur* támadó nagy medveordítás III. 347. (v. ö. 139. 1.); — *sam-pos* szeme világa, ill. fénye I. 36. *sam-vit* könny II. 142. (v. ö. *luš-vit* id. P. 10. tlk. sirás-víz) *süŋ-vit* tej (tlk. csecsvíz), *sis-, ma'il-, kät-jär* háti, mellbéli, kézi erő II. 389. *kät-äpränl* kezük ügyessége III. 147. *süp-ēri', nelm-ēri' χürēm ulim* szájénekbéli, nyelvénkbéli három vigalman VNyjár. 96. *kät-antēs, la'il-antēs* kézzel, lábbal való segítség II. 15. *kät-qšmar, la'il-qšmar* kézi, láb-tréfa (a. a. kézzel, lábbal játszanak) III. 477. *kwonsiŋ uj kwoss-vaŋä* karmos állat karma ereje I. 138. *puŋk-vaŋä* foga ereje u. o. *sis-noräŋ* hátszorítás

II. 108. Ezek nyomán s analogiájára alakulhatott *kwoss-nülém*, *puyk-nülém* karomtól, fogtól ejtett seb III. 505. a f. id. *uj-tur* s hasonló *uj* kezdetű összetételek nyomán *uj-lāχ*: *manā lāyχij uj-lāχ totsèn* minő üzenetes állatüzenetet (t. i. állat hordta üz.) hoztál I. 79. azaz mint észrevehető az előtagba lassan-lassan belopódzik a cselekvő lappangó fogalma, mint pl. ezekbe is *āri-kāsij*, *pī-kāsij sūnij kwol* leányok, fiuk vigalmával boldog ház III. 191. *āri-joni'*, *pī'-joni'* ti *vārawé* leányjátékot, fiújátékot visznek ím véghez III. 206. (v. ö. *āri jamés pasántél* 140. l.); *Tārem*, *pupi' sāt piséntél* isteni, bálványi hét fogásoddal II. 371. *pupi'-sēykw*, *kuł-s.* istenke, ördög dühmámora II. 108. Tisztán jelentéstani analogia alkotásai *sirej-āpér*, *nāri-āpér* kardvédelmi, szablyavédelmi ügyesség II. 60. v. ö. *kāt āpér*; *sirej sāt ūsel* hét kardlegyintéssel (ha ugyan nem *ūsəl*) II. 146. *īayrā sāχl-sujil* hatalmas mennydörgés hangjával II. 101. v. ö. *uj-tur*; végre bizvást ide sorozhatjuk *kāt-mos*, *la'il-mos* kéz, láb betegsége II. 4. (v. ö. *la'il-mostal* u. o.) *lu-mos* esontbetegség, *ñqul-tql* húsbetegség II. 3. mivel a betegség is úgy fogható föl, mint a testnek benne nyilvánuló tulajdonsága.

Ugyanezen felfogáson alapuló összetételek az ilyenek, mint *yor-voj* apróhal-zsír II. 77. *ñaur-voj* csikózsír III. 357. *lū-lūl* lógana I. 6. *χātél-rēyij suj* napheves, (a. a. napsütötte) fenyves II. 56. *ēt-pos-rēyij jelpij sirejā* holdvilághevű szent kardja II. 70.

4. Anyag s a belőle való. — Ilyenek: a) *jarmak-tār* selyemkendő I. 33. *nuj-kwol* posztósátor I. 7. *nār-sqaw χalij va ilēp* nyersbőrből való közbefogó vonoszíj I. 93. *vouta jarmak saw kuīās* sok vékony selyem tekercs II. 28. *ñakwey nuj jamés pitté* jó sima posztó fészekbe III. 355. *jiw-ēlēm-χqlés* faember I. 130. *rāyzt-ēlēm-χqlés* agyagember uo. *kēr-tuman* vaslakat, *kēr-kāt* vasfogó II. 298. *kēr-squr-sqaw* vasból való egérbőr I. 7. *χāpā-jiw χāp* nyárfahajó I. 47. *pārt sispā nāl* deszkahátú fajdtör III. 379. *naŋk-nor-jiw* vörös fenyő-gerendafa II. 68. *χāl-jiw voiken sūkēm* nyírfából faragott fehér hajtórudam II. 50. *pasār-jiw kisij āpā* abroncosos berkenyefabölcső III. 475. *χāl-lūpi* nyírtuskó II. 60. *sās-kursíp* nyírhéjtekercs I. 18. *mā-sāχl* földhalom I. 161. *sei-kan* homoktér II. 120. *mā surmēp surmij kwol* földből való tetőnyilásos ház III. 35. *jāyŋk-alā*, *jāyŋk-χur* (a folyó) jégfödele, jégszegélye II. 395 (másfelé *mā-alā* föld színe, ill. födele I. 6. pont) *āln-āwi*, *sarni āwi* ezüst, arany ajtó I. 22. *āχwtēs-normā* kőgát II. 176. *ñūr-lāki* szij-labda II. 182. *pul-*

moqri bogyófürt III. 487. *tqul-sāχ* börsuba III. 447. *ur-pori-χqilil* hegyi fűszárbeli uti táplálékkal III. 495. *nor-kwol* gerendaház II. 291. *lilij nōli'-qstēr* eleven kigyó-ostor II. 347. *āntij uj-jir* szarvas állat áldozat III. 478. hasonló *noχs-pojk*, *uj-pojk* nyúszttbőrös, medvebőrös könyörgés II. 358. Megemlítendő *kwošū-pārā* kopott subája, tlk. kopott szőrű bőr-s. III. 527. Kétes vajjon ide tartozik-e *vit-sa'ip sa'ij nē*, *vit-vēšp vēšij nē* vízfürtfi fürtös nő, vízekű ékes nő I. 22. vagy nem volna helyesebb: fürtös vizi nő, ékes vizi nő, úgy hogy az összetétel ez volna *vit-nē*?

b) Az utótag gyűjtő fogalom, s az előtag az anyagát, a melyből létrejő, ill. a tartalmát jelenti, pl. *χāl-sayl* nyírfaliget II. 53. *tori-voqnt* darufalka, *chor-voqnt* szarvasbikafalka III. 347. *vās-qlti'* réczefalka II. 428. *pors-anū* szemétdomb II. 112. *χālū-sakw* döghalom III. 429. Az ilyen fölfogásból származhattak: *tūjt-porχej-sayl* hóförgeteg felhő (t. i. melynek a tartalma hóförgeteg) I. 74. *ēlēm-χqlēs-χuri* ember-alak I. 129. *tūjt-joni'*, *vit-j*, hójáték, vízjáték (a. a. hóval, vízzel) III. 146. 476. *pum-*, *nir-joni'* füves, vesszős játék II. 162. Sőt véleményem szerint ide sorozható ez is *āntij*, *toχzij uj jir jqmēs kätel* szarvas, patás állat-áldozatos jó kézzel III. 478, azaz *jir-kāt* olyan összetétel, mint *nir-joni'*, vagyis az áldozat mintha a kéznek kiegészítő része, tartalma volna.

c) Az utótag az előtag része s belőle ered: *sāriš-vit* tenger víz I. 22. *Ās-vit* Ob víz I. 5. *sāriš-tūr-jāyk* tenger-tó jég I. 12. 5. sajátos összetétel *vit-vōt-χump* szél hullámozta vízhab II. 299. tlk. víz s szél-hab, a melynek legalább egyik része t. i. *vit-χump* bizonyára ide való, és ebből származhatott ama kettős előtagú is. Viszont az egészből elvonás által *vōt-χumppā* szélhullámos, vagyis a szél-től hullámos Ob II. 320. Ide is tarthatatik végre *Ās-sir*, *jā-sir-χul* Obi fajta, folyóbeli fajta hal III. 146. (v. ö. 7. pont).

ut-pul' vízesépp, *jiw-pul'* forgács, ill. fadarab I. 314. *kēnt-pul'* sapkarongy III. 349. *pors-tauri* forgácsdarabka, *luw-lqmt* csontdarab II. 295. *mā-lqmt* földrész I. 73. *sēi-lqmt* homokrész I. 161. *tūjt-loqmtēt* hófoltok III. 345. *jiw-sup* fadarab II. 310. *lūpi-sup* főtörzs-darab III. 219. *paulēm paul-supi'* *vārvēs* falum falu-darabbá csináltatott II. 15. *lēnkwi-sup* fejszedarab III. 469. mint kicsinyítő *χāp-*, *tūp-supā* ladikocskája evezőcskéje III. 379. *rakw-sam* eső-

szem II. 349. *võt-sam* szélfoszlány uo. *séi-sam* homokszem III. 391. (v. ö. 2. pont.) *ulä-sultém* tűzszikra II. 95.

Különösen az utolsó (4c.) pontbeli példák kimutatják az összefüggést az 1. 2. 3. pontokkal; minthogy pedig szorosan összefüggnek a 4a. 4b. pontbeliekkel, következésképp ezen egész pontot is az egész s rész viszonya alá sorozhattuk.

Ezen összetételek mellett még szokásos az *ālné*, *ālpä* igenevekkel való körülírás is, a melyről fönt már megemlékeztünk, pl. *sqrni ālné tiniy tajt* aranyból való drága ruha II. 402. Ezen kívül néha a melléknévi jelző is, pl. *nuijy kwol* posztósátor I. 5. *χāriy vānt* jávorbika-falka II. 22. *kēriy ma'ilep* vasmellő I. 95. Ismeretes, hogy a magyar nyelv mily finom különbséget fejez ki a kétféle alakkal, egyrészt az összetétellel, másrészt az -s képzős melléknévvél, pl. *homokzátony s homokos rét*. Ez a vogulban is járatos pl. *sērēy mō* homokos föld II. 235. s *sēr-ku* kavics, tlk. homok-kő; *sqrniy vitēp* aranyos vizű s *sqrni āwi* arany ajtó. A vogulban továbbá még a *pāl* szóval bővült összetételt is jelölhet az anyagot, pl. *pārtān-pāl saw nāl* deszkából való sok fajtör III. 368. *jiw-pāl jāni'* sākél fából való nagy sulyokkal III. 500. sőt melléknévi alakban is mint *ulpä-jiw pāliy tūpkwē* czedrusfenyőből való evezőcske II. 30. A magyarban ennek megfelel a *féle* (*efféle*, *másfél* stb.), s hasonlít némileg használatban is a vogulhoz az ilyenféle példákban: *kutyaféle természet*, *rókaféle természet* (NSzót.): Egészen meg egyezik a *magamféle ember* az ilyen vogul kifejezéssel *mañsi-pāl mirä mañsi-féle* nepe.

5. Rokonsági viszony s hasonló k. — a) Alkalmasan sorakoznak a 3. 4. pontbeliekhez, mert ezeknél is a fölfogás fő szempontja, hogy az utótag által jelelt képzet az előtagból ered, származik. A viszonyuk ismét az egész s rész viszonya. Ilyének *ēlēm-χālēs-pī'* ember, ill. ember fia, *χum-pī'* id. III. 6. legény 142. v. ö. *ajāy 'χum-pī'* fegyveres legény, apród, *ēlēm-χālēs-ārim* emberem leánya I. 158. *añ-manij Tārēm-sāt-pī'* *ajāy χum-pī'* hát a hét T.-fi apród legény II. 63. *S'ayl-tārēm sāt pī'* a Viharisten hét fia II. 69. *rus ātēr-pī'ri'* az orosz fejedelemfiak II. 85. — gyakran annyira együvé nőnek, mintha az előtag csak jelzője volna az utótagnak, mint *χātēl-ēkwä-āri* a napasszony-leány, *ēt-pos-āri* a holdvilág-leány, *vit-χān-āri* a vízfejedelem-leány I. 31. *namij ātēr-ārikwē* a neves hős leánykája II. 35. *Ēkwä-pī'* *pī'ris* az Asszony-

fia fiucska vagyis *Ēkwä-pī'* már tulajdonnév II. 116. *jä'i-pī'* bátya II. 21. öcs I. 40. atyafi II. 207. (de vö. *jārum pī'* a mi atyánk fia, *āsūw pī'* a mi ösünk fia, a hol nem összetétel, de nem is olyan értelemben van mint az *atyafi* a. a. rokon, mint pl. *jä'i-pī'äyän lätiŋ patti* atyafiaihoz üzenetet juttat II. 207., hanem amott ösének egy bizonyos fiáról van szó.), *jār'-āri* nőtestvér, *jä-pōrińś* fiútestvér stb. (l. Vog. Szój. s. v. *jä'i*) *āsä-pī'* nagybátyja, ill. apa-fi II. 93. v. ö. *ās-pīrēs* kedves atyafi III. 231. *soat pū-pūyän* hét unokája (ill. fi-fia) III. 525. — állatok: *χār-pī'* csödöresikó, *taŋχ-pou* csirke (tyúki) T. 311. *ńōrēm-ōnt-voj-pīkwē* hatalmas erdei állat fiucska (medvebocs) III. 467. *vōr-sāńsi-pī'* erdei verébfók II. 221. *äpp-ou-pū* kutyakölyök (kutya-leányfi) T. 317. *kit laŋi-pūkäm* két bocs-fiaskám III. 351. — végre *nāŋk-pī'-jiw* vörösfenyő-csemete II. 327. Ebben a csoportba tartoztk *mā-χum* nép, a. a. föld-ember, mivel a vogul ember úgy gondolja, hogy az emberek földből valók, a mint az a mondákban többször olvasható.

b) Ezekből származtak azon összetételek is, a melyek előtagja a nemi különbséget jelzi. Úgy történhetett ez, hogy *χum*, ember *prægnans* jelentéssel pusztán a *mas* értelmet kapta, először magában, aztán az összetételben is. Az ilyennek, mint pl. *χum-ńaurēm* fiúgyermek I. 4. az analogiájára alakulhattak aztán *χum-lunt* gunár, a *χār-pī'* analogiájára *χār-pāsi'* szarvastulok II. 201. *χār-puŋk-uj* himfarkas III. 341, s viszont *nē-lunt* I. 53. *kal-tulmaχ* nőstény borz II. 35. vö. a magyarban is, a mikor ezt mondják *kanmacska*, *kan-pulyka* a *kandisznó* analogiájára. Más szempont alá esnek azon esetek, midőn a nemi jelelő az összetétel utótagja pl. *surti-χār* réntulok II. 108. ezekről később fogunk szólni.

c) A n a l o g i á k. — A rokonsági viszonyt a magyar is összetétellel fejezi ki, mint a régi nevek is, minő P á l f i, P é t e r f i is bizonyítják. Már fönt is említettük, hogy az előtag gyakran mintegy az utótag jelzőjének mutatkozik. Így van ez a magyarban is, mikor azt mondjuk pl. a Kovács leányok, a Károlyi fiuk stb. Tudjuk, hogy ezt azután átvitték másféle használatra is, pl. utczák nevezetére, mint A r a n y J á n o s- u t c z a, vagy birtokra, házakra is, pl. a Z i c h y- b i r t o k, a K á r o l y i- p a l o t a; így kaphatta nevét némely város is, pl. P é t e r v á r a birtokosáról vagy alapítójáról. Sőt még állatok is összetételbe kerülnek a gazdáikkal, pl. Kergesd el a Szabó teheneket. Mindezek analogikus alkotásuk s a tertium comparationis

nem más, mint a személy, a mely mindkettőnek előtagját képezi. Hasonló a vogulban *S'axl-tārem sāt pī' ūsén* a Viharisten hét fiának várába II. 69. ilyen a már id. *Vit-χan-āri*, végre *Pārāparsēχ q̄sēt*, *poršēt ūren* a P. juhokat, disznókat őrizzük I. 8. v. ö. *Pārāparsēχ-mist* P. tehenek, *Tari-pēs-nimālā-sq̄w q̄sēt* stb. uo.

Végre azt hiszem, ide tartoznak az ilyenek is: *Kovácsné* v. *Kovácsné asszony*, természetesen ugyanolyan analogia folytán, mint a föntebbiek; különben nincs is e között meg a *Kovács-lányok* közt felfogásban semmi különbség. Ilyen a vogulban is *vis-ōter-ēkwē* az ifjabb fejedelembős neje, a. a. a *Vis-ōter-né*. A *Kovácsné* tehát eleinte azt jelentette a *Kovács* felesége, de utóbb valóságos tulajdonnévvé vált s csak annyit jelentett, hogy ez a személy asszony s nem férfi, mint ezekben *mosóné*, *szabóné*, *szakácsné*. V. ö. *mēt-nē* szolgáló, tlk. bér-asszony. Valahogy ilyen módon történhetett aztán, hogy a nemet kifejező szó az összetétel második tagja lett, mint *sawiaχ-nē* szajkó I. 13. *ūnt-vōrēp-nē* magtörő holló asszony III. 91. S ezek mintájára alakulhatott továbbá az ilyes forma, mint *surti-χār* réntulok *tōmēl-oq̄nkhw* jávortehén (*oq̄nkhw* anya vö. anya-kecske). KL. 16. Igy van a magyarban is, a hol csekély kivétellel majdnem általánossá lett ez a használat. De jellemzők azok a melyek fordítva vannak, mint *ménló*, *emse disznó*. Mert az előtag mindegyikben élő ugyan, de izolált szó s nincs se származékuk (kivéve ménes), se bővebb körű jelentésük. Nem annak lehetne a bizonyosága ez is, hogy itt a régebb állapot mutatkozik, s az eredetibb, a hogy mi gondoljuk. Megjegyzendő még, hogy a *nöstény* s *hím* már egész melléknevekké lettek, mivel mindig elől állanak; mindkettő ősi szó, s *hím* a vog. *χum*, a mely szintén előtag (*hímfi* megfelelője vog. *χum-pī'*; érdekes véletlen!). S általában az is nevezetes, hogy még ugyanazon szók is cserélgetik a helyüket, pl. *bikaborju*: *bivalbika*; *kakaspulyka*: *fajdkakas*, s ez bizonyosan arra mutat, hogy e zavart valami nő analogikus hatás okozta.

Csakis most érthetjük végre az ilyen kifejezéseket is, mint *anyám asszony*, *néném asszony*, t. i. azt, hogy mért kerül az asszony a második helyre, s ugyancsak a fentebbiekből érthető az úr szónak is a helye. Igy van ez a vogulban is, mint már említettük (132. l.), pl. *ākum-ēkwä*, *šāñin-ēkwä*, *opi-nāj* néné-asszony III. 204. — de megfordítva is, pl. *nāj-šāñin*. Ugyanilyenek

aztán *āsēm χum* apám uram III. 153 *upä χum* ipa ura I. 121. s ha már a *χum* tiszteletet jelent, mennyivel inkább az *öreg* (vö. *senatus*, *γερονσία*) ezekben *akim-ās* öreg bácsim (tlk. bátyám uram) II. 127. *pupi'-ājkä* II. 381. *ās-ājkä* II. 115. *ūj-ānīs* medve (tlk. az állatok közt az öreg, a legkülömb) III. 221. *sus-ānšuy* id. 201. Nem ide való, azt hiszem I. 12. *χulax-ājkä* a holló öreg, mert arról van ott szó, hogy *Pārāparsēχ* hollóvá változva jelenik meg, tehát ezt mellérendelőnek (t. i. holló és öreg egyben) kell tartanunk.

6. Egész s a rész különösen: *sirej-nal* kardnyél II. 219. *kwol-āwi* házajtó II. 16. *jaot-niel* nyíl, *kwoss-kēr-nāl* fricska (tlk. köröm nyíl) I 6. *nāl-nal* nyílnyél; II. 295. *tawet-sünt* tegez nyílása II. 23. *ūs-āwi* a város ajtaja II. 21. *jüntēp-pup* tűfok III. 227. *χüntēp-nal* lapátnyel II. 300. *tūp-nal* evező-nyél II. 215. *ēntēp-kwalī* öv-kötél II. 127. *kwol-āwi-sünt* ajtóküszöb I. 7. *šon-tālī* szántalpak, *jütken-älē* varrodoboz födele II. 227. *kwäl-pāntel* házfedél, *khul-pāntēp* id. *mā-alä* föld színe ill. födele, *tūr-vāηηä* tó medencéje I. 29. *ulpä-talēχ* czirbolyafenyő teteje III. 91. *nāl-kēr-anä* nyilván csomója II. 221. (v. ö. *pors-anä*), *pāsen-tār* asztalkendő, *vüt-gš* víz felülete (ill. színe) P. 18. *pūt-pāηk* üst kormá II. 201. *χāpṛä-taw* nyárfaág I. 15. *nūr-sqaw* vesszőbimbó I. 87. *pākw-sam* czirbolyatoboz mogyorója II. 127. *ūs-ou* városkapu II. 237. *pūt-süntēt* az üstök öblei I. 75. *sāχi-tajt* suba-ujj II. 4. *jgut-jāntewakēm* íjj-idegecském II. 43. *sāχi-kēmplī* suba-szárnya, (ennek a mintájára *tērēn-kēmplī*, *χul-kēmplī* a ragadós kór, betegség ruhaszárnya u. o.) *jüntēp-jolitä* páncélsruhája alja II. 59. *χāp-pāsmānl* ladikjuk kormányja III. 444. *jā-süntkwē* folyó-torkolatocska II. 89. *jā-süntris* id. II. 184. *āwi-surēm* ajtónyílás III. 373. Mindezek nagyrészt megvannak a magyarban is; azonban a magyarban könnyen s gyakran elválnak, de a vogulban is előfordul néha helyettük a birtokviszony (v. ö. 133. l.) Ide tartozik még *tūr-vānsin χarä nol* tőgyepes tágas vízfok II. 96. *tül-pāηχw* felhő boruja III. 288.

7. Helyi összetartozás szintén az egész s a rész viszonyára alapítva. Névutók eredete. — *sāris-sām* tengerszöglet I. 136. *sēr vör-sām* sötét erdő zuga I. 99. III. 183. *māt-sām sāt sām jāηηi* vidékek hét vidékét járja körül II. 289. *tārēm-pāl* égtáj I. 60. *tūjä-pālāi' ti patēs* tavaszodni kezdett (ill. tavasz-tájra jutott) I. 56. *tārēm-kēmplī* világ széle I. 34. *mā-kēmplī* föld környéke I. 96. *sāris-lāχ* tengeröböl I. 136. *kwol-l.* házzugolya

II. 397. *sūmlēx-lāx* éléskamra zugolya uo. (ezta 6. pontba is be lehet sorozni), *tqw-χal sajít* lombág köze mögött III. 285. *kit kworēs-χal pasel* hét menny köze távolnyiról I. 62. *kan-kwołlən* a padló köze-pére I. 79. *ēt-kwołlən* éjféli III. 461. *Ās-kwołlən pasāts* az Ob közé-péig haladt I. 5. (birtokraggal is, pl. *an lūptā kwōllānəl tārā min-wēs* I. 7.) *soarēs-jēt* a lép közepén III. 131. v. ö. *χātel-jāt porāt* déltájban I. 3. *nulās-pāxñē* a lúczfenyves oldalába I. 105. *āni-qul* tányér vége II. 300. *šermāt-kwāli'-aul* gyepelő-kötél vége I. 6. *āwi-qul* ajtó vége II. 197. *ārās-aulənt* tűzhelyed végénél II. 404. *suĵ-vāta* fenyves széle I. 52. *Ās-vātamt* Óbom partján II. 3. *jos-vātān* ösvénye szélén III. 339. *χāp-χūr* ladik széle III. 497. *sāĵim-tit* patakorkolat (ill. tő), *sāĵim-talēx* patak forrása (ill. hegye) III. 989, *šāris-patt* tenger fenéke I. 160. (de birtokraggal is *pattāy sun pattākānəl* II. 32. mivel a *pattāy* mint jelző a *sun*-hoz tartozik), *paul-tālt* falu réve II. 297. *ūs-tālt* városi rév II. 68. *āykwəl-titənnəl* oszlopod tövén II. 316. *paul-, ūs-kan* falu, város tere II. 11. *kwol-kan* padló II. 164. *pāl-kān* uteza P. 22. *āwi-pāl* ajtó melletti szoba-rekesz (tlk. ajtó-oldal) II. 197. *tāxt-sqwā-kiwérnē* az ő buvármadár-bőre belsejébe. I. 140.

Ezek az összetételek a 6. csoporttól tulajdonképpen alig különböznek, sőt némelyiket oda is kellett volna soroznunk. Csak azért választottuk őket külön, hogy a felfogás sajátosságait minden szempontból feltűntethessük. Továbbá azért is, mert az efféle összetételekből alakult a névutók másik nagy csoportja, mint *χalt* közt, *ĵot* együtt, *am ĵorəmt* helyettem, *sajít* mögött (v. ö. *sam-sajit* láthatatlanul II. 109.), *pāχət* oldalt mellett *pālt* hozzá, *past* táján, mellett, *kiwért* ben, *qšt* rajt stb. Ezek nagyrészt fönt előfordultak még névszói jelentésben is mint az összetétel második tagja, s ezt a természetüket nemcsak annyiban tartják meg, hogy a ragtalan névszóhoz járulnak, de abban is, hogy eltérőleg a magyartól, a birtokos személyragokat is néha ők kapják meg, pl. *kwol sisəmne* házam mögé II. 41. *pēs-pāxəmnəl* csipőm mellől II. 173; ebben *māt-ultām* vidékeimen keresztül III. 170. mint látható a pluralis rag a névszón, a személyrag a névutón van, s az ilyen tekinthető átmenetnek az olyan formákhoz, amelyek a magyarral megegyezők *ti ūnlənē māw pāltē* a mi lakó földünkön I. 70. *) Participiumoknál majdnem általános ez a

*) Mint SIMONYI figyelmeztet a M. c.-ben is előfordul *ĵog felōlan* e. h. *ĵogom* felől.

forma, pl. *lānyx kisnem-sis* mialatt az utat kerestem, *tēnānl, ajnānl* *χalt* evésük ivásuk közben I. 31. *jwv joχtneuw kastel* míg mi visszakeresztünk I. 94. noha ritkán előfordul az ellentétes is, pl. *nal patēm porēnālt* a mint leérkeztek II. 215. Mindent összefoglalva, világos a fejlődés menete s bizonyos, hogy az összetételnek megfelelő alakok az eredetiek.

Hasonló eredetű a magyarban is számos rag s névutó, pl. *-től, -hoz, alatt, közt* stb. Alkalmazásuk is sokban megegyezik a vogullal. A magyarban is ragtalan névszóhoz járulnak, fölveszik a személyragokat, ha a birtokos a személyes névmás, v. ö. *am pāltem* hozzám; *am jorēmt* helyettem. Végre, mint látjuk, a vogulban is járatossá vált, hogy a személyragot a névszó veszi föl, mint a magyarban. Ennek az első következménye az volt, hogy kiveszett az összetétel tudata, a másik, hogy ezek a szók egyéb ragos alakoktól eltérő formát mutattak, miután a személyrag a megelőző szón, a viszonyrag ellenben rajtuk maradt meg (v. ö. *māuw-paltē*); azaz látható mint *iz oláló d t a k s* jutottak külön szerephez, illetőleg mint váltak önálló szókból viszonzókká, névutókká. S úgy látom, hogy a vogulnélkülezta történeti fejlődést a magyarban nem lehetne megmagyarázni.

Ugyancsak a ragoknak s névutóknak példája figyelmeztet bennünket még egy más jelenségre is. A magyarban tudniillik az a vogulban divatos helyi viszonyból származó összetétel ma már csak szórványosan használtatik. Mondták s mondják ugyan *szigetköz, váll-köz, hegy-közi*, elszigetelten fönmaradt pl. *hónal, hónalj, fejal, derékalj, annak a posztó-szélnek a szélessége, ez üdö tájban, a város-tájatt, nem vigyázol Sopron tájra* stb. (l. NySzt.), de általános csak a birtokviszony ezek s más hasonlók használatában is. Azonban a névutók s ragok ezen elszigetelt s részben elavult alakulatokkal együtt kétségtelenül azt bizonyítják, hogy a birtokragozás ezen esetben csak későbbi fejlődés lehet, úgy hogy nemcsak növekedik a hajlam az összetétel iránt, de bizonyos esetekben csökkenik is. A nyelvésznek pedig a legérdekesebb s legfontosabb feladatai közé tartozik ezen dagály s apály okait s menetét kutatni: a miről fájdalom ez esetben le kell mondanom. Csak ezt akarom megjegyezni, hogy feltűnök ezek a vegyest járatos alakok, minő *hónal: hónalj*, az ilyenek mellett *századalja, hegyalja*, a miből azt lehet gondolni, hogy az összetétel úgy pusztult el, illetőleg válto-

zott át birtokviszonynyá, hogy az utótag valami módon olyan alakú vált, hogy birtokragosnak gondolták.

Azon szoros összefüggés, mely a nyelvben a hely s idő közt van, ismeretes a vogulban is, pl. *aul* vég. tájék, *ault* utoljára; *pāl*, fél, oldal, azonban *takusi-pāl* őszi idő III. 381. *khätel-poql* déltáj, *tüjä päläi' ti jēmts* tavasz felé kezdett válni az idő; *sis* hát, *sät sisnä* a hét folytatában, v. ö. ezt a gyakran előforduló mondatot *jänkiy xul, tüjtij xul put-sis* míg egy jeges hal, egy havas hal megfőhet (ill. üstbeli, üstben van); viszont *šou* idő inkább helyhatározó ebben *kitäx täl šou* két ölnyre T. 323. v. ö. *sim-por-soyt* szívük táján I. 164. (sőt még a *lät* darab is használtatik időhatározónak *khätel-lätel* napról napra, *jamp-lätel* havonként T. 317.) v. ö. MUNK. VNyjár. idevágó adatait. Ennélfogva joggal ide sorozhatjuk az ilyen összetételeket, minő *am xum-porät* az én férfikoromban II. 87. *am vēr-porämt* az én ifjúkoromban III. 531. *xätel-jät-porät* déltájban I. 3. *khotel-jēt-sit* délkor, *nal-pätēm-siänt* lejövetelükkor III. 487. *tui-törēm* nyári idő (v. ö. *pēs is-törēmt* hajdan, a. a. régi időkorban KL. 17.), *ēri'-jis* az ének őskora, vö. *ēri'-jis-xum* ének korabeli férfi II. 382. ilyen összetételre vall ez a nevezetes szólás *ēlēm-xälēs jisij tḡrēm, ēlēm-xälēs nḡtij tḡrēm* az ember korabeli, idejebeli világ; s nem habozom ide csatolni ezt is *ta nē man ḡrm xumlē jēmti* a mint beáll a bizonyos nő-idő (a. a. terhességének ideje) I. 136. bármily merész is ezen *nē-ḡrm* összetétel.

Ugyancsak némely helyet s időt jelentő szó a f a j értelemben is használtatik, (ezen alapszik a hely s időhatározók, valamint a helyhatározó ragok módhatározói használata), tehát ezen csoportba valók az ilyen összetételek is, mint *känšēm lu jqmēs qulēm, känšēm nḡqul jqmēs qulēm* sorvadó czombom, husom drága faja III. 26. vö. *k. lu jqmēs qulēm* III. 29. *mañsi-pāl mirä mañsi-féle* népe (ebből származik, midőn melléknévvel áll az ilyen kapcsolat: *tḡwlēy pḡal tḡwlēy xajtä* szárnynyal való szárnyas követ), *äm ši khum* magam féle férfi, v. ö. *äm šiim, täu šiät poj* oly gazdag mint én, mint ő; végre per analogiam *Ās-sir, jā-sir xul* Ób fajta, folyó-fajta hal I. 148. (v. ö. 4c.)

Ilyenfajta régi összetételek továbbá a melyeknek névmás az előtagja, pl. *ton-ḡrēmt* akkor, *ton-sit* id. *män-si* mennyi, *tētē-soul* ekkép, *ta-porät* akkor, *ti-porät* ekkor, *ta-kēm* ilyen stb. hasonlóan a magyarban is, de nevezetes, hogy pl. a *mód, forma* melyek idegen

szók, nem használhatók, legalább *az, ez* névmásokkal összetételként, azaz csak így mondhatjuk *azon módon, mód, ezen formán*. Már az *oly, ily*: *olyan, ilyen*, valamint önállóan, szintúgy az összetételben is sokféleképpen ingadozik. S mivel az *oly, ily* a régibb s eredeti alak, nem lehetetlen, hogy *olyan* az összetételből kapta önálló használatban ezen alakját.

8. Hely- s idő-viszony. Az előtag a helyet vagy időt jelenti, a hol az utótag által jelelt képzet állandóan van, annyira, hogy amannak kiegészítő része, vele mintegy egybe van forrva. Az előbbi pontban tárgyalt csoporttól ezek abban különböznek, hogy amott az utótag is helyet vagy időt jelentő szó. Ezeknél is alap-szemlélet az egész s a rész viszonya.

a) Hely: *vör-pil* erdei bogó II. 429. *vuor-jiw, soj-jiw* erdő fája, liget fája II. 232. *vör-uj, űnt-uj* erdei állat III. 6. (megjegyzendő *vuor-űnt* id. III. 483. tlk. erdő-vadon e h. *v.-ű.-uj*), *q̄jtü-pil* réti bogó III. 26. *vit-χul* vizi hal I. 73. *vit-keš* vizi manó ill. ember III. 337. *tūr-lq̄pānt* tavi tündérrózsa II. 325. *tūr-χul* tavi hal, *tūr-tēp* tavi eledel. de ugyanaz, mint *tūr-χul*; *Ās-tēp* óbi eledel a. a. a tengerből a folyókba ereszkedő hal V Nyjár. 93. vö. *tūr-voj, Ās-vōj* tavi halzsír, óbi halzsír II. 55; *tip-χārχei* rigó, *tip-kharkhi* harkály III. 523. tlk. fűzfán, vagy bokron élő madár, v. ö. *χārχei* harkály, *khwōrēχ* csóka; *lām-uj, lām-ojkw, lāmi* szunyog, tlk. zelniceállat; *ārēs-ulā* tűzhelyen lévő tűz III. 225. *vör-lōpta-* (*-χqlil*), *ur-porī'* (*-χqlil*) erdei levél (-táplálék), hegyi fűszár (-táplálék) III. 323. *vör-χum* erdei ember (medve), III. 389. *vör-lāyχ* erdei ut III. 470. *sāt jā-vit-χum-pī'* hét folyóvíz vidékről való legény II. 339. *paul saw saw χumim, nēm* falubeli sok férfiam, nőm; *paul-kan-pors-anān* a falutéri szemétdombra II. 112. *mā-nār-uj* földi giliszta I. 163. *mā-tapriš* egér uo. vakondok II. 71. *mā-χar* mamut II. 112. *māχum* (*mām*) nép (v.ö. fönt 157. l.) *mortim-mā-āri* délvidéki leány I. 57.

Már ezen példákban is észrevehető a fokozat, azaz nem egyforma erős szemléleti mindegyiknél a kapcsolat. Szintilyen laza a következőknél *tūr-ūs* tómellemi város II. 56. *Tunrā-sayl-ūs, T. s. kwol* Tundra halmú város, ház; *vit-sāt, vör-sāt* (v. ö. *vör-jāni'* *sātū* II. 345) vizi, erdei (a. a. halászati s vadászati) szerencse II. 413. v. ö. *maner-rii'* *vör-sāttal patsēm* mért lettem erdei szerencsétlen u. o. *tul sāt puysēn num-pālen* felhőbeli hét viharfelleged fölé II. 372. *jāmēs*

pāl pajt-pāṅkänemēn (kettős szám plur.) jobb oldali arczácskáink pizsokját, tlk. arczon levő pizsokjainkat II. 50. Világos mindamellett s kétségtelen az egységes felfogás mindezen itt fölsorolt esetekben. S ezek után bátran ide vehetjük ezeket is *ēri'-āter*, *mōjt-āter* énekhős, mondahős, t. i. olyan, a kiről szó van az énekben, regében, illetőleg a ki csakis az énekben, a regében él (v. ö. *ēri'-χum*, *mōjt-χum*). Érdekesen illusztrálja ezen felfogást a következő gyakori buzdítás *naṅ ēri'-ke totuṅkwē lāuwāsēn*, *mōjt-ke totuṅkwē lāuwāsēn*: *tā vērite'in* ha az van számodra rendelve, hogy az éneket, regét előbbre vidd (a. a. hogy a rólad szólóéneket folytatódjék Munk.): akkor meg fogsz vele birni I. 17. Hasonló sőt még világosabb *ēri' minēm ēri'-kēmplīn*, *mōjt minēm mōjt-tajtēn* ének híresztelte énekbeli ruhád szárnyához, rege híresztelte regebéli ruhád ujjához II. 423. III. 435.

b) *Id ő tūjā-χul*, *takusi-χul* tavaszi, őszi hal, *tūjā-sqver* tavaszi nyúl II. 373. *tūjā-nāp* tavaszi jávortulok III. 298. *tōja takvsi-lē'in* tavaszi, őszi evet I. 21. — *χqli-sēri* reggeli hajnal III. 196. *īl-sēri* esthajnal II. 322. *ēt-pos* hold, holdvilág, tlk. éji fény I. 24. II. 42. *ī-vuot* éjszakai szél III. 353.

c) *Decompositák*. Így neveztetnek azon összetételek, a melyeknek egyik tagja már maga is összetétel. Ebbe a csoportba tartoznak, p. *Lēplā-sūnt-ājkā* L.-torkolati öreg II. 136. *Lāpēχ-tūr-sāt āter* L.-tavi hét fejedelemhős II. 193. *Jeli-ūs-ājkā* Jeli városi öreg I. 74. *Kāsēm-talēχ nōχsin jārēn* K. folyó forrásánál lakó nyuszatos szamojéd II. 114. *Kāsēm-talēχ χarā mān jāmēs* k. folyó fejeinél elterülő tágas vidékre ment II. 111. vö. *Ās-talēχ-Sqṛni-χān* II. 360. *āwi-qul-χasāp* az ajtó-végi kárpit (egész s rész) II. 197. *ērγ'-qul*, *mōjt-qul jānī'* *saw* énekbe, regébe illő nagy inség III. 16. *jīw-talēχ saw pīl* facsúcsabeli sok bogyó III. 41. *Ās-ēir-χul*, *jā-sir-χul* Óbfajta, folyó-fajta hal I. 148. *ēri'-jis-χum*. Analogiák a megelőző a. b. pontokban találhatóak. Nem valóságos decompositák, de hasonlóak az említettekhez, pl. *akw' āntēr sāt sīs* egy méhbeli hét magzat I. 103. *au kakēr sāt pī'* id. I. 86. (de nevezetes s igazolásunkra szolgáló példa *au kakērnel ānśēm sāt pīṅā* uo.) *jāmēs-pāl-kātānēl* jobboldali kezük III. 98. *urīṅ pāl sāv sūmjēχ* hegyi vidékbéli sok éléspajta I. 5, *nāṅ ta-pāl sāt āter* ural-tuli hét fejedelemhős II. 191. *am puṅkēm-talēχ-nājīl āluṅkwē at χāsē'im* az én fejem fölötti úrasszonygyal élni nem tudok (az összetétel első tagja felbontva) II. 301; hasonló *sim-talēχ*

(*näsän*) *pül* szívcsúcsra való (izletes) falat I. 87. *nielm-taléχ* (*ülin*) *pülkwé* nyelvvégre való (gyönyörűséges) falat II. 255. de ezen kifejezmód helyett mint az előbbeni egyik példában láttuk, a participium is használtatik, v. ö. még *ti mā ālné ātriy mán* az ezen vidéken lakó (ill. vidékbeli) uras (a. a. urak lakta) földre I. 55. vagy az előtag melléknévi alakot ölt, pl. *kwoll χasäp-sajiy pält* a közép kárpit mögötti szobarekeszben II. 197. *χār-punkep vāyēn-kwālīkēm* rénbika fején való gyepő-száracska II. 247.

d). Ragtalan hely- s időhatározók a vogulban. Említettük, hogy a vogulban is előfordul az imént tárgyalt összetételek helyett, de csak szórványosan, melléknévi kapcsolat. Ilyen példáink még, a melyek az egész csoportra vonatkoznak, *ūsiy ātēr* városi fejedelem II. 303. *kwolij mir* háznép I. 74. (a magyarban itt ház a. m. család) *kwolij mā* háztájék II. 260. *nāyk-ūsiy ātēr* vörösfenyő-városbeli fejedelem II. 94. stb. Ha valaki azonban ebből azt akarná következtetni, hogy az összetétel nem az eredeti a helyi s időbeli viszonyokban, azt csak arra figyelmeztetjük, hogy az, anyag s a belőle való csoportjánál is találtunk melléknévi kapcsolatokat; pedig ott az összetétel helyessége s eredetisége mindenk felett kétségtelen. De feltűnő, hogy a magyarban az itt tárgyalt viszonyok kizárólag -i képzős melléknévvvel fejeztetnek ki. Azt már kimutattuk, hogy a vogul felfogás egészen jogos s helyes, mivel ezen összetételekben is az egész s rész viszonya uralkodó. Azt kellene inkább kérdeznünk, mért ejtette el a magyar nyelv az ilyen összetételeket? Ez azonban negatív feleletet követelne, a mi mindig nagyon nehéz; inkább lássuk az okát, hogy mért volt oly könnyű a vogulnak, hogy úgy mondjam, a konzervatív irány mellett megmaradnia?

Szerencsére erre a kérdésre könnyű a felelet. Ugyanis a vogulban különben is gyakori, hogy a hely- s időhatározót ragtalan névszóval fejezik ki, olyan szövegeken azonban, a melyek már maguk is helyet vagy időt jelentenek. A magyarban is ismeretes ez, de nagyon ritkán, pl. holnap, később, akkor, rövid nap várható, megy mendégél ország világ (világgá h.), Tóték voltam, Futóék megyek. (SIMONYI: Ragvesztett határozók, Nyr. 9:314.) A mostani kérdésünkre mindegy, akár eredetileg ragosak lehettek ezen határozók, mert mi csak a nyelvi felfogás szempontjából idézzük most őket. Az bizonyos, hogy nem bírt nagyon elterjedni.

De térjünk át a vogulra. Példák a helyhatározóra *vitij pāl, vōrij pāl alislankwē* vizes vidéken, erdős vidéken vadászgatni I. 4. *lēsij lāŋŋ am ti minē'im* (vö. *lēsij lāŋŋnē am ti lūlē'im, taw minēm* u. o.) vadászshurkos utra megyek III. 36. *saw suj ānēm voss tāwnūlēn* sok ligetbe engem oda rendelni III. 20. *nozsij vōr kismēje'it* nyusztjáró erdőben vadásznak III. 96. *nālij kankwē lūlē'im* nyilas terecskén állok II. 42. *nielmā tqlēm jāmēs pūl* nyelvén olvadó jó falat II. 34. *vortij tqw jāmäsīmāt sujti* a kemény ág felett lépdelnek, úgy hallik III. 273. *sātā muj joxtēm ŋum* hét vendégségből érkezett férfi II. 211. megemlítendő még ez a gyakori szólás *tūj-ŋul jāmēs nur-jiw pusēn nurtnuwanēm mōnt* mint tavaszi halat egy jó nyársbotra, úgy nyársoltam volna föl mind I. 97. v. ö. *takwi-ŋul jāmēs nur-jiw akw' nālt lūlei'* (a kiket meglőtt) mint őszi hal a jó nyársfán, egy nyilon állanak II. 168. — mint látható a hiányzó rag minőségét az összefüggés, illetőleg az állítmány értelme határozza meg.

Példák az időhatározókra: *tuji ŋätel* nyári napon II. 310. *jitē khtel* éjjel nappal, vö. *jij-khtel* id. KL. 17. s *anijēn ŋätelijēn, a. ŋätelijnē* mind a mai napig; *ti ŋätel* a mai napon II. 202. *ti tū tēlēm* ezen a nyáron termett I. 23. *tūjā ūrij ŋsā ŋätel ti-kwoss alililēm* soká tartó hosszú tavaszi napon által hiába vadászgatom II. 201. *namij sāt ŋujäst* egy nevezetes héten át feküdtek I. 52. *mēnki sāt tāl, sāt tūw naurēmtal ālēm kiti'* mi hét télen, hét nyáron gyermektelenül élt pár vagyunk I. 34. vö. *tālā sāt, tūwā sāt; eti ŋoli vōwnē jirēm* este, reggel kért áldozatom II. 258. *ŋūrēm ŋätel jālunkwē* három napi járás, ill. három napig járni II. 60. *ti ŋätel ŋūrmit ŋätel nūlu nāritelān* mához harmad napra vizre toljátok II. 56. *ākwi jēr tēlēm* egy időben (tlk. helyben) született III. 131.

Ezen ragtalan hely-határozókat aztán a vogul nyelv a mondat tárgyának is gondolta (azt hiszem, utóbb), mivel a mondat tárgya is ragtalan. Erre vall, hogy gyakran tárgy as ragozásban áll a hozzájuk tartozó állítmány, pl. *ŋsā lāŋŋ elā sūmilēm* a keskeny uton tovaszököm III. 300. *jāŋkinj āwi širkipā ūnlilitā* a jeges ajtó sarkában üldögél III. 10. *kwolēm sāltilēm* házamba bemegyek III. 7. *vitēj a'ir tot ŋulitaxtilān* a vizes örvényben ott bukjatok föl II. 393. *ti inī'jiv sāt sēwam naŋ maneri' jāmīlilēn* ezen csipkerózsafa hét bozótot te minek járdalod (magyarban is!) III. 20. *kāsij jol ūnlilēm* vig helyen üldögélek III. 35. Időhatározóra

nem talállok példát adataim között. Egész különös és sajtáságos azonban a tárgyias ragozás ebben a két példában, a mely az iméntiek analogiájára alakult: *ti vouta nuj súniy kwol uj χ̄t̄lāl̄n* ezen finom posztóval dús (megjegyzendő *nuj* szintén ragtalanúl!) házat, állat, tedd nappalra keltednek helyévé (ill. a házban ébredj föl nappal, v. mint a nap) III. 192. *ti kwolkén uj kēnsamlāl̄n, uj vāramlāl̄n* ebben a házban ébredj föl, serkenj föl; — ezen állítványok mellé pedig az illető helyhatározókat sehogyse lehet tárgyianak képzelni, a mint a főntieknel még lehetséges volna. De különösen kiemelendő, hogy a vogulban ilyen raghiányos határozók egyébként se ritkák, v. ö. *nuj súniy kwol*; azonban most csak a párhuzam kedvéért két olyan példát akarunk említeni, a hol az állítvány tárgyias ragozásban áll: *la'ilā pēri jāmés jēkwā jāmésākwo ūlilāl̄n* lábcsavargató jeles tánczával jól mulatgass III. 199. *la'il-āpēr ūlilāl̄n* mulatgass a lábügyességgel III. 195. Hasonló felfogású esetek számosak a szenvedő igénél, pl. *lūnsawēn* hozzád rimánkodnak II. 365. *sāt jirēl tūlawēn* hét véráldozattal állók előtted II. 357. de erről bővebben más alkalommal.

IV. Mellérendelő összetételek.

Igy nevezzük kifejtett meghatározásunk értelmében azon összetételeket, a melyek :

1. Hasonlóságon alapulnak, azaz a melyekben az elő s az utótag között valaminő jelentésbeli, helyesen lehetne mondani, hogy valamelyes belső kapcsolat van. Az előtag ugyanis nem teljes, hanem csak szűkebb jelentésében érvényesül, olyan értelemben, mely az utótagra illő, s a mely részben, rendesen mint legjelentékenyebb jegy megvan az előtag fogalmában. Ez persze csak fogalmi kapcsolat, s ép azért nem is olyan szoros, minő az alárendelők tagjai közt van; azonfelül a subjectiv felfogásnak igen sokféle változatossága nyilvánulhat meg benne, s ép azért egyformaságot vagy merev szabályosságot nem is lehet várni ezen csoportban. Ilyenek *tērēn-nāj* vészes tűz, tlk. kór-tűz III. 453. *as-p̄t̄rēt* semmirekellők, tlk. lyuk-fiak I. 26. *jānk-lū* jégszín szőrű ló, tlk. jég-ló III. 135. *tūjt luwiy χum* hószín szőrű lovas férfi, tlk. hó-lovas férfi u. o. *lāy-oum* hideglelés, tlk. jégbetegség, a, a. olyan

hideg, mint a jég, helyesebben: nagyon hideg betegség T. 158. *sér-ku* kavics, tlk, homok-kő a. a. apró kő VNYelvj. 268. *χālā-āyi* dög-leány, ill. hitvány III. 447. *χālā-uj* dög-állat III. 444. *nir-leipā* vékonyfarkú, tlk. vessző-farkú, t. i. kutya III. 429. *jirin-tiniy āmp-χum* azt a drága apádat, te eb-férfi, ill. te hitvány, mint mondják, te kutya III. 471. *tūlmax-nē* álnok nő III. 110. *t.-kakēr* gonosz kebel III. 386. tlk. tolvaj nő, kebel; *ōrés-pōχēp* esikos-oldalú tlk. hasábfaloldalú II. 235. a medve ezt mondja magáról: *sāyši-lilim voril kwāltilem* mint madárka [oly parányi] leheletem csak nagynehezen birom előhozni (így a fordítás) III. 385. de helyesebb volna: nagyon parányi leheletem, ámbár *sāyši-lili* szóról szóra a. m. v e r é b - l e h e l e t, m a d á r k a - l e h e l e t; szakasztott mása a felfogását illetőleg (*sawiy āyin*) *sa'i lilitā, āt-lilitā nōyχ ālmēn, ēlāl tārātāln* (inséges leányod) gyöngye lelkét (tlk. fűrtszál-, hajszał-lelkét MUNKÁCSI szerint fűrtszálon függő lelkét) emeld föl, bocsásd további életre II. 365. v. ö. még II. 187. midőn a múnkeszi *χānt-tārem*, hadisten, a fürdő város feje hires nőt a vízben megtámadja s aláta-possa, s ekkor *sāyši-lilitā, vōrés-lilitā ti tālipaykwē vorāti* veréblelke, vérese-lelke ím elszakadni törekszik, a. a. majd meghal. Világos, hogy az összetétel itt is azt jelenti «gyenge lelke;» — *pāχ-nāwrēm* fattyú-gyermek, tlk. oldalgyermek, ill. fél-gyermek NyK. 21: 353. v. ö. *tytār-pouli* mostoha leány; (*akw' pāl ālnē tārem-pāl*) *āln-turēl lujji* (az egyik oldalon lévő égtájék) ezüst (ill vékony, finom, csengő) hanggal énekel I. 60. *sorūi-nāmtikēn* aranyos kedved II. 425. *pākw-pōsi' voikēn alpitā* czirbolyatoboz mogoró beléhez (hasonló) fehér feste II. 61. Nem tudom, hogy ebben a szóban *kis-lakw* (*minēm lakwiy tārēm*) abroncskerék (módjára forgó kerekég), az abroncs a kerék formáját jelenti-e s ekkor ide tartoznék, avagy az anyagát, a melyből a kerék készült?

Most pedig fontos megjegyezni valónk van, a mely egyszerű s természetes dolog ugyan, de azért mégis igen sok félreértésre adhat s adott alkalmat. Ugyanis, ha pl. a magyarban ilyen összetételekkel találkozunk, mint *selyem-haj, kőkény-szem, csiga-lépcső*, a mi logikus észjárásunkkal azonnal így elemezzük: o l y a n f i n o m h a j, m i n t a s e l y e m; k é k s z e m, m i n t a k ö k é n y s t b. és elnevezzük aztán az ilyeneket jelzős összetételeknek, sőt egyszerűen jelzőnek is mondjuk az előtagot, azt mondván, hogy ime a főnév melléknév gyanánt használtatik. Ez helyes: csakhogy mi nem a

logikai s grammatikai értelmet vagy hasonlóságot kutatjuk, hanem, azt hiszem, hogy helyesebben, azt kérdezzük, hogy mikép származhattak az ilyen kapcsolatok? S ha erre a kérdésre kell felelni, akkor a logikus-grammatikai okoskodás azonnal cserbe hagyna. Mert csak nem állíthatjuk, hogy *kökény*, *csiga* vagy a vogul példákban *veréb*, *hajszál* melléknevek is lehetnek, még ha ezt jobban rá is lehetne fogni, de ugyancsak hibásan szintén, a *selyem*, *arany*, *ezüst* s hasonló anyagot jelentő szavakra? (Sőt valószínűbb, hogy ilyen kapcsolatok okozták, hogy némely főnév még a melléknévi fokozásban is részesülhet, pl. *kutyább*, *κόύτερος*, *csodánál csodább* stb.). Azonban ha a nyelvképző naiv szemléletre hivatkozunk, azonnal másképp fordul a kérdés is, meg a felelet is. Azonnal világos lesz, hogy az ilyen összetételek nem is származhattak másképp, mint úgy, hogy pl. az ember tapasztalta, hogy a kökénynek jellemző saját-sága bizonyos kékség, aztán meg azt vélte, hogy ezt a kéket valakinek a szemében is látja, úgy hogy a vélt vagy valódi hasonlóság alapján a két fogalmat összekapcsolta. S így aztán *kökényszem* nem jelent egyebet, mint nagyon kék, vagy valaminő sajátos kék szem; *csigalépcső*, tekergős lépcső; *selyemhaj*, nagyon finom haj; *veréb-lélek*, gyöngye lélek; *jég-ló*, tiszta fehér ló stb., anélkül, hogy a hasonlításra gondolna is a beszélő. Vagyis az utótag a maga teljes értékében értetődik, az előtag helyett pedig, stilisztikailag szólva, csak a *tertium comparationis* érvényesül.

Igy lehet csak megérteni az idevágó összetételek nagy tömegét s változatos fajtáit a németben, a melyeket TOBLER állított össze *verstärkende Zusammensetzung* névvel (i. m. 104. kv. l.), pl. *bein-dürr*, *blitz-schnell*, *himmel-schön*, *hunds-dürr*, stb. Ezekben még van nyoma a hasonlításnak; de hire sincs az ilyenekben mint *heiden-lärm*, *kreuz-brav* (*kreuz* a. m. Krisztus), *ags. regenveard* *custos eximius* (*regin-* *consilium*, *auctoritas*), *alts. wundar-quäla* *summum supplicium* stb., a melyekben az előtag csak nyomatékosítást jelent, s ehhez csak úgy juthattak, a mint azt magyaráztuk. (Megjegyzendő, hogy TOBLER példái közt vannak analógiás alkotások is.) Ilyenek a magyarban is *csuda-szép* a. a. nagyon szép, *galamb-ösz*, *nyíl-sebes*, *gyász-fekete* stb. Ezek, vagyis mindazok, a melyeknek melléknév az utótagjuk, még könnyebben érthetők, mint a hol az utótag is főnév. Ezek tudniillik úgy szól-

ván synonym fogalmak, mivel a melléknév jelentette tulajdonság mindig megvan az előtagban is, az ő tulajdonságai közt is előfordul. Annál könnyebben jöhetett létre köztük a kapcsolat, vagyis könnyebben összetétellé válhattak hófehér, mint pl. hó-nyak, s ezt még segítette az az általános hajlam a nyelvben, hogy ismétlés által fokozást szokott kifejezni.

A mondottak után érthetők lesznek még a következő vogul összetételek is I. 38. *tārēm-tūjt lū* hófehér ló, tlk. isten-hó ló; tehát *tūjt-lū* olyan volna mint *jājk-lū* s erősítő gyanánt eléje járult még *tārēm* (isten, menny, világ), v. ö. kfn. *gote-lieb,-wert* maxime carus; *világszép asszony*; hasonló *nāj-, q̄tēr-vāps* kedves vő. tlk. fejedelem-vő I. 22. 25. s azt hiszem, hogy a *nāj, q̄tēr* még többször is fordítható ilyen erősítő értelemben, pl. *nāj-šuuñ, q̄tēr-šuuñ jāmēs q̄ätel elä ta q̄imēn* nagyon boldog (MUNKÁCSI: isten asszony, istenke boldogságával) szép napokat élünk.

2. Külső kapcsolatból származó összetételek. Ezek alakilag mind, s nagy részük jelentésre is pusztán asyn-detonok, úgy hogy ilyen szempontból a grammatikai csoportba való-nának sorozhatók. A tagok kapcsolata nem benső, hanem csak külső, leginkább tér- s időbeli összefüggésen alapszik. Ezen összefüggés-nek többféle fokozatai vannak.

a) A leggyengébb, midőn az összetétel se fejez ki egyebet, mint pusztá, esetleges együtt-valóságot, ezek az igazi a s y n d e t o n o k pl. *nē-χum žalēn naj, ul šältēn* kettő férj s feleség közé ne lépj III. 395. *sāt täl-tūw χujimēm* hét télen nyáron át feküdtem III. 72. (de már más osztj. *tal-lung*, esztendő, tlk. tél-nyár); *ta lūw kät-la'il tūstnē mā* az a hely a hová ama ló első s hátsó lábát állítja I. 63. *it-χätel* éjjel nappal B. 342. Ha birtokos személyrag járul hozzájuk, akkor kétféle eljárás divik a vogulban. Vagy csupán az utótaghoz járul, mint a valódi összetételeknél, pl. *sām-pelän* szemük fülük III. 525. *akw' pāl alpi-ñqwlü, alpi-luwä* egyik fele teste-husa, teste-csontja II. 146. — vagy az összetétel egészen felbomlik s mind a két taghoz hozzájárul a személyrag, pl. *turä nielmä χum kersältäli* torkát nyelvét a férfi köszörülői III. 417. *tujtä jājkä toltiili* havát jegét olvasztja III. 415. A magyarban hasonlók *étel-ital, jövés-menés*. Ha synonym szók kerülnek így össze, akkor az ismétlés általános törvénye értelmében, a fogalmat erősítik, ha még mind a két tag élő szó, pl. *tērēn-χul'* járványkór I. 165. *aum-mos* fájdalom s kór

u. o. *pī-síškvé* (talán : kedves) fiúcska III. 231. *saχ-χātél* verőfényes (*saχ* nap, nap heve) NyK. 22: 49. *sētép-rqsnä* czérnagombolyag, tlk. czérna-madzag (tehát: sok czérna) K. 399. *umä-as* üreg, tlk. odu-lyuk (tehát: nagyobbféle odu) II. 96; az erősítés abban is állhat, hogy az összetétel határozottabb, különösebb jelentést kap, mint *muträ-sätmil* megrontás ellen való istenidézet, tlk. bűvös erőigézet II. 372. *tqut-vul'* tüzes üszök P. 9. A magyarban *búbánat*, *pörpatvar*; *rabszolga*, *ország-világ*.

Szorosabb már a kapcsolat az ilyenfajta összetételeknél is, ha vagy mind a két szó, vagy a kettő közül az egyik a dualisban áll. S csakugyan olyankor alkalmazza ezt a vogul nyelv, midőn arról van szó, hogy a két személy vagy tárgy mindig, szinte elválaszthatatlanul együtt van a tapasztalatban. Példák *minén äsäjrem-sänäjrem-pält* menj apámhoz anyámhoz a. a. szüleimhez I. 30. (ez az asyndeton a magyarban is megvan), *akiäjä-äkwäjä nüpel läwi* bácsi-jához, nényjéhez szól I. 34. *ekwäi'-äjkäi' äsäjrem-sänäjrem-pält* öreg ember-asszony atyámhoz-anyámhoz I. 20. (itt még az appositio is dualisban van), *ariäjrem-väpsäjrem* lányom s vöm (együtt) I. 30. *naŋ näjären-äträren voss älei'* a te gazdáid (urad s asszonyod) legyenek I. 165. *küsäji'-iäuremi' üsén joχtsi'* a gazda s a gyermek a városba érkeztek II. 109. *kwoli'-sümjeχi' ünlei'* ház s éléspajta (együtt) állanak I. 18. *märi'-tärmi'* ég s föld I. 14. (v. ö. ország-világ), sőt valóságos összetétel számba megy *luntä-väsä* vízi szárnyas (tlk. lud s kaesa) I. 31. Máskor meg az együttlét kifejezésére a második szó a dualis birtokos ragot kapja, az állítmány pedig szintén dualisba jut, pl. *Ēt-pos-äjkä ämpentél χartχatei'* holdvilág öreg az ebével nyargalászik I. 24. *an nē-luntentél nēri' χummi' akwän juršχatsi'* ő avval a nőtény-lúddal, mint férfi s nő összetársultak I. 53. Mintha a két szó kölcsönösen egymás birtokosa volna. Ugyanezen felfogáson alapszik, hogy partitivusi értelemben is használtatik a dualis birtokos rag, pl. *χqnal akw' χumitēn patné-mos*, *akw' nētēn patné-mos* míg az utolsó férfi (ill. egy a férfiak közül) el nem vesz, míg az utolsó nő el nem vész I. 30. azaz *egyik s másik*. Ha többről van szó, akkor a pluralis birtokos használtatik, pl. *χoti χumiūw* a melyik ember közülünk II. 116. *voss jän'i χumiänl läwi* a legidősebb férfiú közülük szól I. 95. 109. *χürēm χum mäi χumiänl* a három férfi közül a legkisebbik II. 52; sőt a singularis is, ha az egyiket a kettő közül külön-

sen ki akarjuk emelni, pl. *au çumitâ* az egyik ember II. 303. (de v. ö. *çoti çumin* a melyik embernek közületek e. h. *çumiän* v. *çumän* II. 117.) Azonban sajátosságos *ëkw'-qñšux òlsei'* egy öreg ember s a felesége éltek K. I. 166. mivel az állítmány dualisban van, noha az összetétel a szokástól eltérőleg nincs benne. Bizonyossága ismét azon elismert ténynek, hogy minden nyelvi tünemények között átmenetek vannak. Még külön említést érdemel *ëtä-çätelä am pältëm çülës* egy éjt s napot nálam töltött II. 7. t. i. könnyen lehetséges, hogy dualisban van mind a két szó, mint *luntä-väsä*. E mellett bizonyíthat némikép az ilyen kifejezés *sät ëtiy çätel* I. 36. vö. *νοχθήμερον*, ói. *ahoräträni* tag u. nacht. Igaz hogy ellentmond viszont *ëtä sät çätelä sät*, a melyben tekintve, hogy *sät ët sät çätel* egész közönséges, legfőlebb a birtokos személyragot lehetne föltételeznünk, ha ugyan szintén nem nominativusnak gondolnók. Azonban könnyen meglehet az is, hogy az *ëtä-çätelä* analogiájára alakult, v. ö. *ëtä-çätelätel* (de v. ö. 189. l.)

Az ugor nyelvek közül a dualisnak tárgyalt használatát megtaláljuk még a vogullal testvér osztják nyelvben, pl. *imemen ojkejyen* asszony s férfi, *atnen pa çadljen* éj s nap (v. ö. *ëtä-çätelä*) *akaryen pürisgen* orosz-kutya s disznó (BUDENZ NyK. 22: 394.). A mordvinban a pluralist használják ilyenformán, pl. *varakat-rivezket* a varjú a rókával együtt, *atat-babat* férj feleség együtt. A pluralis ilyen használatára érdekes példát találunk Verg. Aen. II. 579. Itt Aeneas, midön az égő Trojából menekülni készül, meglátja Helenát s meg akarja ölni, nehogy visszatérhessen hazájába s ott megláthassa férjét, házát, atyját s gyermekeit a mit így fejez ki «coniugiumque, domumque, patres natosque videbit!» Azt hiszem a *patrës* itt is csak azért van, hogy kifejezze ,atyját gyermekeivel együtt.' Mások szerint *patres* a. m. patrem et matrem.) Hasonló együttességet akar kifejezni Tacit. Ann. I. 10. a következő mondatával: *Lollianas Varianasque clades, interfectos Romæ Varrones, Egnatios, Julos; mindegyik csak egy személyt jelent. Így kell szerintem magyarázni Catullusnak is ezt a híres versét «Lugete o Veneres Cupidinesque» a. a. Gyászoljatok Venus s Cupido (együtt). Ismeretes ez a magyarban is, midön pl. azt mondjuk: Utánozzátok a Hunyadiakat, Rákócziakat, Bethleneket. S nem lehetetlen, hogy így magyarázhatók némely pleonastikus alakok, minő *birákok*. Nem tudja ké hun a birákok? (Nyr. 3: 323.), tehát a kérdésből úgy látszik, hogy*

nem is tekintetik formailag pluralisnak, vagyis azt jelenti, hol a falu előljárósága. Ülletek bele *fiaimak* a talicskába t. i. mind a ketten együtt (Nyr. II. 175.); *tinaimak*, *tinaidak* (Nyr. II. 323.) szintén azt jelenheti, hogy mind a kettőről beszél. Végre a *Jánosék*, *Kisék*, *kis Gyurku Mikluséknak a gyerökik* (Nyr. II. 323), *a korcsmárosék*, *bátyámék* nem is jelenthetnek egyebet, mint ilyen együttvalóságot (Ezeket s egyéb példákat l. SIMONYI TMNy. 535.) Azonban a hozzértőknek fölösleges is megjegyezmem, hogy nem azt gondolom, hogy minden bővült pluralis csak ezt jelentheti, hanem csak azt, hogy ez a felfogás lehetett ezen nyelvszokásnak a megindítója.

De térjünk vissza még egy pillanatra a dualishoz. Meg akarom ugyanis még említeni, hogy az óindben is megvan a vogul és osztjákéhoz hasonló nyelvhasználat. Mind a két szó dualisban van, pl. *indrā-viṣṇū*, *dyāvā-prthivī* ég s föld, *mātara-pitarāu* anya s apa; csak a második tag van dualisban, pl. *candrādityāu* hold s nap, vagy pluralisban is, ha az összetétel kettőnél többet foglal magában, pl. *devāsūrās* istenek s démonok (WHITNEY 459.) Még sokkal érdekesebb az ú. n. elliptikus dualis az óindben. Ez abban áll, hogy páros dolgok jelezésére csak az egyik, még pedig az első szót használták, de ezt dualisba tették, pl. *mitrā* a. m. Mitra s Varuna, *uśāsā* reggel s éjjel, *āhāni* nappal s éjjel, *dyāvā* ég s föld; *pitarāu* szülők (v. ö. *patres* i. h.) s ugyanezt jelenti *matārāu*.. Hasonlókép a görögben *Κάστωρ* Kastor s Pollux, *Αἴαντες* Ajax s Teukros; latinban *Castores*, *Cereres* Ceres s Persephone: ó-skand. plur. *fedgar* apa s fia, *moedgar* anya s leánya. (DELBRÜCK Vergl. Syntax 137.) Ezek a példák talán alkalmasak, hogy igazolják a megfelelő magyarra előadott nézetünket. Persze, hogy ezek a példák csak egy pár összefoglalását bizonyítják, de miután a dualis helyébe a pluralis lépett, az egy páréból többnek az összefoglalása könnyen válhatott (v. ö. *devāsūrās*). Hogy pedig mennyire összekeveredett a dualis s a pluralis, arra csak egy jellemző példát akarok felemlíteni. Ez Od. 12. 442. *ἦμα δ' ἐγὼ καθόπερθε πόδας καὶ χεῖρε φέρεσθαι*. Külömben a latinban ilyen összefoglaló pluralis igen gyakori, pl. *mortes*, *exitia* különféle halál, *suspicionones* gyanuokok, *vina* különféle borok vagy csak borok, mint a magyarban is hasonló értelemben. Végre, hogy ezt is megemlítsük, az összetétel tagjainak a szétválására, a mint azt a vogulban tapasztaltuk, szin-

tén találkozunk példa az ó-ind dvandva összetételeknél (v. ö. DELBRÜCK i. h. 138.).

A különben a dualis által kifejezett együtt-valóság van meg ezekben is *sāt tūmel-āykw* hét ünös jávortehén I. 105. v. ö. *tūmlī pawlī* az ünős s a tulkot is u. o. *khūrem wuj-son* három állatos szán, t. i. a melybe három állat van befogva II. 236. v. ö. *négyló szekér, hat-ló hintó* SIMONYI Nyr. 4: 489; más jelentéssel, de hasonló felfogással III. 402. *nūrem-wj-sun γartawé* medve-szánt huznak, a melyben t. i. a megölt medve van. Ide tartozhatik *tont-γum* vendég, jövevény III. 102. II. 151. tlk. lárvas ember (*tont* a nyírhéj, a melyből a lárvát csinálják, MUNKÁCSI szives magyarázata szerint).

Különös s előttem érthetetlen *vit-vitāyā* vizes veder II. 296.

b) Az összetétel által új fogalom létesül, melynek az összetétel tagjai a részei. Ezek az össszefoglaló összetételek, s hasonlók, mint mikor valamit körülírással fejezünk ki. A szemlélet alapjában valamennyinél egyforma, azaz a tér- és időbeli együttlétén alapuló, noha különbözőképen nyilatkozik meg. Tisztán a térbeli kapcsolatból származtak *nól-tus, náli-šom* arcz, tlk. orr-száj, orr-szem; *tép-pasén* lakoma, tlk. étel-asztal I. 65. A következőkben meg az jeleltetik, hogy egy személyben vagy tárgyban kettő van együtt, vagyis kettőnek a tulajdonságai foglaltatnak együttesen: *γulax-ājkā* az öreg ember holló alakjára változva I. 12. *lunt-nētā* lúd neje, t. i. a neje, a ki lúd volt I. 55. *nār-oxwtes* sziklakő, tlk. hegy-kő KN. 20. *nāl-suw* dárda tlk. nyíl s bot együtt II. 264. *nāri-, sirej-sū* schwertstab (HAMPEL szerint *nyélre való penge* Akad. Ért. 74: 67.) *sol-jaut-nāl* hegyes fanyílak, tlk. nyárs s nyíl együtt I 86. *īmēt-lunt* fából csinált lúdalak, melylyel a ludakat csalogatják III. 497. *sor-vit* pálinka, tlk. sörvíz II. 388.

Ebben *ou-pū* gyermek tlk. leány-fiú, az összefoglaló kapcsolat a szülők (v. ö. *nép*); ebben *pūt-tul* ennivalók, tlk. üst s élésdúc III. 83. hogy az élelmet mindkettőben lehet, hogy eredetileg csupán e kettőben szokták tartani; *ūs-potali* várgömböcske II. 67. *tép-kän* szántóföld, tlk. étel-föld P. 15. v. ö. buza föld, időbeli kapcsolat is, t. i. hogy egy tárgyban mind a kettő egyszerre; furcsa *sāli-pos* rénnyugvó hely, tlk. réntávolság B. 351. vö. egy puskalövés ide, kutyaugatásnyira van. (V. ö még az ú. n. *viszonossági dualist* pl. *jū-pūñsít* fiutestvérek. V Nyelvj. 261.)

Azon az alapon, hogy a két tulajdonság ugyanazon egy lény-

ben van meg, származott *süp-nielmtal* néma, tlk. száj-nyelvtelen II. 70. Viszont közös tulajdonságaik alapján kapcsolattak össze *uj-zul* állatok, tlk. szárazföldi állat s hal; ebből lett *vās-*, *lunt-uj-zul* kacsaféle, lúdféle állatok II. 56. *lunt-vās* (az állítmánya *alt-zatsét* pluralisban) vízi szárnyasok, tlk. lúd-kacsa I. 30. s mindkettő dualisban *luntā-vasā* I. 31.

A magyarban különösen számosak a mellérendelő összetételek azon fajtái, a melyek kétféleséget foglalnak össze ugyanazon személyben vagy tárgyban (vö. *nāl-suw*). SIMONYI ezeket nem is tartotta összetételeknek (l. Nyr. 4: 106.) Ilyenek pl. *hajdusógor*, *kertész-inas*, *rab-gólya*, *szolga-zsarnok*, *zarándok-jövevény*; — *asztal-szék*, *jegy-gyűrű*, *tanács-szó*.

Némelyiket lehet úgyis érteni, hogy a hasonlóság az összekapcsolásuk alapja, mint ebben *selyemhaj*, mint pl. *sátor-palota*, olyan mint a sátor, *rege-beszéd*, olyan mint a rege, *szolga-nép*, olyan mint a szolga stb., s azért könnyen jelzőnek ts tekinthető az előtagjuk. De ismételjük, hogy ez utólagos grammatikus belema-gyarázás, s nem a történeti fejlődés igazi megfigyelésének a tanúsága.

c) Célhatározói mellékképzet is fejlődik ki némely összetételnél, a melyek lehetnek alárendelők is, de talán többször mellérendelők. Ez az összetétel például: *csizmatalp*, *inggomb* kétségtelenül alárendelő összetétel, mert az egész s része viszonyán alakult; de ha a talp vagy gomb egy bizonyos fajtáját akarom vele jelölni, a mely még csak lehet része s alkalmas, hogy része legyen a csizmának vagy ingnek, akkor a lehetőség s a jövő, de egyuttal áll a n d ó alkalmazhatóság révén kifejlődik az a jelentés, hogy ez csizmára való talp, ingre való gomb. Szintúgy történik az ilyen összetételnél, mint *juhakol*, mely viszont a mi meghatározásunk szerint mellérendelő, mivel a két tag közt semmi benső kapcsolat nem létezik. Ezt is utóbb úgy fogjuk fel, hogy juhnak való akol. A magyar nyelv alkalmasan megvilágítja a mondottakat, különösen azt, hogy a legtöbb ilyen összetételt mellérendelőknél kell tartanunk, azzal, hogy ezen fogalomkapcsolatra még a mellérendelő összetételnél is lazább összeköttetést alkalmaz, t. i. az *-s* vagy *-i* melléknév-képzőt, melyek különben is sokszoros viszonyban vannak az összetétellel. Így mondja a magyar *vajas bődöny*, ellenben a vogul *vōj-paip*; m. *tūzi fa*: vog. *ul-jiw*

stb. a mint az alább következő példákból még bővebben is látni fogjuk. Hogy mi indította a magyar nyelvet erre a következtetlenségre, vagyis minő különböző felfogás nyilatkozik meg a változatos alakokban, arról esetleg más alkalommal fogunk beszélni. Most csak ismét megjegyezzük, a mire már volt alkalmunk figyelmeztetni, hogy a magyarnak a világosság s a pontos logikai megkülönböztetés az egyik irányzója.

Következnek a vogul példák : *nāl-jiw* nyílnak való fa II. 119. (*nyílfa* a magyarban a nyíl fája, a melyből a nyíl készült); *kēlpēsäy mā* kötél fonásra való kákát termő föld, tlk. kötél-kákás föld II. 416. *nārä-, passä-tawel'* bocskor-, kesztyűbőr III. 285. *ul-jiw, nāj-jiw, taxt-jü* tűzi fa, *ulä-kēr* csiholó, ill. tűznek való aczél NyK. 22 : 50. *jüns-uj-pit* feketesásfészek II. 299. (v. ö. *noxs-, uj-pitimté* *juje'im* nyusztbőr-féskemben, vadbőr-féskemben fekszem III. 64.) *kū-kwöl* lóistálló I. 6. *jojel-kwossēm* száraz.halás puttony III. 461. *mulipāl* vendégszoba I. 33. *čār-puyk (va'ij)* *kwālikātä* rénbika fejre való (erős) kantársziját II. 51. *niol-kwāli'* kötőfék, tlk. orr-kötél (vö. szájkosár) II. 112. *kāt-jaoloč, — lqutan* keszkenő, ill. kézbe való kendő T. 309. 310, *kat-tin* készpénz, ill. kézbe való pénz KL. 6. *noxs (sāt), uj (sāt-saw)* *lēsanēm* nyusztfogó hét, vadfogó hét sok vadászhurkom. tlk. nyusztanak, vadnak való III. 2. *khol-pūtq* hal-szigony T. 331. *āmp-lqw* ebporáz III. 529. *čum-, nē-kasäji* férfinak, nőnek való kés (v. ö. gyerekruha) II. 33. *jänj'-uj-nqul-sqām* jávorhús (tartó) ducez III. 82. *vōj-sān* zsiros edény III. 235. *vōj-vātä* halzsiros bödön II. 227. *ūnsäs-paip* tomporával töltött puttony, *vōj-p.* zsírral töltött puttony III. 227. *mol-p.* vagyontartó puttony III. 355. *vit-pūt* vizes üst I. 75. *vit-khūri* vizes-tömlő II. 230. *saj-ānit* théás csészék I. 15. *pūri-āni* opferschale II. 180. *nāj-čuri'* tűzi szerszám, tlk. tűz-zacsó II. 179. *čānt-čāp* hadi hajó II. 5. *jēčw-jor* tánczhely III. 417. *tārēm-kan* áldozati tér, tlk. isten-hely, *nūp-päsēn* lakodalmi asztal, tlk. násznép-asztal II. 238. *jüntēp-sam-nāl* pánczélszem-nyíl, a. a. olyan, a mely a pánczélszemen is áthatol I. 13.

Tulajdonképen felesleges, de itt különösen szükségesnek tartom megjegyezni, hogy valamint minden fajtájú, úgy különösen ezen s a hasonló összetételek közül igen sok egynéhány mintájára képződött, miután ezen jelentésbeli kategória már megalakult. Tehát nem az a lak, hanem a *jelentés* analogiája forog fönn.

V. Grammatikai (mondattani) összetételek.

Ezek részben asyndetonok, azaz a rendes kapcsoló kötőszó hiányzik közöttük, a minőkre fent már több példát idéztünk. Azonban nem igen tartom valószínűnek, hogy a kötőszó egyszer megvolt tagjaik között s csak később maradt volna el. Mert tapasztaltuk, hogy némelyik közülük valóságos összetétellé vált jelentésre is, mint pl. *ńol-tus*, s ilyen valamennyi, a melyeket IV. fejj. b. pontja alatt felsoroltunk. Másodszor vannak olyanok, a melyek ha nem is sorakozhatnak ezen b. pontbeliekhez, mindamelltt az összetételben mégis sajátosságos, t. i. erősbűlő jelentést kaptak, mint pl. *búbánat*, *těren-ńul* stb. Végre látjuk, hogy több nyelv nemcsak asyndeton által fejezi ki köztük a szorosabb kapcsolatot, hanem még a dualis által is. Mindebből tehát azt lehet következtetni, hogy az asyndeton is eredeti s nem utólagos fejlődés, a mit még fölösen bizonyít az ilyen teljesen egybeforrt s elhomályosult összetétel, minő *ńep*. S ha még hozzáteszszük, hogy rendszeren egymást kiegészítő fogalmak közt alkalmaztatik, mint *evés-ivás*, *testelke*, *tėlen-ńyúron* stb. alig kételkedhetünk abban, hogy itt is ugyanazon nyelvi fölfogás működik, a mely az eredeti összetételeket alkotta, midőn a benső vagy külső kapcsolatban levő fogalmakat egyesítette. Minthogy pedig a természetűben rejlő összefüggés is sokkal lazább, lazábbnak kellett lennie az alaki kapcsolásnak is, úgy hogy, véleményem szerint, inkább az történt meg, hogy a kötőszóval később némelyek vagy némelykor bővültek. Hogy pedig utóbb ebből többféle zavarodás származhatott, az természetes; azaz a nyelvtörténetből esetleg a megfordítottjára, t. i. a kötőszó elmaradására is találkozhatik bizonyíték.

Vannak aztán olyan összetételek is, a melyek pusztán bizonyos mondatrészek összeforrásával keletkeztek. Ilyenek pl. *napkelte*, *fűlőnfűggő*, *ajtónálló*, *nagyravágyás*; *kispap*, *őregapa*. Közülük csupán a jelzői (melléknév + főnév) összetételek érdemesek különösen a figyelemre, mert a többiekben valóban nincs egyéb sajátosságos, mint hogy egy hangsúly alatt ejtjük őket. Minthogy pedig ez a mi szempontunkból nem a legfontosabb s csak kísérő jele az összetételnek, ezeket bátran mellőzhetjük. Más-

félék azonban a jelzős összetételek. Ezek már jelentésükben is izolálódtak, s könnyű átlátni, hogy azon okból, mivel az előtagban rejlő fogalom a jelzett szónak megkülömböztető tulajdonsága. Tehát megint tapasztalhatjuk az egybekapcsolt fogalmak szorosabb összefüggését, és ismét megtalálhatjuk történetes összekapcsolásuknak pszichológiai kútforrását.

A harmadik csoportba tartoznának azon viszonyok, melyekben az igenév állhat a megelőző vagy következő névszóval. Véleményem szerint, ez már ugyan tisztán mondattani kérdés, de okkalmóddal mindamellett az összetételeknél is tárgyalható volna. Azonban oly bonyolult s annyira terjedelmes vizsgálatra szorúl, hogy ezen értekezés keretébe bele nem szorítható; ennélfogva ezt a kérdést ezuttal más alkalomra kell elhalasztanom.

Áttérünk most a vogul jelzői összetételekre. Két csoportba kell őket osztanunk.

a) A melyekben a jelző a rendes szórendnek megfelelőleg elül áll. Ilyenek *jał-nqjér* alvilági fejedelem II. 232. *voikén-uj* nyú, tlk. fehér állat I. 9. *laj-çiń* járványvész, tlk. alvilági vész, *pit-çiń* id. tk. fekete vész II. 282. *nürém-uj* medve, tlk. erős állat (v. réti állat? NyK. 26 : 13.) *vis-khom* fiú, tlk. kis ember II. 240. *äl-mökhém* fölvidéki nép, v. ö. *äl-vöt* főlészél, *sāli-āln* ezüst pénz, tlk. finom ezüst I. 18. *suli-rayt* fehér agyag, *ossi'-jiv* gyaluforgács, tlk. vékony fa I. 4. *qssä-le'ipä* gyík, tlk. vékony farkú I. 163. *nēmīs-lēpkér* vakondok, tlk. német egér III. 148. *mortim-sām* tengertúli vidék, tlk. déli vidék II. 70. *jolkē-törēm* föld, tlk. alsó ég KL. 13. *jeli-numi khul* emeletes ház, tlk. alsó-felső ház T. 309. *jelēz mā* túlvilág, tlk. alsó föld uo. *išmit* leves, tlk. meleg víz (*išem üt*) KL. 14. *iš-vuj* madárka P. 17.

b) Fordított szórenddel (v. ö. 146. l.) *sam-pāl*, *kāt-p.*, *la'il-p. māzum* fél-szem, kéz, láb nép, a. a. egy szemű stb. (v. ö. *votj. pal sin, ki, pid*), *nārä-paalä* fél a. a. egyik botosát II. 129. *sapäk-pälēm* egyik csizmám II. 289. (de v. ö. *akw' pāl pāsmük-pälēm* egyik felét félcipőmnnek III. 396. *akw' pāl sam-pälänl* egyik fél-szemük I. 8.) *süp-pāl* görbe szájú, *mqt pum-pälep lu* másodfüves ló T. 167. Megjegyzendő, hogy rendes helyén is állhat, pl. *pāl löptäm* fele falevelem III. 117. *pāl tuitpēn* fele rejtett holmid III. 124. v. ö. a *pāl* eredeti jelentésére *oqlēm-poql* tulsó fél KL. 11. *ti pāl tqrēm* ezen oldalbeli világ I. 30. A már id. példákhoz v. ö. még

votj. *kuz-pal* házastárs, tlk. pár-fél, *gurt-pal* földi, egyfalusi, tlk. falu-fél, de *pal-kišno* özvegy, tlk. fél asszony; magyarban: *másfél*: *felemás*. Szóval, mint minden egyéb hasonló esetben, a kétféle forma jelentésbeli különböztetésre is felhasználtatott.

Ide tartoznak még a *ta'il* tele szóval összetettek *āl-ta'il* egy egész öl III. 142. *ūs-*, *paul-ta'il saw χumim* összes városi, falusi sok emberem III. 476. *Ās-ta'il saw ūs* az egész Óbvidék sok városa II. 75. *laqu kwol-ta'il vorin nē* tíz tele (egész) házat legyőző nő III. 358; megelőző melléknévvel *āpāy-ta'il* bölcsőstül III. 455. *nāliy-ta'il* nyilastül II. 20. *saxä-ta'il* mindenestül, mindnyájan II. 91. s elhalványult jelentéssel *val-jiw χürēm āl-ta'il ti ālmāsēm* rozmarinfát három öllel emeltem most III. 311. *pēs-tail* régtől fogva KL. 17. (v. ö. BUDENZ NyK. 18: 158.). Ilyen még a *votják*-ban *korka-tir* tele házzal, *im-tir* tele szájjal.

VI. Logikai (magyarázó) összetételek.

Olyan összetételek ezek, a melyekben az utótag tulajdonképpen felesleges, mivel a másik már magában foglalja ennek a fogalmát is. Tehát csak pontosabb, logikai megkülönböztetés kedvéért járult utólag a második tag az előtaghoz, utóbb esetleg azért is, hogy a lehető fogalomzavart megakadályozza. Megjegyzem, hogy véleményem szerint, általában csak ritka kivétel s az analogia okozhatta, ha megfordítva történt volna a dolog, úgy hogy az előtag volna a későbbi járulék. Erre vonatkozólag különösen a magyarban részletes kutatást kell még tenni.

Ide tartoznak különösen azon összetételek, a melyekben az utótag az előtag nemét jelenti, s a melyeket TOBLER hibásan sorol a legalódibb összetételek közé. Néhány példa elégséges ezekre, mint *āter-χum* fejedelem-férfi, *χin-ürt-χum* kór-fejedelem férfi II. 407. *χajtā-χum* leánykérő követ férfi II. 95. *sāli-wj* rénszarvas állat, *nālek-χul* héring-hal III. 134. *kasāuw-jozl* keszeghal II. 54. (*jozél*, *jozl* szárított hal, s a fordított bővülésre példa *khul-jqzél* szárított halszeletek KL. 6.; *nānk-jiw* vörösfenyő-fa, *χqšép-jiw* gyalogfenyő-fa, *saltpq* hársfa, *nur-jiw* nyársbot I. 97. *suj-jiw* bot (fa) I. 162. *sāile-jiw*, *pum-jiw* *vūsén* léczfával, fűfával (?) körülkerített várak II.

228. *šal-jū* nyárs P. 10. (*sol*, *šal* nyárs), *q̄ṅkh-jiw* gyantafa III. 355. *kēšpom* sásfű, *solēḫ-āḫutēs* kovakő I. 129. *khoš-vit* húgy (viz) v. ö. *ḫuūs* id. *kwärt-mowēs* fehérnemű, tlk. ingruha P. 13. (lehetne összefoglaló mellérendelő is, t. i. ing s egyéb ruha), *rāḫ-sq̄w* kiáltás (szó) II. 209. *tāl-ātēp* kontyos, tlk. kontyhajas III. 195. de v. ö. *tālṅ ātpā* id. III. 221. *saj-mō* abseits gelegener ort, *saj* id. KL. 15. Fordított, azaz előtagú bővülés mutatkozik ebben *šq̄urēp-mōṅkhw* fejszefok, *māṅḫw* id., de valószínűbb, hogy az összetétel az eredeti s *māṅḫw* ilyen értelemben az előtag elhagyásával is használható (v. ö. a (szóló) hegybe megyek); *šēns-voḫi* hánccsrez, lehet hasonlító melle-
rendelő, olyan *voḫi* mint a *šēns*, v. ö. *šēs-āni* sés-ezüst tányér. Utóbb ezeket valóságos megkülömböztetésre is felhasználta a nyelv, mint pl. *alma* : *almafa* ; *q̄ṅḫ* : *q̄ṅkh-jiw*. A mythologiai magyarázattól függ, vajjon ide oszszuk-e be az ilyeneket, mint *šayl-tq̄rēm* viharisten, *ḫātēl-ēkwā* napasszony stb. Ha t. i. azt véljük, hogy már magát a *vi h a r t* istennek, a *n a p o t* asszonynak képelték, akkor ezek is idevalók, mert akkor *šayl*, *ḫātēl* csak annyit jelenthetett, mint a megfelelő összetételek; s ez a legvalószínűbb magyarázat. Ezek analogiájára jöttek létre *nāj-ḫq̄n* tűz-fejedelem I. 9. de v. ö. *nājṅ ḫq̄n* I. 8. *vit-ḫq̄n* vízfejedelem I. 31. — ha pedig ezt a felfogást nem akarnók helyeselni, akkor olyanok lehetnek ezek, mint *Tq̄rēm-pī*, *Tēk-q̄jkā* stb.

Bővebb magyarázatra ezen fajtájú összetételek nem igen szorulnak, annyira természetes oka van létrejövetelüknek. Mégis meg akarjuk jegyezni, hogy némi analogia van köztük s az ilyenek között, minő *bőrczipő* (III. fej. 4.), mert noha ez utóbbiak más eredetűek, utóbb a nyelvérzék gyakran mégis úgy foghatta föl őket, mintha az előtag része volna az utótagnak; ez a viszony pedig cum grano salis hasonlít a *species* s *genus* kölcsönös viszonyához.

Az ide tartozó magyar összetételeket szép számban SZARVAS állította össze Nyr. 22 : 493. s köv., de nem mind ide való, a melyeket ő egy kalap alá vett. Van köztük erősítő, minő *zür-zavar*, *kőr-beteg*; egy részük továbbá úgy származott, hogy a synonym szókat, a melyek külön is teljes s ugyanazon jelentésűek valának, kapcsolták össze, még pedig legtöbbször egyes írók stilisztikai szempontból, mint pl. *áros-kereskedő*, *asszony-hölgy*, *kendő-keszkenő*. Ezek tehát nem idevalók. Ilyenformán keletkezhettek sok azok

közül is, a melyeknek elő- vagy utótagja idegen, mint *aggdada*, *bálvány-oszlop*; *baj-viadal*, *déd-ös* stb.; noha nem lehet tagadni, hogy utóbb magyarázat kedvéért is bővült egyik-másik, különösen midőn az idegen vagy elavult szót nem értették, vagy az író félt, hogy olvasói tán nem fogják megérteni, pl. *csepesz-háj*, *kólya-szekér*; de ilyenkor már a dolog természeténél fogva is, az ismeretlen szó az előtag, s az utótag a későbbi járulék. Végre, mint már említettük, megkülönböztetés okáért is válhatott ilyen összetétel, mint pl. *forrás-kút*, *tanító-mester*, s ilyenkor az előtag a későbbi járulék. Külömben ezek csak általános gondolatok, a melyek, ha lehetséges, nyelvtörténeti igazolásra szorulnak. (Szóval SZARVAS példái közül is csak azok valók ide, a melyeknek tagjai a *species* és *genus* viszonyában vannak egymással.)

Azt is említettük már, hogy valószínűnek tartjuk, hogy szintén logikai megkülönböztetés céljából történtek az ilyen megfordítások: *egy csepp víz* : *víz-csepp*; *egy csapat katona* : *katona-csapat* stb.

VII. Metaforás összetételek (bahuvrihi).

Ez már nem külön fajtája, hanem csak különös alkalmazása az összetételnek. Némely összetétel ugyanis, egy másik (esetleg csak hozzágondolt) szónak a jelzője, a melylyel együtt egy egész mondattá is fel lehet bontani, pl. ῥοδοδάκτυλος 'Hóς, a hajnal, a melynek az ujjai olyanok, mint a rózsa. Azért nevezi ezeket JUSTI magasabb fokú összetételeknek. Sokféle-kép magyarázgatták ezen sajátságos összetételeket, míg végre DARMESTETER nyomán végleg eldöntötte a²kérdést OSTHOFF Das Verbum in der Nominalcomposition 129. kv. lapjain. Szerinte ezek is rendes összetételek ugyan, csakhogy átvitt jelentésben alkalmaztatnak, még pedig rendszeren a *pars pro toto* alapján, s mint DARMESTETER mondja (híres munkájában: *Traité de la formation des mots composés*) *juxtaposés de coordination avec synecdoque*. (Ujabban a német tudósok úgynevezik *mutierte composita* BRUGMANN II. 87.) Azaz, ha valakire azt mondjuk *dickkopf*, *babszem*, vagy akár *kutya*, *szamár*, v. ö. *Zsiba Péter*, *Bocskor Józsi*, *Szeglet Laci* mint gúnyneveket (Nyr. 2 : 179.), akkor ezen

szók jelentésének csak egy részét akarjuk rája vonatkoztatni. Hogy miként történt a jelentésnek ezen fejlődése, azt világosan megmutatja a francia nyelv, pl. *une bon-bec* plaudertasche DARMESTER szerint így vette föl mai jelentését s lett a masculinumból femininum má «On a commencé par dire: *avoir bon bec*; on a dit ensuite: *c'est un bon bec*; puis le mot s'est spécialement appliqué à la femme: *c'est une Marie bonbec*, ou plus brièvement: *c'est une bonbec*. A példa világosan mutatja, hogy az összetétel eleinte mint appositio szerepel, lazán a jelzett szó mellé függesztve. Helyesen mondja tehát OSTHOFF, hogy pl. χρυσόθρονος Ἥρη, Τρωιάδες βαδύκολποι eredetileg csak a. m. *der goldthron*, *Hera*; *die tiefen busen*, *die Troerinnen*, és ezen felfogását az alakjukból is bebizonyítja, nevezetesen, hogy mint mellénevek csak kétvégződésűek; s hogyha az utótag femininum főnév, hogy akkor a melléknév masculinuma -ης végű, pl. αἰολο-μίτρη-ς stb. (de v. ö. βαθύ-ζωνος, mivel ez későbbi korú). Mindezekből következik, a mi különben is tudva van, hogy a melléknévi végzetet is később kapták az ilyen összetételek, v. ö. *lóláb-ú*. Viszont ujjolag kell figyelmeztetnünk, hogy senki sem gondolhatja, hogy valamennyien ilyen úton s módon jöttek létre, sőt a legjava része már egyszerre készen keletkezett a meglévő néhány minta analogiájára.

Szerencsére, a vogulban még a francziáénál is biztosabban nyomon kísérhetjük az imént tárgyalt nyelvi tüneményeket.

Ugyanis a vogulban nemcsak összetételek, hanem másféle appositíók is vannak, a melyek olyan megszorított pars pro toto jelentésben használatnak, pl. *Räpëskë-ëkwä* | *võt xäjtäl tak jiw* | *tält lüläläli* R. asszony (mint, ill. a) széltől érintetlen erős fa áll meg velem szemben III. 362. | *uj kit pal* | *kwonäl xumle xöntle'im rénszarvas két füle (módjára) a mint kifelé hallgatózom* II. 164. *khönt* | *tal'khë sgorëpäm vuor-ñäl* | *läkwi a had* (mint valami) csúcsa levágott erdőfok, (úgy) mozog előre II. 227. A megjelelt mondatrészek alakilag s jelentésükben is pusztá appositíók, csak olyan, mint ha mondanám: *Bátyám, a kitünő festő, megérkezett*. Ebben nincs feltünő semmi. De ha ezt mondanám: *Bátyám, az erős tölgyfa*, szembe állt a viharral, — akkor már mindenki úgy értené, hogy *mint az erős tölgyfa*, mivel ezt a jelzót csak *részben* lehet a jelzett szóra vonatkoztatni. Így érthető, hogy ezen mondatok is mind úgy vannak (s helyesen) fordítva, mintha csupa módhatározó

volna bennük. Pedig, ha csakugyan módhatározóra van szüksége, akkor a vogul nyelv tudvalevőleg vagy ragot, vagy névutót használ.

Nevezetesebb példáink még, a melyeket most már csak felsorolok, a következők: *maremané sorxän xul ti marëmauwësü* mint szükségbe jutott pisztránghal ím szükségbe jutottunk II. 160. *xuri sänki sailëm pal-xöntamlälän* mint félénk fekete kacsaé oly érzékeny fül(ü) — hallgasd meg II. 382. (*sät q̄tér*) *numël minnë rakw-sam ti' patilän* (hét fejedelem) mint fennjáró esőszem szálljatok ide II. 388. v. ö. *numël patnë rakw-sam, (võt-sam) ti' voss patnün* (lovam) mint felülről lecsapó esőszem (szellőcske) bár csapnál le ide I. 60. *akw' lim nälät, takwsi-xul jāmés nur-jiw, pusën nurtsanä* egy kilótt nyílán, mint (ill. az) ősz halnak jó nyársfáján, mindnyájukat fölnyársalta II. 113. *sät urp' uriy jiw, nan j̄q̄yxë'in* (mint) hét oldalú oldalas fa, te forogsz II. 353. (*Numi-Tq̄rém äsém*) *süptal jāmés uj, ünlitä* (N. T. atyám) néma jeles állatként ül III. 43. v. ö. *ai jän'i' ekwäi'-q̄jkäi' söp-nelmtal jamés uj, elä ünlei'* II. 248. *akw'päl kätlä-päl pinilëm: at lq̄mtëp lq̄mtiy qsmü pinilëm* egyik oldali félkezecském lehelyezem: az öt részű részes vánkost (a. a. vánkos gyanánt) lehelyezem III. 169. az utolsó példa nagyon világos s meggyőző, de azonfelül megmagyarázza emezt is: *akw'päl kätlä-pälëm vouta nuj tinij ta'il lépililëm* másik oldali fél-kezecskémét, mint vékony posztó drága ruhát ráta-karom III. 151. *num-pälëm tq̄uliy pupi'-ke nëili, tür-vit aje'im* magam fölött ha szárnyas bálvány jelentkezik, mint tó vizét úgy iszom meg II. 278. *ti osiy lq̄m-uj sipiy x̄q̄nt* ez a sűrű szúnyograj (oly számos) nyakas had II. 145; pontosabb s csak az ellentét szemléltetése miatt idézem *khwonpë-põn, oq̄mp-põn sau jorjën sawël üli* (mint) rénszarvas szőre, mint eb szőre, oly sok szamojéd nagy számban él II. 223. vagy *akwäi' q̄s, porés voikën-uj xurip* mindenfelé juh, disznó (annyi) mint a nyú I. 8.; — *lilij vöntër kit josä ti votintiäq̄rëm* eleven vidra (gyorsaságú) két hótalpamat fölcsatolom II. 191.

Ezen példák tehát nemcsak igazolják OSTHOFFnak említett elméletét, hanem egyúttal minden fölösleges fejtegetés nélkül is érthetővé teszik a következő vogul bahuvrīhikat: *sam-päl m̄axum* félszemű nép, *kät-päl mir*, félkezű nép I. 8. *joli tq̄rëmt mir akwäi' sam-pälët, súp-pälët* a földön a nép mind félszemű, görbeszájú I. 25. *põnsëm sosi' kitä' sam xumlë sunsilälë'im* érett ribiszke két

szem(ü) hogyan nézdegelek II. 15; ezek szerint tehát II. 424. *nēilēnē χḳtēl sorūi sam (χḳn)* így fordítandó *mint a felkelő nap (oly) aranyos szemű király (χḳtēl-sorūi-hez v. ö. hófehér)*, a mint ezt a következő sorban a *sariy* melléknév is bizonyítja *ūntnē χḳtēl-sariy χḳn* lenyugvó nap-sugaras király (v. ö. darutoll-as); *sakwalik-sam, χulax-sam kit ujārem* szarkaszemű, hollószemű két állatkám II. 111. *šul-puḳk jāniḳkwe* ősz fej(ü) öregecske II. 325. *širā-pun jāmasā, āḳḳā-pun jāmasā* sirálypehely, hófajdpehely (szőrű) jeles lova II. 337. *kēr-tāḳ jelpiy ta'īlēm* vas mell(ü) szent ruhám II. 149. *inī-jīw-sēwam tūl mā joli mā* csipkerózsafa-bokros rossz föld az alvilági föld III. 117. Ezekhez hasonló *kurkū-nol* bárka, tlk. *kakas-orr* II. 55. *tqri-jīw* hárfa, tlk. *darufa*, mert a hárfa fején darufa szokott kifaragva lenni. Ilyen a votjákban *urd-kič* denevér, tlk. oldal-borda-hártya, a finnben *rauta-näppi* vas-ujj(ü), *puna-parta* vöröszakáll(ü), rothbart, *sinisukka* blaustrumpf, *hullupää* bolondfej(ü) stb., de így már csak a régi s a népnelvben találkoznak, különben általánosan melléknévi alakot öltöttek, mint *hullupäinen* stb. (AHLQVIST Suom. kielen rakenn. 84.)

S ez az ilyen fajta összetételeknek az általános sorsa az indogermán s a finn-ugor nyelvekben is. Ma már a magyarban is ritkaság számba megy az ilyen, mint *hatszern (kártya)*, *száz-ráncz Kata*, *bornyúláb (zsidó)*, ritka az ilyen kifejezés is, mely emezek mintájára készült, mint *hosszú végighas derék (JÓKAR)*, hanem rendes helyette az *-ü*, *-s*, néha az *-i* képzős melléknév, különösen az *-ü* képző, mely tudvalevőleg ma már csak összetételekhez járul.

A vogulban a melléknév alakú bahuvrihik két csoportba oszthatók:

a) Olyanok mint a magyarban, azaz a melléknévképző *-ḡ*, *-pa*, *-pā* az összetételhez járul; de ez nem oly kizárólagos képző, mint a minővé a magyarban az *-ü*, *-ü* vált. Nehéz megállapítani ezek közül, hogy melyek felelnek meg eredeti főnévi alakú bahuvrihiknek. Ilyen lehet *sarni-sa'ipā sa'iy χḳtēl* aranysugarú sugaras nap III. 2. *kwošer-sispā jāmes voj* csíkos evet-hátú (ill. hátához hasonló) szép botos VNyelvj. 96. *nir-ā'inēp ā'iniy sun* vesszős állú állas szán I. 93. *tūr-lōpant-palpā māḳum* tavi tündérrózsa-levél(nyi) fülű nép II. 385. *lunt-sax-mēsij jā* lúdbél (módjára) kacskaringós folyó II. 184. Ámbár lehetséges, hogy ez utóbbi így értendő *mēsij lunt-sax-jā* s akkor vehetnők hasonló összetételnek

is, a milyen *sés-vōjij űoxi* háncs(vastagságú)-hájás hús II. 33. a mely úgy származhatott, hogy előbb megvolt *vōjij űoxi* s utóbb járult eléje a *sés* (v. ö. *pākw-pōsi' voikēn alpitā* czirbolyatobozmogyoró beléhez hasonló fehér teste II. 61.), vagy kombináció ebből *sés-űoxi* s *vōjij űoxi*.

Az ilyen kérdéseket nehéz, sőt gyakran lehetetlen eldönteni. Például valószínű, hogy ez a kifejezés *čār-űelēm lūptāy kēlyēm* bikanyelvhez hasonló bő leveles lápom III. 299. úgy magyarázható, hogy a *čār-űelēm* olyan appositio, mint a minőt fönt tárgyaltunk, midőn az *une bon-bec* féléket idéztük; de viszont II. 41. *nāyk-tāl sa'ij puykkēm* vörösfenyő-ág-fürtös (a. a. mint a vörösfenyő ága fürtje, olyan fürtös) fejecském, — így is érthető az *én fürtösfejem, a vörös fenyő ága*, tehát mint appositio, azonban lehet az *uj-pī' sa'ij puykēm* állatfi fürtös fejem III. 104. analógiája is. Ez megint lehet *sa'ij uj-pī' puykēm* helyett v. ö. *uj-pī' vēšij puykēm* szépséges állatfi-fejem u. o., viszont szintűgy származhatott volna egy *uj-pī'-sa'ī* állatfi-fürt (v. ö. emberhaj) összetételből is. Mindenesetre kiviláglik ezen példákból, hogy a hasonlítás ilyen összetételekben csak utólagos mellékképzet, mint azt már egyebütt is tapasztaltuk. Így érthető csak meg ez is *kis-laku minēm (jāűyčēm) lakwij mā* abroncskerék (módjára) forgó kerek föld, a. a. az alapfel-fogás ez *kis-laku-mā* az abroncskerék-föld. Továbbá *sēmēl uj jāmēs piti vāre'im* minő fekete nyuszt szokott, afféle jeles fészket készítek III. 312. mintha volna *jāmēs piti, sēmēl uj-piti vāre'im*, s merészebben *tawant vōt jāmēs nqmtēl va'ilālűn* mint csendes szél, oly jó elmével szállj elébe III. 55. v. ö. III. 511. Végre a *sorčän-sam, čulän-sam* bizonyosan appositio ebben *sorčän-sam, čulän-sam čansāy ta'ilakēm* lazacz-, hal-pikkely(ek módjára) ékes ruhácskám, ill. pánczélom II. 28. feltéve, hogy nem azt érti, hogy ilyen pikkelyekkel van ékesítve, a melyet a hasonlóság miatt neveztek így el v. ö. *tqulij uj čansāp čāp* szárnyas állattal ékesített (ill. megrajzolt) hajó; tehát a *sorčän-sam* már magában metafora volna (v. ö. vasmacska).

De van sok ilyen melléknév-képzős összetétel, a melynek semmi köze sincs ezen bahuvrihi összetételeinkhez, s a melyek emezeknél régiebbek is, s nekik is mintául szolgáltak. Például *elēm-čales-jisij (načij) tqēm* az ember korabeli világ, csak úgy képződött az *elēm-čales-jis*-ből, mint a *jisij* az egyszerű *jis*-ből,

vagy a *nērij* a *nē* szóból; vagy a *tāl-qsmäp* (*kwol-jor*) a fenyő-galy vánkösű házhely III. 96. csak olyan mint *lūptap*, *tqwēp*; s azért ezen képzők mindenféle jelentése az összetételben is nyilvánul. Gyakran különös is ez a magyar felfogásnak, pl. mi is mondjuk vad a kert, olyan kertre, a hol sok vad van, de nem mondhatjuk mint a vogul *vör-ujij mā* erdő-vadas, a. a. erdei vadban bővelkedő vidék I. 137. *vit-χulij mā* vízhalas vidék u. o., mondjuk továbbá *embervér*, de már bajos a vogult utánozni *ēlēm-χqlēs kēlpinjäi' jēmtē'in* embervéressé válsz II. 72. még különösebb *nirkalij suj sujti* vesszőágak zörgésének zaja hallatszik, tlk. vesszőhangos zaj II. 59. Utóbb mindenesetre hatott az analogia is, s így érthetők s magyarázhatók meg azok a kifejezések, a melyeket fönt (147. l.) a *ragtalanság* ezimén idéztünk, mint *χqt uj nampä χum* hat állat(ról) híres férfiú III. 457. *ēri'-kāsij kwol* ének(kel) vigasságos ház III. 103. *lilij sgrni aumij kwol* eleven (ragyogó) arannyal folyó ház I. 31. stb., viszont a *sāt jūr ta'ilij kēntēn* hét jūr-állattal teli sapkád II. 135. *mīr ta'ilēp ta'ilij χāp* néppel teliseded teli hajó II. 5. még inkább érthető, ha megemlékezünk a *paul-ta'il* féle kifejezésekről.

Különös, hogy az ilyen jelentésű mellékneveknek a jelzője ismét melléknév s nem adverbium, a mint a nyelvnek általános törvényei követelnék. Ezek közül némelyik lehet analogikus fejlődés, mint pl. *pākwij sispä vör* czirbolyatobzos erdő III. 190. *sgrnij tqwlēp* aranyos szárnyú I. 39. s eredeti összetételből *pākw-sispä* származhatnak, a hogy már egyebütt is tapasztaltuk, hogy a helyes összetételt is fölcserélheti a jelzős kifejezés, pl. *nuj-kwol: nujij kwol* posztósátor. Azonban általában is úgy alakult ez a szó-lásforma, mint az összetételé, s lehet, sőt valószínű, hogy utána. A vogul *-j*, *-pa*, *-pä*, a magyar *-s*, régente az *-ü* képző egyformán járulhattak egyszerű s összetett főnevekhez; megvan pl. *kesztyūs: vaskesztyūs*, lehetett tehát *szép, fehér kesztyūs, apró szemü* is, annyival is inkább, mivel utóbb igen sok összetételben az előtagot jelzőnek érezték. Ilyenek pl. *lakw sampä* sűrű szemü, *voikēn sēipä* fehér homokú, *sawij sāχip* nyomorúságos subájú, mintha a melléknevet nem a puszta, hanem egységesen a jelzős szóból *fehér-kesztyü, apró-szem, lakw-sam* képezték volna.

b) Már az eddigiekből is kitűnt, hogy nem minden összetétel, mely hasonló képzésű s látszólag hasonló jelentésű, sorolható

a metaforás összetételek közé, sem eredetre, sem mint újabb analogikus képződés. A metaforás összetételek appositionból váltak önállóvá s utóbb melléknevekké, midőn a jelentésbeli egybetartozást (adhærentia) alakilag is ki akarta a nyelv fejezni; úgy hogy a legtöbb hasonló melléknév, akár egy, akár összetett szóból való, okvetetlenül régebbi, mivel szükségképen mintául szolgált azok megalakulására. Ezt fontos tudnunk, nehogy minden összetételből alakult u. n. possessiv melléknevet, mint pl. *darutollas* ide sorozzunk, mint szokták volt tenni. Nincs tehát az összetételekhez semmi közük az ilyen vogul kifejezéseknek, mint *nārēm pēs žansäy lū tarka vállú, csipejű ló*, ill: *válla tarka* I. 59 vagy *kātä (la'ülä) āpriņ nē* a keze ügyes, lába ügyes nő II. 57. Sőt ezek tisztán mondattani, illetőleg analogikus kapcsolatok. Úgy származtak, hogy a *žansäy lū, āpriņ nē* elé mint közelebbi meghatározás járult a névszó, mely legtöbbször személyragozva van, mint *kātä*. Vehetnök ezen főnevet akár nominativusnak, akár accusativusnak, s ez esetben rögtön szembeötlő az u. n. *acc. respectivus v. graecus* hasonlósága, pl. *πόδας ὠκός*; *feminæ Germanorum nudae brachia et lacertos*. Persze erről itt szó sem lehet. Én azt vélem, hogy ezen kifejezések a participium hasonló formájú szerkezete után készültek, a mely tisztán mondattani. A vogulban ugyanis (s egyéb finn-ugor nyelvekben is) a participiumot megelőző főnév lehet annak alanya vagy tárgya is. Ezen szerkezetből csak néhány ide alkalmasat akarok ezuttal felemlíteni, pl. *vör-mis nāj vānsyijim sa'ikēn* hegyi tündér simogatta fürtöcskéd II. 315. *puuñä pusjelim sārän* vagyona megrabolt zürjén NyK. 21: 453. *pujkä žälēm por-nē* fogavesztett boszorkány II. 307. *pužnitä jäktēm ilēm-žalēs* köldöke vágott ember I. 163. *žumitä sastēm žumij sām* férfitermő férfias vidék I. 107. s még számos példa. Alakilag ezek mindenkép megegyeznek a főt említett melléknevekkel, s a jelentésben is könnyű a hasonlóságot megtalálni; pl. *fogavesztett boszorkány* ép olyan jelzős kifejezés, mint akár *keze ügyes nő*. Különösen nem szabad a fordítás nehézkességét tekinteni, hanem azt kell meggondolni, hogy a naiv felfogásnak teljesen megegyező a kétféle fordulat, (v. ö. *tal'žä sakwalēm* (part.) *saw lujmäs* hegye törött, ill. törött hegyű sok törővas III. 44.) s figyelembe veendő az is, hogy valamint a melléknév, a participium is használtatik megelőző főnév nélkül, mint önálló jelző, a mikor

egészen melléknévi jelentésű. Szóval nincs semmi nehézség magyarázatunkban, s mivel, mint tudjuk, eme participialis szerkezet egész rendes, amazt kell utóbbinak tartanunk.*)

A magyarban ilyen *felemás, vállá-közös* (SIMONYI Nyr. 4: 438.), igenévvél *baromélő, szavatartó; agyafúrt, eszeveszett, ügyefogyott, istenadta* stb., a melyek, mint már látható, nem tekinthetők valóságos igés mondatoknak, mint ZOLNAI magyarázta (NyK. 23: 147.), sem birtokos összetételnek, mint SIMONYI gondolta (Nyr. 4: 440.), hanem valóságos participialis szerkezetek, ép úgy, mint a tárgyas összetételekben *istentagadó, hitehagyott*. Ezt eléggé behizonyítják az említett vogul példák: azonban a részletes fejtegetést, mint már említettem, máskorra kell most halasztanom.

Felsorolom most még az ide tartozó nevezetesebb vogul melléknévi példákat: *kätä n̄ar̄ēx māñ n̄ajkwé* zsenge kezű kis aszszonyka II. 270. v. ö. *n̄ar̄ēx kätēp* id. II. 274. *kätä sq̄rni* (*sq̄rni* I. 46.) *jelpiŋ uj* aranyos előlábú szent állat II. 316. *kätēn s̄āmtal ɣum, la'ilēn j̄artal ɣum* kezedre gyöngé férfi, lábadra erőtlen férfi I. 137. *kätän, la'ilän tortal pus-ta'il ālän* kezetekben, lábatokban tökéletes egészségesek legyetek II. 17. — *samā poseŋ, postal ɣum* erős, gyöngé szemű férfi II. 209. *ti mātü ɣasā ɣasā mā* ezen földje hosszú (a. a. nagyon) hosszú föld II. 209. I. 29. *patitü martal s̄āris-vit* a végtelen fenekű tenger I. 140. *vitü āssā jākwe* keskeny vizű folyócska III. 437. *jiwä ɣarä mā* gyér fájú vidék III. 324. *jiwä, pumä n̄ariŋ ūs* szent fájú, fűvű város II. 263. *am āsnē jiwä jelpiŋ jelpiŋ kwolrišēm* az én birtokomat tevő fája szent szent házacskám II. 273. *jäṛä tiniŋ ɣalä uj* azt a drága apját a dög állat(nak) III. 456. Nekünk egy kicsit furcsa volna, de a vogulnak, mint az eddigi példák mutatják, egész természetes aztán az ilyen kifejezés is *jäṛä j̄ames ɣum, p̄iṛä j̄amēs ɣum*, jó apájú, jó fias ember, a. a. a mely embernek atyja, fia jó II. 79. 81. Egy példám van még, a melyben a főnév van

*) A vogul *kätä āpriŋ* fajtához hasonló szerkezet megvan az oszmanliban is, pl. *ej šēddedi boklu* hej te tüze szennyes, a. a. szennyes tüzű KUNOS Orta Ojunu 31. *o čenesi d̄üšük herif* az az álla esett (= esett állú) ember u. o. 29. *bu čenesi kabalēkli herif kim* ez az álla (a. a. fecsegése) sokadalmas (= sok beszédű) ember ki? u. o. 28.

a melléknév helyett *kātā māštēr nē* mesterkezű nő VNyjár. 96; egyszer névmás *tqulij ujin íelmä manér, pusén lujjeit* szárnyas állatod a mennyiféle nyelvű, mindannyi énekel II. 406. Fontosak a számnevek ilyen helyzetben *vōläke kit vōl, rāšā-ke žurēm rās žōltēs* folyófordulóból két folyófordulót, fővénypartból három fővénypartot járt be III. 326. *urā-ke sāt (žat) ur jāŋž'e'im* oldala szerint hét (hat) oldal felé forgok II. 176. *tālā-ke sāt tāl, tuwā-ke žūrēm tuw* évét (tlk. telét) számítva hét éven át, esztendőjét (tlk. nyarat) számítva három esztendőn át I. 103. (v. ö. fönt *itā sāt, žātēlā sāt*) Itt bizonyos tautologia van, s ez is arra mutat, hogy a számnevet megelőző szó későbbi járulék, valamint már fönt erősítettük.

Még csak egy megjegyzésünk van. Több kifejezés, a melyet már fönt megmagyaráztunk, esetleg ide is tartozhatnak, részint úgy, hogy ezeknek szintén mintául szolgálhatott, részint, hogy ezek után alakult. Érthető volna például ezen most tárgyalt felfogás szerint is *Tōma pīžēm žat uj nampā žum* Toma fiam a hat állatú hires ember; *tūr-tēp šuūij āni* a tavi tápláléka bőséges tányér II. 157. s például *žātēl žansūj pasén* naphímes asztal II. 157. más felfogású ugyan, de alakilag teljesen olyan mint *pēs žansūj lū*; sőt a *jāžā žamēs žum* mintájára még a *sēmēl uj žamēs piti, tqawant vōt žamēs nqmtēl* is alakulhattak vagy akár megfordítva is. (Azonban ne feledjük, hogy amott a melléknévet megelőző névszók csekély kivétellel birtokragosak.) Nem szabad tudniillik minden nyelvi jelenségben valami szigorú következetességet követelni, bizony sokszor különösségek is előfordulnak, s talán mindenkéül gyakrabban az összetételekben. Az ilyet aztán persze nehéz megértenünk, de el kell fogadnunk s bele is kell nyugodnunk!

VIII. Analogiák s maradékok.

Fontos bizonyosság fejtegetéseink helyessége mellett, hogy a fenti csoportokba a vogul összetételek egész nagy tömegét bele lehetett soroznunk. A maradék, a melyről még végezetül röviden szólni akarunk, oly csekély, hogy számba alig is jöhet; de meg olyan fajtájú is, hogy bizvást elhelyezhettük volna ezt is, ha nem akartuk volna az erőszakos és okoskodó osztályozásnak még a

látszatát is elkerülni. Külömben nem kell sokat feszegetni, hogy ilyen nyelvben, mint a vogul, a melyben oly nagy számú s fajtájú az összetétel, számos analogia-képződés is fog találkozni; sőt a legtöbb ilyen s néhány typus után alakult, a mit ismételtén kiemeltem már s nem tudok eléggé hangsúlyozni.

Rátérve ezen különösebb összetételekre, azonnal láthatjuk, hogy a ‚testrészek‘ csoportjába (III.1) sorozható *täu q̄ter-kätü* az ő fejedelemlősi keze II.213.

Az ‚egész s a belőle eredő, mint rész‘ csoportba (III.3.) könnyedén sorakoznak a következők: *sās-vāṅk* térdesúszás, *al-vāṅk* lábszárcsúszás II.366. *āsīṅ lqm-uj-sawné ti x̄q̄jäsém, q̄sīṅ palm-sawné ti patsém* sűrű szúnyograj, bögölyraj (okozta) inségbe estem III.79. Ezek könnyen érthetők, s magyarázatukra elég hivatkozni a *kwoss-nulém, kät-q̄smar* s hasonlókra, és különösen ottani magyarázatunkra (153. l.). Utóbb aztán a *lām-uj-saw* nyomán képződhetek *tēné tēp-marémné patsén, ajné vit-sauné x̄q̄jäsén* enni való étel szorultságába estél, vagy ivó víz inségébe jutottál I.155. *vit-, tēp-sawné-ke pate'in* III.76. s eléggé föltűnő, hogy még az állítmányok is megegyeznek. Külömbőség van a jelentésben, a mennyiben az eredetiben az előtagnak alany szerepe van az utótaggal szemben, emezekben meg tárgyának kell az előtagot értelmeznünk; ennek az oka azonban nem egyéb, mint az, hogy emitt *élettelent* jelent az előtag. Végre a legújabb analogia-képződés, a mely már ezen utóbbi szintén analogiák után alakult *vör-pil-nusä* erdei bogyó szüksége, hiánya III.26. Ezen csoportba valók továbbá *khōsfi-sāten* hangyával való bővölés II.223. *kasāj-tapēr sairsarä* kés-törmelékre, a. a. olyan apróra vágta, a milyen apróra késsel vágda lni lehet II.122., (ez utóbbihoz hasonló *lū-lūl, x̄q̄tél-rēṅṅ suj*); *suj-jiw-as* botból támadt lyuk I.163. Érdekes a *jä'i-nur* atyai bosszuok II.204., a melyet eléggé megmagyaráz a következő mondat: *jä'i miném jä'i-nur-ke q̄s̄keuw* a ty á b ó l s z á r m a z ó atyai bosszuokunk ha volna u. o. (v. ö. *jāṅṅ nur* II.27.).

Nehezebb s bizonytalanabb a magyarázatuk a következőknek *āmp-lāṅṅ ti koje'it* az ebek útját (ill. e b - u t a t) követik III.461. *vit-x̄ul-lāṅṅ* vízi hal útja I.158. Az eredeti, mely után alakultak bizonyára *vör-lāṅṅ* erdei út, s e szerint a III.7. csoportba tartoznának, v. ö. még *am la'il-jorémné tūlné p̄'* a lábam nyomába (ill. l á b - h e l y e m b e) lépő (álló) fiu V Nyelvj. 96. De jelentésüknél

fogva, mivel tudniillik alanyi viszonyt tartalmaznak, ide a III. 3. csoportba kellene őket sorolni s bizonyos, hogy az idevalók is közreműködtek létesülésükre. Sőt valószínű, hogy a *lāṅṅ* szó magában is használatos nomen actionis, a. a. u t a z á s értelemben, mint a magyar *út* szó is, v. ö. *an kēnt an kwolne lāṅṅä zuji* ama sapkának ama házba vezet (fekszik) az útja II.125. Megvilágítja továbbá az említett alanyi viszonyt II.125. *an kēnt akw' lāṅṅä zuji* hát a sapkának csak a nyoma látszik, a. a. a melyet a sapka maga után hagyott. Későbbi analógiák *kasaj-lāṅṅ* kés útja a. a. háj VNyelvj. 87. *tī nāl-lāṅṅ kwojilēm sar*, hadd követem ezen csapda útját (v. ö. itt is az állítmány azonosságát).

Még ezeknél is sajátosabbak az ilyen kapcsolatok: *jelpin uḡ-nqmtēn* szent állatra *vágyó* elméd II.317. *tūw Tōmil-nqmtēl xōtīlilēm* a nyarat T.-ről *való* gondolattal töltöm el III.445. *Ās sārni jelpin nqmtēn* Óbra *vágyó* aranyos szent elméd II.360. A minta bizonyára *zum-nqmt*, de a különböző jelentés hogyan érthető? Hasonló példa gyanánt fel lehetne ugyan említeni a f. e. *tēp-saw* összetételt, a melyben ugyanilyen fordulat mutatkozik; csak hogy itt nincs meg, legalább a két első példában, ugyanazon ok is, hogy t. i. az előtag élettelen tárgy volna. Lehetne ugyan mondani, hogy az elmével szemben az állat csak olyannak tekinthető, mintha élettelen tárgy volna; lehetne azt is mondani, hogy a felfogás ezen összetételekben olyan, mint ebben *nir-joni'* vesszős játék, azaz hogy az előtag a tartalmát fejezi ki az utótagnak; de mivel az elvont okoskodást nyelvészeti kérdésekben nem helyeselhetem, jobbnak vélem rámondani: *non liquet*.

Azonban már bizvást tartalomnak érthetjük az előtagot ezekben *vit-zul-sātēl*, *vör-uj-sātēl lāwäslēn* vízi hal szerencséjével, erdei állat szerencséjével áldd meg I.73.

Könnyen érthetők *tēren-nāl* kórság kínja II.349. v. ö. *kwoss-kēr-nāl*; *tēren-saj*, *zul-saj* a betegségtől, kórtól való menekvés II.383. v. ö. *sam-sajt*; a *tūr-vāṅṅä* tó-medencze I.29. megmagyarázza ezt is *vit-vāṅṅä* vízforrás II.295.

A mellérendelők, ill. a 'hasonlóságon alapulók' csoportjába (IV.1.) tartoznak a következők: *pāṅk-vit* piszkos víz (tlk. korom-víz) II.306. azonban *pāṅkin* is előfordul *piszkos* jelentéssel II.247; ebben *jis-ājkä*, koros ember (tlk. kor-öreg) I.70. a *jis* előtag olyan erősítő, mint a *tārem* ebben *tārem-tūjt lū*, vagy a minő a *jāni' ājkä*,

a mely váltakozva használtatik a *jis-ǫjkä* helyett. Ez továbbá megmagyarazza ezt is *jis-ǫum* (eredetileg talán *jis-ǫjkä-ǫum*) koros, ősi ember I.70., III.470., a mely helyett ugyancsak III.470. a synonym *not-ǫum* is járatos ugyanazon értelemben. Szintígy, pleonasmussal mondják *pēs is-törém*t hajdan KL. 17. de v. ö. *īsij törém* régi idő P. 20. (de *ēlēm-ǫlēs jisij tārēm* állandóan ezt jelenti: a z e m b e r k o r a b e l i v i l á g); végre megemlítendő ez alkalommal *jis-ǫuri* árnyék szellem, tlk. az (elhalt) ős alakja, a melynek mintája lehetett *ēlēm-ǫlēs-ǫuri*. Még nevezetesebb, hogy *aki*, *ǫjkä*, *jä'i* szintén jelentik a régi kort ebben a kifejezésben *aki*, *ǫjkä*, *jä'i* *jiwpä jänγ^cur* dédapám, öregapám, atyám idejéből való fákkal teli nagy hegy III.124., 299. s nem lehetséges itt másféle mondattani viszony, mint hogy *aki-jiw* stb. összetartoznak, vagyis, hogy összetételek. Akkor pedig nem lehet máskép érteni, mint úgy, hogy olyan öreg fákról van szó, mint a dédapám, vagyis csak általában nagyon öreg fákról, mint a finnben *iki-runo* ősrégi költemény. Mindig nem tudjuk az útját-módját, mikép vált valamely főnév mint az összetétel előtagja melléknévi jelentésűvé, pl. *jār-kāt-nak* erős kéz-iz I.140. *jār vitpä*, *śuš vitpä* hatalmas fényes vizű II.397. *jārem*, *mun'ēm tārēm* inséges, szűkös világ II.349. Sok esetben valószínűleg eredetileg csak a melléknévi forma járta (v. ö. fönt *jārij nur*, *īsij törém*), de mivel, mint többször tapasztaltuk, az összetételt melléknévi jelzős kifejezésekkel vegyest szokták használni, könnyen megeshetett, hogy viszont a jelzős szólásmód helyett használjanak összetételt. Így keletkezhetett pl. ez a kifejezés *puykēy uj tān (ǫlēs) jiw* (közepén) fogas állat ínjával fölszerelt fa III.533. melléknévi alakból, minthogy máskor meg így van: *at tānpä (ǫlēs) jiw*; s érdekes, mint van egymás mellett a kétféle forma ebben a példában *law-ǫxi lawij nāmtél*, *kant-ǫxi kantij nāmtél* dühös, (haragos) fejbeli dühös (haragos) elmével III.9. Nem magyarázható *ñuli-uj* esküvő állat (tlk. eskü-állat) II.195.

Van azonban még több is, a melynek alakulása okát nem tudom megmagyarázni. Ezek *sairēp-koqtél* fejszés kézzel II.236. *kēlp-sēyǫw* mámor, vérdüh I.98. *paul saw nē-sān* sok falubeli nő nyírhéjdobozát III.461. *ñüpi-jōr* nász-társ (v. ö. *nüppäsēn*) II.223. *lūs-*, *mojt-kwol* siralmas, regés-ház (v. ö. siralomház és *lūs-sqw* gyászének V Nyelvj. 64.) III.435.

Vannak olyanok is, a melyeknek egyik másik tagja ismeret-

len előttem, mint *γasep-pori* (?) *χuji* a hálósátor alatt keresztben fekszik II.60. *osäl* (?) -*naurem* fattyú-gyermek I.29. *qr* (?) -*lqχ* (?) versenyt AL. 78. *khwal-kēs* (?) reggeli időben B. 380. *χüm-lax* (?) *totné jütpäm* bajvívó pánczélom I.119. *när* (?) -*jiw* toló rúd (v. ö. *näri* tolni) KL. 45. *šeyri* (?) -*pattä* (?) kő-üst II.33. *sol* (?) -*kwälji* hátló szíjak II.112. *squlēχ* (?) -*tēp* ocsu II.228. *χis-nampēr* (?) fővény-szem II.26. *rēs* (?) -*jiw* erdei fa III.194. *kum-pāl* (?) hegyetlen III.13. *mānχw-pāl* (?) életlen U. o. Nem tudom, mit kell ez alatt érteni *va;én-sun* vállas szán III.459. s *χoj-poxlēp nōrēm-ünt-voj* férfi-gombos hatalmas erdei állat (t. i. a medve) III.135. Fölösleges értelmileg a *jer* szó ebben *oqmp-jer-nān-pōu* eb lyuka kölyke II.236.

Ritka szók vannak ezekben s magyarázatukat MUNKÁCSI szívességének köszönhetem: *pārén-jēwēr* táltos csikó (v. ö. *lū-jēwēr* ménes) II.339.* *por-nē* boszorkány-asszony (magyarázó) II.307. *našmāp-tqr* szemfedő III.421. *našme* a halott arcza Reg.; *nērāspi-uj-ērjēt* lieder über die rache des bären III.441. *nērāspi* dühösítés (nom. verb.); *pos-marä* lélekzet I.160. *marä* bugyborék, a kacsának a torkába visszaszorított lélekzete.

Különöseket *khalēχ-sqtēr* népszerte T. 323. *khūrēm tōkh jät-tōkhémné* hármasszügyem közepén (tlk. három szügy közép-szügyemen) III.353.

Egészen mellőztem a m é r t é k e t jelentő kifejezéseket, mert nem tudom még, vajjon az összetételek közé tartoznak-e; noha egészen ragtalanul használatnak, még általánosabban, mint a magyarban pl. *χūrēm täl surti-γār* három éves rén-tulok III.110. *līnē nāl palittē* nyillövésnyi (tlk. kilőtt nyíl) távolságra III.498. *tal-militné* ölnyi mélységre I.70. *tārés-pānχwit kēr-qtüä* arasz széles vas kopja III. 449.

SZILASI MÓRICZ.

Az eredeti *kt* megfelelője a magyarban.

A *finnség hangtörténete* (Yhteissuomalainen Äännehistoria) című munkámban kifejeztem abbéli nézetemet, hogy a finn *ehtoo* szónak a m. *est* szóval való egyeztetése, mely BUDENZ-nél található, tarthatatlan azért, mert az említett finn szóban a mostani *ht* helyén korábban *kt*, nem pedig *št* volt. A NyK. mult évi folyamában (350.) MUNKÁCSI BERNÁT ezen fölfogásomat „különösnek találta, mert a magyar *st* (azaz *št*) szerinte igenis lehet korábbi *kt* megfelelője, épúgy mint a hogy a mordvinban a χ -ből *št* fejlődött, és az indoeurópai nyelvekben *kt*-ből *št* (azaz palatalis *k*-ből *š*). Erre vonatkozólag legyen szabad megjegyeznem, hogy én korántsem tagadom, hogy *kt*-ből — fokozatos változás útján — fejlődhetik és fejlődhetett *št*, már pedig MUNKÁCSINAK a mordvinból és az indoeurópai nyelvekből idézett példái egyebet nem is bizonyítanak. Azonban a *kt* > *št* hangfejlődésnek általában való lehetőségére vagy akár ilyen hangváltozásnak némely nyelvekben való megtörténte magában véve legkevésbé sem bizonyítja azt, hogy ilyen fejlődés a magyarban is történt, hanem ezt a magyar nyelvből magából vett példákkal kell kimutatni. MUNKÁCSI ezt is meg akarta tenni, de én nem tarthatom még csak valószínűnek sem, még kevésbé bebizonyítottnak, hogy a M.-idézte három példa közül csak egyben is eredetibb *kt* megfelelője volna az *st*. Példái a következők:

1. m. *nyüst*, vog. *nyuz* | finn *niisi* (*niite-*), *niini* (*niine-*). A finn *niisi* (< **niiti*) litván-lett eredetű (< litv. *niytis*, vö. THOMSEN: Beröringer 76. 203), és a *niini* szónak semmi köze sincsen hozzá. Hogy az utóbbiban „gutturalis” explosiva vagy spirans lett volna, arra egyáltalában semmi sem mutat. Úgyszintén nincsen

semmi bizonyosság arra, hogy a m. *nyüst* szóban az *st* eredetibb *kt*-ből fejlődött; ezt BUDENZ sem tette föl (MUSz. 430.)

2. m. *nyest*, finn *näätä*, lp. *nätte*. Az idézett finn és lapp szavakban mind azok szerint, a miket ezen nyelvek hangállapotairól tudunk, teljes lehetetlenség föltenni valami «gutturalis elemet» a szóközépen, mert a «gutturalisnak» olyan megfelelője, a milyen MUNKÁCSI szerint ezen finn és lapp szavakban volna, teljesen ismeretlen. Ha a m. *nyest* szóban lett volna gutturalis, — a mi különben egyáltalában nincsen bizonyítva, — abból még nem következik, hogy annak a gutturalis elemnek az *s* a megfelelője, époly kevéssé, mint a hogy nem az *sz* a megfelelője a *nyuszt* szóban.

3. m. *nöstény*, finn *nei-ti*, osztj. *ney* stb. Nem tudom MUNKÁCSI egyeztetését másképp érteni, mint úgy, hogy szerinte itt a magyar *s* gutturalis *nasalis*nak felel meg. Ilyen nevezetes jelenség tüzetes bizonyítására volna érdemes, de ha bizonyítanák is, még akkor sem szolgálhatna semmi esetre bizonyítékul arra, hogy a magyarban *kt* > *st* hangváltozás történt.*)

A magyar imperativusokban, az olyanokban mint *tanítson*, *tanojtsón*, melyekre MUNKÁCSI hivatkozik, a hangviszonyok annyira teljesen különbözök, hogy ezeket a jelen esetben egészen figyelembe vétlenül lehet hagyni. Ezt azon okból is teszem, mert a magyar imperativusról vallott korábbi nézetemet nagyon meg-

*) A mord. *määstä*, *mešče* szót nem lehet, mint BUDENZ (MUSz. 609) és utána MUNKÁCSI teszi, a m. *mell*, osztlrt. *meget* stb. szavakkal egyeztetni (és *št*-jét nem lehet *kt*-ből fejlődöttnek tartani), hanem az utóbbiaknak világos megfelelője a mordvinban *mälhkä* (PAASONEN dr. szíves szóbeli értesítése szerint), a melynek származéka a REGULY följegyzései között található *mälhkenä* «az alsó széles melldisz» (vö. cser. *mel* «stickerei an der hemdbrust»). Az osztlrt. *meget* alak *t*-je semmiképp sem lehet eredeti, hanem *l*-ből fejlődött (mint a többi nyelvjárások és a vogul nyelv alakjai *ma'il*, *mail* stb. mutatják), s ezen kívül e szóban az osztjákban (valamint a vogulban is) hangátvetés történt. A szó alakulása egészen olyan mint m. *toll*: osztlrt. *togot*: md. *tolgä*: f. *sulka*). A finnben **mälki* alakot várhatnánk megfelelőjéül, de ez nem fordul elő; csak az észttben van *mälv*, gen. *mälve* «vogelbrust», a melyben a *v* nyilván a szó gyenge alakjainak analogiájára vált általánossá.

változtattam; *Hangtörténetem*nek készülöben levő pótlékfüzetében ugyanis azt iparkodom kimutatni, hogy a magyar imperativus nem egyeztethető a finn *s* általában a «gutturalis» imperativussal.

Mindenesetre azt vélem, nem méltánytalan kívánság, hogy sokkal biztosabb példákat kellene fölhozni, mielőtt a kutató elhihetné, hogy a m. *st* korábbi *kt*-nek felel meg, annyival is inkább, minthogy egészen biztos példák vannak egészen más fejlődésre. Csak olyanokat említek, a melyek felől semmi kétség sem lehet:

1. m. *két*, *kettő*: f. *kaksi* < **kakti*, lp. *guökte* stb.

2. m. *tetem* «os»: lp. *dakte*, *daft* ua.

3. m. *utó* «postremus», *utól*, *utolsó*, *után*: f. *vihdoin* «tandem, demum, denique, mordM. *ftal* «hinten belegen», *ftala* «hinter» mordE. *udalo* «hinten».¹⁾

4. m. *itatni* (*it*-: *ökör-itó* UA. 87): zürj. *juktalni*, votj. *juktan* «tränken.» A zürj.-votj. *k* nyilván az ige tövéhez tartozik (vö. lp. *jukkat*, praes. *juram*, m. *iv*-).

5. A magyar míveltető igék *-t*-je részben bizonyára = finn *-tt* (< *kt* v.ö. *Hangtört.* 208), mord. *vt*, *ft*, cser. *kt*.

Mellözve itt más, bizonytalanabb vagy részletesebb bizonyításra szoruló példákat,²⁾ már csak idézetekre támaszkodva is azt következtethetjük, hogy a finn-ugor *kt*-nek a magyarban *t* (*tt*) a megfelelője. — Együttal megemlítem, hogy jelenleg a *kt*-nek a finn-ugor nyelvekbeli fejlődését és megfelelését jó nagyrészt más-kép fogom föl, mint *Hangtörténetem*ben, de minthogy e fölfogásom csak része egy terjedelmesebb, a finn-ugor nyelvek hanghosszúsági törvényeiről szóló elméletemnek, a melyet, remélem, nem-sokára közrebocsáthatok, itt e dolgokat nem fejtegethetem.

Ha mármost nekünk biztos példáink vannak arra, hogy a magyarban a *kt*-nek *t* (*tt*) felel meg, ellenben csak egyetlen-egy valószínű példánk sincsen olyan, a melyben az *st* eredeti *kt*-re volna visszavihető, és ha már egyszer egyetértünk abban, hogy a f. *ehtoo* szóban régebben *kt* volt, ennek az a következése, hogy a f. *ehtoo*

¹⁾ A f. *vihdoin* és a mord. *ftal* szavak egyezésére PAASONEN H. dr. szóbelileg figyelmeztetett.

²⁾ A. m. *egygy* szóról *Hangtörténetem*nek megjelenendő 3. füzetében szólok.

és a *m. est* szót nem egyeztethetjük. Ellenben bizonyára az *ehtoo* szóhoz tartoznak a MUNKÁCSI szóban forgó dolgozatában a 348—349. lapon idézett *vogul* és *osztják* szavak, a melyekben a *kt*-nek, épúgy mint a magyarban, *t* a megfelelője. A finn *ehtoo*, mint *Hangtörténetem*ben (198.) kifejtettem, úgy látszik származékszó, a melynek előrésze *ek-* (vö. *eilen* < **e-len*, **ek-len* «heri», lp. *akked* «vespera») inkább a *m. éj* szóval tartozhatik össze, mintsem az *est* szóval, a melynek egész természetes etymológiája kínálkozik magában a magyarban.

SETÁLÁ EMIL.

Toka. Ennek a Dunántúlon széltében ismeretes szónak jelentése: mentum duplicatum; doppelkinn (PPB); szaka, állnak kövérsége (Bar: Kisd. Szót.); az ember s némely négylábuak álla alatt kidagadó hús (CzF.); a kakas csőre alatt lecsüggő leffentyű; némely galamb begye körül levő szélzacskó (Ball: Szót.). A régi nyelvben nem igen lehetett járatos, mert a NySzót. csak PPB. szótárából tudja idézni. Igaz, hogy másutt is előkerül, nevezetesen Vajda Sámuelnek «Krisztus élete» cz. művében (I. k. 203. l.) de ez se nyom sokat a latban, mert az előbbi után öt évvel későbbben jelent meg. KASSAI, a szinte állkövérséget jelentő *szaka* szóval köti rokonságba (Szók. 5:127.) A NSzótár magyarázata szerint, gyökhangokra és alapfogalomra nézve rokona a *dag*, *dagad*, *dagának*, mennyiben a *toka* természeténél fogva dagályos; tehát mintegy *dagá*. Mondanom sem kell, hogy mind a két ötlet délibábos. Ily magyarázó móddal valamennyi szavunkra rá lehetne fogni az ősmagyar származást! Téved a ki azt hiszi, hogy a *toka* nyelvünk eredeti szókinéséből való. Épen nem. Őse kétségtelenül idegen földről került hozzánk, még pedig úgy látszik, nem is valami régen, mert korábbi nyelvemlékeinkben nincsen semmi nyoma. Eredeti hazája valamelyik szláv terület volt. Mint atyafiságára, rámutathatok eme szóalakokra: ószl. *tukъ* | úszl. *tuk*, *tučija* | cseh *tuk* lengy. *tuk*, *tucz* | or. *tukъ*, *tučić* stb. (MIKLOSICH: Etym. Wörtb. 367). Értelme mindannyinak: «fett; kövér». Hihetőleg az újszlávból vettük át, vagy esetleg a csehből, illetőleg a lengyelből. Hogy nyelvünk az állkövérségre, begyre, kidudorodásra alkalmazza, az már a magunk rovására esik, valamint az *a* hanggal való megtoldása is. Ez alkalmasint úgy került hozzá, mint a *tompor*, *zúz*, *máj* stb. szavainkhoz (L. Sim.: MNy. II.84.), vagyis a harmadik személyben való gyakori használat következtében.

R. PRIKKEK MARIÁN.

Déli lapp szövegek.

Az 1894. év márczius és április hónapjaiban körülbelül négy hétig néhány lapp család tartózkodott Budapesten. Valamennyi a lappok lakta legdélibb területéről való volt és a kedvező alkalmat fölhasználva, néhány napra fölrándultam a fővárosba, hogy a déli lapp nyelvről való ismereteimet gyarapítsam.

Tanulmányaimnál, melyek a rendelkezésemre levő rövid idő folytán, majdnem kizárólag alaktani kérdések kutatására szorítkoztak, főként a norvégiai Dovre-fjeld-ből való Morten Jakobsen Nordfjeld volt a mesterem, kivüle pedig néhány kérdésre nézve a svédországi Frostviken egyházkerületnek Orrnäs hegységéből való Nils Andreas Anderson (lappul: *Naičlä Antä*) tanítását is fölhasználtam.

E tanulmányaimról nem szándékozom most beszámolni. Ezuttal csak néhány kisebb terjedelmű szöveget bocsátok közre az eddig közlöttek (Svéd-lapp nyelv II.) pótlására.

Nem volt érkezésem, hogy részletes hangtani tanulmányokat tegyek, de arról a lappjaimmal töltött rövid idő alatt is meggyőződtem, hogy első közleményeim hangalakján most sem kell sokat változtatnom. A hangsúlytalan szótagokban *ä*-vel olyan hangot jelelek, melyet egyszer tökéletlen *a* (*ä*), máskor *e*-nek hallottam ejteni; az *ɔ* a német *e* ebben a szóban *gabe*; az *ɔ*-t egyszer tökéletlen *o*-nek, egyszer *o* (*u*)-nak, máskor *a* (*ä*)-nak is fogta föl a fülem, — A hangsúlytalan szótagokban levő hangok általában tökéletlen ejtésűek, de én avval a rendes hanggal jelölöm, melyhez legközelebb állanak.

I.

Költözködésnél a következő kis dalt mondják a rénszarvast gyorsabb menésre nógatva a *rairä* (szánsor, költöző csapat) élén haladó lappok:

Saltie, saltie mū altā

pōqtie', pōt altā.

Só, só, rénszarvas tehenem,

jőjj, jőjj, rénszarvastehén.

II.

Budapesten tartózkodásuk alatt Morten Jakobsen Nordfeld (lappul: *Murhte Jähkø a'lēkie*) a következő dalt rögtönözte és dalolta el:

U hēe wāje wūälie.

Kis bánatdal.

Mijje l'epu' tiekie čājanama

para kō (kuh) čāja k'āranāča

tann° uhkans 'ātnāmasā

ṭann° štūorā ruoštā mājin sī'se.¹⁾

ēččēm ṭamm jāhkie', manne ka-

lakom

jēčen 'ētnien kielom tāšnie

prō°ki'²⁾

ōjen-jōjen!

Mi ide tévedtünk

mint eltévedt hegyi fajok

erre az ismeretlen földre,

ebbe a nagy embertömegbe.

Nem hittem, én fogom

saját anyanyelvemet itt használni.

ōjen-jōjen!

III.

Ugyancsak tőle jegyeztem le a lapp leánykérés (*sōyanā*) szokásának következő töredékét:

Sōyanan ojjā³⁾ čānā vuoštak kōatan, tāllie kuit šlienekte p^uol^o-vuji nille, puärāštahtā, ih lje warrešte, puärāštahtā n'eite-kallām jeh

¹⁾ *štūora ruoštā maje-t* «stor människa-massa» (= nagy embertömeg) svéd kifejezéssel fordította lappom. Szó szerint bajos fordítani. *ruoštā* déli lapp szótáromban «rozsa» jelentéssel szerepel és *r.-jēlkie* (= rozsa-láb) a parasztnak egyik neve. *ruošta* ebben a versben valószínűleg olyan embert jelöl, a ki nem lapp. — *māje* déli lapp szótáromban *māja* alakban «ország, nagy távolság» jelentésben fordul elő; *ruoštā-maje* tehát «idegen emberek földje».

²⁾ Ez a két sor arra vonatkozik, hogy velem ezen az idegen földön lappul beszélhetett.

³⁾ *sōyanan ojjā* szószerint: leánykérés feje.

*n'eit-āhkam*⁴⁾ (*n'eitn čiččiem*). *tukhə* ļoapan *sisnie*. *tāllie* *ķuit* *ķ^oreķū*, *mainie* *lie* *f_uēlemienie*. *səŋan* *oĵa* *vī^elehte*, *mah* *n'eiče* *lie* *ķōatšn*; *səŋa-parēnie*,⁵⁾ *mī* *lie* *alāķanā*, *tihte* *ķuit* *wārĵise*, *mah* *n'eitum* *alakanā* *wuēinā*. *ī* *mam* *wuīnie* *alakanā*. *čəŋā* *ķuit* *ķōatān*, *šlienekte* *p^ol^owuĵi* *nīlle*, *puārāštahta*, *warrēšte*, *n'eiče-ķallām* *ķietšte* *puārāštahta*, *n'eit-āhķām* *puārāštahta*, *takkāce* *ļoapan* *sisnie*. *tāllie* *ķuit* *ķ^oorākā*, *mainie* *lie* *parēnie* *f_uēlemienie*.

škuohtie *plaukte*. *nōq* *lie'* *ķuit* *h^elēket'*. *tāllie* *ķuit* *čəŋsāllie* *tūⁿnā* *ķāik* *ķōatien* *sī^se* *ĵah* *ai* *šlienekā* *tāllie*. — *n'eiče-ķallā* *p_uōreštā*⁶⁾: «*čahķānēteĵe* *sāĵĵān*». — «*ķāitām* *utnh*» *švōruh*. — *tāllie* *vuit* *čahķānētie*, *mān* *aktā* *ķuit* *par* *uksən* *tuolhķišnie* *čahķse*, *ī* *tīštie* *wācci'* *kennā*.⁷⁾

parēnie *sikkste* *flāskum*, *sū^upm* (*v. jauķām*)⁸⁾ *ķu^orēkste* *n'eiče-ķallase*, *plānkōm*⁹⁾ *ķārien* *sī^se* *pēāja* (*v. piāja*). *ķallā* *waltā* *ĵeh* *vurhķije* *tam* *plānkōm* *ī^cse* *punkōn* *sī^se*. *sāma-lakan* *n'eit-āhķā* *tošštu* *ĵū^okste*. *plānķeče*⁹⁾ *ķahčā* *suntere* *nālēmiem*. *t^le* *ķuit* *hārēpā*: «*mī* *tāte* *ĵis?*» — *nō* *ķallāpā* *narratāllā*: «*ulūmuče* *ĵis*». — *tāll^e* *ķuit* *parēnie*

⁴⁾ *n'eiče-ķallā* szósz.: leány-ember, *n'eit-āhķā*: leány-asszony. *ķallā* házasság ember, férj, *āhķā* feleség, asszony.

⁵⁾ *səŋā parēnie* kérő, szó szerinti: leánykérés legénye, leánykérő legény.

⁶⁾ *p ōreštā* a *p ōrih* (déli lapp szótar: *p^oōrih*) meghívni szónak diminutív továbbképzése. Az *ō* hangzása ebben a szóban olyan mint a francia *eu* a *veuve* szóban. A szöveg átnézése alkalmával lappom a *p_uōrestā* alakot a *puārāštahta* «üdvözlő» szóval pótolta.

⁷⁾ Az eddigi leírásból láthatjuk, hogy a leányos sátorhoz nemcsak a kérő és násznagy, hanem többen jönnek. Ezek addig, míg a násznagy és a legény körülnéznek, nincs-e a leány a sátorban, künt várakoznak. Puskát sütnek el s csak úgy mennek be, de egyik az ajtónál marad örül. — Ezek a jelenségek arra a régi szokásra utalnak, midőn a lányt úgy rabolták el a szülei háztól. Sajnos, hogy az egész leánykérés eljárását nem tudtam már végig leírni. Az egyes vonásokat megtaláljuk a legészakibb lappoknál, az ugynevezett Skolte-lappoknál is (vö. FRIS: *En sommer i Finmarken*, russisk Lapland og Nordkarelen, 153. lap).

⁸⁾ *sū^upe* v. *jauķā* egy korty pálinka, szesz ital. Ha ezt és a bagót meg a pénzdarabot elfogadják a leány szülei, akkor rendben van a kérés dolga.

⁹⁾ *plānkā*, dim. *plānķeče* nagyobb pénzdarab, ma rendszeren egy svéd korona.

kühčelá: «mah n'eičm oğččam?» — «ī so ūdallā» svōru «wuérētie', wuérētie' anneče, kossie manne uššetem». — kurekste parnie muppiem sū⁴pm.

A násznagy belép először (elsőnek) a sátorba, aztán hát térdre ereszkedik, köszön s aztán (egy kicsit) fölkel, üdvözli a leány atyját és a leány anyját. Bagó a markában. Ekkor mégis megértik, mi járatban van. A násznagy (körül) tekint, vajjon a leány a sátorban van-e; a kérő, a ki kint van, az meg nézi, vajjon a leányt kint látja-e. Nem lát kint senkit. Belép hát a sátorba, térdre ereszkedik, köszön, fölkel, a leány atyjával kezét fog (tkp. kéztől üdvözli), a leány anyját üdvözli, kis bagódarab a markában. Ekkor hát megértik, mi járatban van a legény.

Lövés csattan (dördül el). No biz ők megijednek. Ekkor mindnyájan bebujnak a sátorba és szintén [térdre] ereszkednek. — A leány atyja kínálja [öket]: «üljete le helyre». — «Köszönjük (szósz.: köszönetet birj)», felelik. — Aztán mégis leülnek, de egyik biz csak az ajtófélfánál áll, nem megy el onnét (v. többé).

A leány megfogja a palaczkot, italt önt a leány atyjának, pénzdarabot (tallért?) tesz az edénybe. Az ember elveszi és elteszi ezt a pénzdarabot az [saját] erszényébe. Szintigy elfogadja a leány anyja [az italt], iszik egy kicsit. A pénzdarabocska a szájának esik. Ekkor biz megijed: «ugyan mi ez?» — no, a férj [oldalba] bök-dösi: «hát ember». — Aztán a legény kérdezi: «vajjon megkapom-e a lányt?» — «Nem oly rögtön», feleli, «várj, várj egy kicsit, míg meggondolom». — Önti a legény a második italt....

HALÁSZ IGNÁCZ.

Az accusativus a görögben.

(Vége.)

II. Kettős accusativus.

Már érintettük a kettős acc. keletkezésére nézve az ős typust: az ige tárgyi acc.-t vonz; vele egy átható jelentésű cselekvést jelölő kifejezéssé válik és így hat ki egy más személyre vagy tárgyra és kész a kettős acc. Kühnernek, Curtiusnak ez a vélelmök a kettős acc. keletkezése felől. Delbrück ¹⁾ részben csatlakozik hozzájuk, de kijelenti, hogy előfordul az az eset is, hogy az igehez két kiegészítés járult összerendelt, egyenrangú jelleggel és felhossa a következő példát: Sophokles Aj. 1108: $\kappa\omicron\lambda\alpha\zeta' \epsilon\kappa\epsilon\iota\nu\omicron\upsilon\varsigma \tau\acute{\alpha} \sigma\acute{\epsilon}\mu\nu'$ ἔπη = büntesd meg őket fenhéjázásukért. Tehát itt $\kappa\omicron\lambda\alpha\zeta\epsilon$ -hoz járul mind a két tárgy. Ugyan ő nagy mondattanában ²⁾ a kettős acc. legősibb típusának azt tartja, melyben az egyik állítmányi főnév; ezután jönnek azon esetek, melyekben a második acc. a cél vagy az idő acc. i. Pl. Homeros Z 88: $\xi\nu\nu\acute{\alpha}\gamma\omicron\upsilon\sigma\alpha \gamma\epsilon\rho\alpha\iota\acute{\alpha}\varsigma \nu\eta\theta\acute{\omicron}\nu$ Ἀθηναίης (Athene templomába: tehát célzt jelent). Az ily formában: $\phi\iota\lambda\epsilon\iota\nu \tau\iota\nu\alpha$ παντοίην φιλότητα: az egyik acc. a benső tárgy acc.-a, mely határozó gyanánt járul az átható igehez = teljes szeretettel szeretni valakit. De ez utóbbi formák *nem valódi* kettős acc. formák. Legnyomatékosabb a kettős acc. azon esetekben, midőn az ige egyformán áthatja a személyt és tárgyat, mint *kérni, tanítani, kérdezni, titkolni, megfosztani* igék mellett vagy legalább a személyt úgy érinti a cselekvés, hogy egy részét egészen áthatja. Pl. valakit arczon csap, valakit föbe üt: $\tau\omicron\nu\beta\acute{\alpha}\lambda\epsilon \kappa\omicron\rho\sigma\eta\nu$ Homerosnál. Ha e két typust összehasonlítjuk: az elsőnél tisztábban kidomborodik az ige két irányú áthatása, de az utóbbinál a résznek az egészszel való szoros kapcsolatnál fogva inkább *határozói acc.-t* találunk. De hadd világosítsuk meg példákkal e különböző típusokat.

¹⁾ Synt. Forsch. IV, 34. l.

²⁾ Grundriss d. vergleich. Gramm. d. indag. Sprachen Strass. 1893, p. 377.

a) Az egyik *accusativus állítmányi név*. — Az igék a közkézen forgó gymnasiális mondattanokból ismereteseek: valamivé tenni, kinevezni, valaminek nyilvánítani, választani, mondani, tartani, valamire tanítani, kérni, nevelni, emelni, valakitől valamit titkolni. Érdekes jelenség, hogy a szanszkritban *brū, vac, āh*: szólni szintén kettős *acc.*-sal járnak. Pl. *ārogyam* brūhi *kansalyam*: mondj áldást kansalyára, üdvözöld kansalyát. E használat előfordul az újjörögben, kivált a köznyelvben λέγω, κρένω mellett. A büntetni igénél a büntetés összege is *acc.*-ba megy. Mahbh. 9, 234: *tān sahasram* dandayat: büntesse őket ezer (panával)-rel. A görögben a κολάζω mellett a tárgyi *acc.* a büntetendő cselekvényt és nem a büntetést magát jelöli, melyet az instrumentális dativussal fejez ki, a latinban *gen.*- vagy *abl.*-sal.

Ha a szanszkritban: *teṣam puṣanam adhipam* akarat = ezeknek Pusanat királyokká tévé, a görögben: τούτων πούσαναν βασιλέα ἐποίησε, a latinban: horum *regem* fecit *Pusanam*: élénken bizonyítják a kettős *acc.* eme típusának mélyen meggyökerezett voltát. A szó etymonjába behatolva könnyen, megértjük az indogerman egyes nyelvek eltérő használatát. Ha pl. Xenophon Cyr. IV, 6, 4: τὸν μόνον μοι καὶ φίλον παῖδα ἀφείλετο τὴν ψυχὴν. Euripides Hec. 285: τὸν πάντα δ' ἔλβον ἡμᾶρ ἔν μ' ἀφείλετο: «*Elvette egyetlen gyermekem életét*», «ez egy nap *elvette* tőlem összes boldogságomat: a görögben természetesen vonza az ἀφαίρειν a kettős *acc.*-t, a latin e mondatot: *carissimum mihi filium vita* «privavit», «hic dies omne me felicitate privavit», «omnem mihi felicitatem abstulit» fejezné ki. Így Boeckh Pindaros Pyth. III, 97: τὸν μὲν... θύγατρει ἐρήμωσαν εὐφροσύνας μέρος, így fordítja: *eum privaverunt filiae parte hilaritatis*. Miért? Mert a *privo* etymonja az eltávolítást, a megfosztást fejezi ki; természetesen *abl.*-sal fűzetik egybe; az ἐρήμωσαν = ἔρημον ἐποίησαν, tehát magát az örömet tették üressé és így természetes a kettős *acc.* szerkezet.

Így a fölruházást és levetköztetést jelölő igék: ἀμφιέννυμι és ἐκδύω: *induo* és *exuo* a görögben és latinban nem egyformán járnak kettős *acc.*-sal.

Mindkét igét együtt megtaláljuk Xenophon Cyr. I, 3, 17: πᾶς μέγας, μικρὸν ἔχων χιτῶνα, ἕτερον παῖδα μικρὸν, μέγαν ἔχοντα χιτῶνα, ἐκδύσας αὐτόν, τὸν μὲν ἑαυτοῦ ἐκείνον ἡμφίεσε, τὸν δὲ ἐκείνου αὐτός ἐνέδω. Latinúl így hangzanék: *puer magnus parvam habens tunicam, alteri puero parvo magnam habenti tunicam, exutam, dum suam ipsius ei indueret, ipse induit* = Cicéronál: *Deianera Herculi tunicam induit*, Verg.-nál: *una juveni supremum, honorem induit*. Szembetűnő a különbség. A görög az ἀμφιέννυμι és ἐκδύω-nál élénken érzi az átható cselekvést. Még egy ily fordulatot is találunk, mely mintegy rá mutat, hogy

mily élénken megőrzé a nyelvtudat az ige eredeti jelentéseinek emléket. Pl. Hdt. I, 163: τείχος περιβαλέσθαι τήν πόλιν. A περιβαλλω-ban a τείχος acc.-ával egységes fogalomba olvadt egybe, a latin *circumdedit* már más eszmetársulás körébe von és így *circumdedit* «muro» tehát abl.-sal fordul elő. Igen, mert *circumdo* átvitt, szellemi értelemben és jelentésben szerepel, de a περιβαλλω-ban az érzéki cselekvés érezhető.

Fontos mozzanat a cselekvő szerkezetnek szenvedővé változtatásánál az állítmányi acc. megmaradása.¹⁾

Pl. Aisch. 3, 24: χειροτονήθη Δημοσθένης τήν ἀρχήν τήν ἐπὶ τῷ θεωρικῷ. Thukydides: II, 21: πεισθῆναι τήν ἀναχώρησιν. Sőt még a κείμαι ige is járhat így acc.-sal. Hdt. I, 171: ἀνευ δ' ἄνων ἐφόρεον τὰς ἀσπίδας. περὶ τοῖσι ἀρχαῖσι περικείμενοι: (sec. τὰς ἀσπίδας) περικείμενος ὄβριον (Theokr.). Ez utóbbi fordulat merészsége vetekedik a lét ige mellett előforduló accusativusával, melynek Delbrück külön szakaszt szentel (p. 370—372.). A szanszkritban: ičam āsa, ičam babbhūva; szórul-szóra = *dominationem* fui = uralkodtam.²⁾ A latinban Cicero epist. fam. VIII, 15, 1: qui tam *nugas* esset, hol rendesen *nugax*-ot olvasnak. Úgy de Varro Sat. 513. p. 221, 1, Riese kiadásában 186: *non nugas fieret in theatro* fordul elő. Delbrück megmerevült formáknak tekinti, de hasonlít ahhoz, hogy a passiv igét helyettesítő létige mellett megmaradt egyik acc.-nak nézzem.

Az egész mondat a *Synephebas* cz. töredékben így hangzik: Crede mihi plures dominos servi comederunt quam canes.... Quod si Aetæon occupasset et ipse prius sues canes comedisset, non *nugas* saltatoribus in theatro fieret. A L(eidensis) és W(Guelferbitanus) kiegészíti a *fieret* igét *fabula*-val. Faber cod.-ében non *nugas* esset fordul elő. Ha cselekvő szerkezetet adunk e mondatnak; így hanzik: Quod si etc.: illum non *nugas* facerent saltatores in theatro. A *facio* szenvedő formája *fio* mellett maradt meg az acc. *nugas facerent* in theatro = non *nugas fieret* in theatro.

b) Az egyik *accusativus* az igével közeli rokonságban értelmi összefüggésben van. — Pl. Homeros λ 544: κερχολωμένη εἵνεκα νίκης, τήν μιν ἐγὼ νίκησα (= melyet nyertem felette.). A νίκην νικάω benső tárgy acc.-a mellett a személy acc.-a áll. A szanszkritban: tvāyā vayam *aryā ājīm* jayīma: általad szeretőnk a csa-

¹⁾ V. ö. Kühner 411, 7. megj.-ben előforduló gazdag példatárt.

²⁾ Curtius (Erläuterungen² 169) az *ἀπην ἔσαν*-t hozva például, utána teszi, hogy e kapcsolatban a *létigével* összekötött acc. voltaképp azt teszi, hogy *ők nyugalom voltak*. Ép így fordul elő a szanszkritban: tušnim āsa: ő nyugottan, ő csendben volt. Érdekes TB. 1, 7, 7, 3—4: yō vāi bhavati yah cṛsthātṁ aṇute sa *kilbišam* bhavati = aki virágzik, a ki a legjobb állást nyeri el, vétekebe esik. Delbrück igen helyesen párhuzamba állítja a *kilbišam bhavati*: a görög *ὄνειδος ἔφω*-vel, de megengedi, hogy a *kilbišam*-nál az ind nyelvérték acc.-t érzett.

tán legyőzni ellenségeinket: az *ajim jayema* szóról-szóra ugyanaz a fordulat: νίκην νικήμεν, *aryá* = πολεμίους. Demosthenes: κηφισῶντα γραφήν ἰσρών χημάτων ἐδίωξες = Kephisont szent pénzék elikkasztása miatti *váddal* üldözéd. A γραφήν διώξειν összevont kifejezés a *váddal üldözés* jelzésére. A szanszkritban még a *fohászt* kifejező ige is jár kettős acc.-al. Pl. agnim maham avocāmā suvṛktim: agnit magasztaló imát mondtunk, mintha *latinul* így szólanánk: Vulcanum magnam laudem dicebamus.

E két nyelv eszmetársítása nem talál, de részben talál a görögé a szanszkritével a *kar* = ῥέζειν használatában. Pl. RV. 5, 30, 9: *kim* mā karann abalā asya sēnāh: mit tehetnek nekem (szanszkritban: engem) az ő gyenge seregei. A görögben Homeros Γ 354: ξεινοδόκον κακὰ ῥέξατ. 9. 510: τίς νό σε τοιάδ' ἔρξε. φ 24: Ἐκτορα δῖον ἀεικέα μήδετο ἔργα. Sőt La Roche ide vonja 0, 236: ἐτίσατο ἔργον ἀεικέες ἀντίθεον Νηληϊα.

c) Az *igével kifejezett cselekvény a személyt és tárgyat egyformán egészen áthatja vagy a személyt érinti, egy részét egészen áthatja.* — Példák: ÇB: *imām ōvā sarvān kamān duhe*: ettől minden kívánságának kielégítését elnyeri, szóról-szóra: tőle kifejti. A R. V. 3, 45, 4: *vṛkṣām phalam dhūnuhi*: rázz le gyümölcsöt a fáról. Ha e két mondatba behatolunk: a *kamānduhe* és *phalam dhūnuhi* összeolvadt cselekvényt látunk. Ép így a görögben Homerosnál A 236: περὶ πᾶρ ῥα ἔ χαλκός ἔλεψε φύλλα τε καὶ φλοιόν. A magyar *lehánt*-ban összeolvad a λέπειν φύλλα τε καὶ φλοιόν és így az egyik *acc.* különállása megszűnik. Így e fogalmat: *lemosni*, kettős *acc.* fejezi ki Homeros Σ 345: ὄφρα τάχιστα Πάτροκλον λῴσειαν ἄπο βρότον ἀματόεντα, ζ 224: ἀτὰρ ὃ ἐκ ποτάμου χρῶα νίξεται διος Ὀδυσσεὸς ἀλμυρῶν. Így jár kettős *acc.*-sal βιάω: kieroszakol értelemben. Pl. φ 451: τότε νῶϊ βηίσατο μισθὸν ἅπαντα Λαομέδων ἔκπαγλος. A latinban *cogo*-nak hasonló vonzata van. Pl. Cicerónál: *cives qui id cogit*. A tanítást, intést, kérést, titkolást jelentő igék vonzata ismeretes. A példákat szélitiben találni. Csak annyi megjegyzést teszék, hogy a synonym szók vonzata per analogiam jöhetett létre. Így pl. a latinban: az ősrégi *rogo*-hoz, mely a népgyűlési határozatokra vonatkozó javaslatokra használt műkifejezés volt, pl. tres viros capitales *populum* rogato rendre csatlakoztak *posco*, *exigo*, sőt *postulo* és *jubeo*. A *postulo*-ra nézve Zumpt*) azt állítja, hogy sohasem jár kettős *acc.*-sal, valamint *peto* sem. Pedig, Cic. Att. 2, 7, 1: *orationes me duas postulas* fordul elő.

Az *eltitkolást* jelentő ige kettős *acc.* vonzata a görögben későbbi fejlemény. Így Homerosnál fordul elő, de Sophokles El.

*) Zumpt: Lateinische Gramm. Berlin. 1879 XIII. Aufl. §. 393

957: οὐδεν γάρ σε δεῖ κρόπτειν μ' ἔτι (semmit sem kell előtted eltítkölnöm).

Részben hatja át az igével kifejezett cselekvés a személyt, kit érint az egész cselekvény. Mondhatni határozóképp járul a *rész* az egészhez. Homerosnál fejlődött ki e typus. Pl. A 240: τὸν δ' ἄορι πληξ' ἀόχένα Ω 170: τὸν δὲ τρόμος ἔλλαβε γυῖα. 6, 391: ἡ ῥά σε οἶνος ἔχει φρένας. π, 15: κύσσε δὲ μιν κεφαλὴν τε καὶ ἄμφω φάσα καλά. τ, 356: ἥ σε πῶδας νίψει: A szanszkritből Delbrück a Gaedicke-től felsorolt példákból bizonyosnak a következőket tartja: A. V. (Atharva Veda) 5, 8, 9: *atrainam* indra vrtraḥann ugrō *mārmani* vidhya: sujtsd le őket azután ott hol sebezhetők (*mārmani* tbs. *acc.* semleges = Blösse), oh Vritra ölé hős Indra. A *latinban* nem fejlődött ki e typus; de már a román nyelvekben igen. Voltaképen átmenetet alkot az ily *acc.* a határozói accusativushoz.

III. Határozó jellegű accusativus.

Legfontosabb és legnagyobb kiterjedésű az *acc. respectivus*. Nem hiában hívják a latin grammatikusok *acc. graecus*-nak, mert e typus a görögben nyert nagy kiterjedést. A latinban a Vergiliusnál található *acc. respectivus*okat: «*os humerosque deo similis*» a «*nudus membra*» «*nigrantes terga juvenos*» Delbrück Draegerrel egyetértve (I, 142.) görög kölcsönzetteknek tekinti. A görög a szanszkrittal együtt őrzé meg az ős alakot. Legelőbb fejlődött ki a *nāma*: ὄνομα-val, mely utóbbihoz az ἐπίκλησιν járult. Pl. e kérdésre: *konāmāsi* = kinek hívnak? e feleletet kapjuk: *nāmucim nāma* mayinam = Namuci a dæmon a nevem. Gaedike vélelme szerint az ὄνομα csak az oly mondatokban vált elébb ily vonatkozási *acc.*-sá, melyekben az *acc.* egyébként is természetes lesz vala. Delbrück Homerosnál η, 54: Ἀρήτη δ' ὄνομ' ἐστίν ἐπωνόμιον, O. 256: Θεοκλύμενος δ' ὄνομ' ἦεν... még kétesnek tartja az *acc.*-t. A következőképp származtatja le az új typust: Homeros η 273: ἄρκτον θ' ἦν καὶ ἄμαξαν ἐπίκλησιν καλέουσι-ban még az ἐπίκλησιν értelmesebb; e mondat szenvedő szerkezetbe menvén át: ἡ ἄμαξα ἐπίκλησιν καλεῖται: az ἐπίκλησιν megmaradt *acc.*-nak.

Delbrück fontos nyilatkozatot tesz. (389. l.): «*Az óind nyelvben más vonatkozási accusativus a n ā m a-n kívül nem fordul elő.* A görög nyelv itt is bebizonyítja mozgékonyosságát. Rendre terjeszti ki az *acc.* használatát. Legelőbb γένος γενέη-re. Pl. Homeros O, 267: ἐξ Ἰθάκης γένος εἰμι. Ξ, 113: πατρός δ' ἐξ ἀγαθοῦ καὶ ἐγὼ γένος εὐχομαι εἶναι. Ezután a «jó», «rosz», «kiváló», «felette áll», «alább való» kifejezések mellett ment az a főnév az *acc.*-ba,

melyre e minősítések vonatkoztak. Pl. Homerosnál A 114: ἐπεὶ οὐ ἐθέειν ἔστιν χερσίων, οὐ δέμας, οὐδὲ φωνήν, οὐτ, ἀρ φρένας οὔτε τι ἔργα. η 57: γυναικῶν εἶδος ἀριστη. Γ 210: ὑπείρεχεν εὐρέας ὤμους.

Következett a melléknevek egész sora, melyek hasonlóságot, egyenlőséget, testi, lelki tulajdonságot, hangulatot fejeztek ki:

Θ 305: δέμας εἰκδία θεῆσιν Γ 81: Λοκῶν: εἰσατο φωνήν 6, 4: εἶδος δέμαλα μέγας ἦεν ὄρασθαι. Sőt E 354: μελαίνετο δὲ χροακαλόν is fordul elő. A szenvedő alkatú igék mellett: φ 47: ἰδοῦσά κε θυμόν ἰάνθης, τ, 1, 36: φίλον κατατήκομαι ἦτορ. O 627: τρομέουσι φρένα ναῦνται. φ. 247: μέγα δ' ἔστενε κωδάλιμον κῆρ. Az analogia egész erővel dolgozott. Rendre a szenvedő formájú igenév mellett kezdett állandósúlni az *acc. respectivus*, mint βεβλημένος ἦτορ. A 169: λόδρω παλάσσετο χεῖρας ἀάπτους φ 777: ἐν δ' ὄνθου πλήτο στόμα τε ῥίνας τε (ganéjjal telt meg szája, orra).

Még egy kifejezést hozok föl Delbrück S. F. IV, 37. alapján: O, 744:

ὅς τις δὲ Τρώων κοίτης ἐπίνηυσι φέροιο
σὸν πυρὶ κηλείφ χάριν Ἑκτορος ὀτρύναντος
τόνδ' Αἴας ὀτάσκει. Itt a χάριν = πρὸς χάριν,

tehát a φέρων χάριν állandó kifejezésből az *acc. per ellipsis* határozóná lett. A melléknevek és névmások semleges *accusativusai* határozókká váltak, sőt egyes nőnemű formájú melléknevek *acc.-a* is. Pl. τήν ταχίστην (t. i: ὀδόν) E 830: τόφον δὲ σχεδίην (t. i: τωπήν) = vágj közelébe. Curtius Grundz. 592 és köv. a δίην képzésű határozók eredetét itt találja, még az olyanokét is, melyeknél a megfelelő melléknév hiányzik. Ez a nyelv megmerevülési folyamata. Ide tartozik az *accusativus-eredetű* határozók nagy száma. Delbrück nagy művében 596. és köv. lapokon tárgyalja. E nagy mezőre nem lépek ki, csak konstatalom, hogy az *accusativus* határozói használata visszanyúl az ősi indogerman nyelvbe. Ilyenek pl. *çigram gacchati* = τάχῃ εἶσι; *mṛd bhāṣati* = ἡρέμα vagy ἡσυχῇ ἀδδᾶ. (mert itt *acc. lappang*); *channam viharati* = κρούφα ἤδέτα. Delbrück κρούφα-t nagy mondatában a 263. §-ban azon adverbiumok közt említi (631. l.), melyekről nem lehet világosan kideríteni, hogy *instrumentalisok* vagy *accusativusok*. Minthogy a κρούφα mellett előfordúl κρούφῃ, κρούφα: alighanem biztosra vehetjük a κρούφα-nak *acc.* jellegét. A görögben és latinban még szélesb körre terjed ki az *acc.* ily használata. Ott van a latinban a *tim* végű határozók *) mint *tra-*

*) Neue 2., 547. és köv. lapjain. Pótlólag A. Funck a Wölfflin Archiv f. l. L. u. Gr. VII, 486—506 és VIII, 77—110. lapjain alapos

ctim, cursim, confertim stb. a görögben a δὸν végűek: ἀνασταδὸν (fölkelve), ἐπισταδὸν, παρασταδὸν, ἐμβαδὸν, παρακλιδὸν. A semleges melléknevek accusativusának határozói használata kimeríthetetlenül gazdaggá fejtett ki.

IV. Schematicus accusativus.

A σχῆμα szót a régi grammatikusoktól használt értelemben veszem. Ide tartoznak az *elliptikus, exclamatorius* és *absolutus* accusativusok. A kiegészítő ige kimondását a szenvedélyes beszédforma nem engedte. Pl. Sophokles Ant. 577: μητριβάς ἔτι (δηλ. ποιεῖτε). Xenophon Memm. III, 1, 10: τί δὲ τοὺς κινδυνεύειν μέλλοντας (δηλ. ποιήσεις) Sophokles Ant. 441: σὲ δὴ, σὲ τὴν νεύουσαν εἰς πέδον κάρα (δηλ. καλῶ.). A felkiáltásra jó példát hoz föl Kühner (412, 2) Aristophanes Aves. 1269: δεινόν γε τὸν κήρυκα τὸν παρὰ τοὺς βροτοὺς οἰχόμενον, εἰ μηδέποτε νοστήσει πάλιν.

A latinban legjellemzőbb Cicero pro Cod. 26: In balneis delituerunt: *testes egregios! Beatos quondam duces Romanos!* kiált föl Corbulo Tacitus ann. XI, 20. Cicero de orat. 3, 2. *O fallacem hominum spem fragilemque fortunam et in sanas nostras contentiones.*

Kühner az absolutus acc.-t hosszabb körmondatok élén álló acc.-ban találja, melyek mellett oda értetődnek: a mi illeti, (az acc.-ba helyezett tárgyat) és felhoz különösen két példát: Thuk. II, 62, Demosthenes 53, 20. Lássuk a Thukydidesből vett példát: II, 62: τὸν δὲ πόνον τὸν κατὰ τὸν πόλεμον, μὴ γένηταίτε πολὺς καὶ οὐδὲν μᾶλλον περιγενώμεθα, ἀρκείτω μὲν ὑμῖν καὶ ἐκεῖνα ἐν οἷς ἄλλοτε πολλάκις γε δὴ ἀπέδειξα οὐκ ὀρθῶς αὐτὸν ὀπορευόμενον: «A mi a háború küzdelmes voltát illeti, hogy nem helyesen félték tőle, mintha az nagy mérvet öltene, melyet azért diadalmasan vívunk ki, elég legyen hivatkoznom azokra, miket már gyakran bebizonyítottam». Itt az αὐτὸν-nal fölveszi az absolut formában előre bocsátott πόνον-t. Poppo-Stahl megjegyzi: frustra hic de accusativo absoluto cum alii cogitarunt tum interpretes Vigeri p. 58. És én csatlakozom az ő felfogásukhoz. Az ἀπέδειξα vonzatát

czikket ír, melyben 56 oly *im* képzésű határozót tárgyal, melyek a Georges szótárában hiányoznak, de azonkívül 54-et olyat, melyek mellett nyomós bizonylatokat lehet találni. Egybe is állítja e szókat egy jegyzékben. (VIII, 111—114. l.) Jellemző Gellius N. A. XII, 15 megemlékezése Sisenárról, ki a szokott *im* képzésű adverbiumokon kívül *vellicatim, saltuatim*-ot is használja. Mintegy látni, hogy az analógiás képzés mint szaporitá a thesaurust. E határozók közül azok, melyek *verbalis* eredetűek, a szanszkrit *-am* végű gerundiummal hasonló módon használtattak.

látom és az egész mondat az anakoluthia hatását teszi rám. Hasonló mondható a Demosthenes 53, 20. idézett helyre. Maga Kühner is érzi, hogy az ily előrebecsátott acc. másként magyarázható, mert ugyane szakaszhoz fűzött jegyzetben oly mondatot idéz Homerosból, melyben nyilván *attractio* van. Ugyanis α 274: *μνηστῆρας μὲν ἐπὶ σφέτερα σκιδνασθαι ἀνωχθί· μητέρα δ' εἰ οἱ θυμός, ἔφορμᾶται γαμέσθαι, ἄψ ἴτω ἐς μέγαρον πατρὸς μέγα δοναμένοιο*. Kühner is ez észrevételt teszi. Tehát az ily *acc. abs.* létezése kérdésbe tehető. Néha magából az igéből lehet az átható vonzat magyarázatát kivenni. Pl. Xenophon Cyr. 2, 1, 5: *τοὺς Ἕλληνας τοὺς ἐν τῇ Ἀσίᾳ οἰκοῦντας οὐδὲν πῶ σαφές λέγεται, εἰ ἔπονται: λέγουσι*-val rendes szerkezetet öltene a mondat: *Attractio*, egy-egy előbbi vonzat kiterjesztése, vagy anakoluthia teljes magyarázatát adják az *acc.* ilyenemű használatának, tehát az *acc. abs.*-hoz fordúlni felesleges.

De mit mondjunk a *névelős infinitivus* abszolút használatáról és mit az igenév ú. n. *abs. accusativus*ról? Kikerülhetetlennek tartom a *névelős inf. absolutus* használatának fölvetését. Pl. *τὸ κατὰ τοῦτον εἶναι*; a mi ezt illeti; *τὸ ἐπ' ἐμοὶ εἶναι*: a mi engem illet, a mennyiben a dolog tőlem függ. E csonka mondatok határozóképp járulnak a főmondatban kifejezett cselekvésének korlátozására. Mondat alakjában voltaképp határozói *acc.*-nak felelnek meg.

A mi az igenév ú. n. *abs. accusativus*át illeti, már Hermann G. korában, de később Curtius nyomán még inkább az összes grammatikák, némely személytelen ige semleges igeneveit: *δέον ἐξόν, παρόν, προσήκον, δόξον, δῆλον ὄν*: *accusativus absolutus*oknak tekintik. Hermann G. ez alakokat *abs. nominativus*-oknak veszi föl. «Nam *accusativus* — mondja szószerint — neque *explicationem* habet *facilem*, nec *certa*, quod *sciam*, *testimonium fide nititur*: quod *secus* est in *nominativo*. Est enim in *hisce locutionibus*, ut *equidem existimo*, non tam *permixtio quædam diversorum loquendi modorum*, quam *transitio ab alio ad alium altero abrupto*». És egy frappans példát hoz föl az ily hirtelen átmenet illusztrálására, mely szerinte megvilágítja e szólamokká vált, mintegy állandósult személytelen értelmű igenevek tulajdonképi jellemét.

Euripides Phoen. 290—2. így hangzik:

μῆλλων δὲ πέμπειν μὲν Οἰδίπῳ κλεινὸς γόνος
μαντεία σεμνὰ, Λοξίου τ' ἐπ' ἐσχάρας,
ἐν τῷδε ἐπεστράτευσαν Ἀργεῖοι πόλιν

Volebat poeta dicere: *μῆλλων μὲν πέμπειν Οἰδίπῳ γόνος ἐπεστράτεῦθη*; tehát: midőn Oedipus jeles sarja engem a jószékhez akart küldeni szent jóslatért, e közben az Argivok ostrom alá fogták (a várost). Ime a *μῆλλων* abszolút jelleget ölt a beszéd

hirtelen félbeszakítása miatt. E magyarázat nem világítja meg a felvetett kérdést, mert e magyarázat alá fogható minden úgynevezett absolutus nominativus, melyeket Thukydidesnél Klouček derék értekezései*) kimerítően tárgyalnak és megvilágítanak. Nézetem szerint a pszichológiai alanyt szereti a görög nominativus alakjában a megfelelő igenévvvel kapcsolatban a mondat élére állítani. A Hermann G.-tól idézett példában nyilván *Οιδιππου κλεινός γόνος* a pszichológiai alany: ezért egészíti ki *Hermann G.* a maga magyarázatában *επεστρατεύθη*-vel. De a román nyelvek: olasz és francia az *abs. acc.* mellett bizonyítanak, mert a latin *absolutus ablativus* helyébe *abs. acc.* lépett, mint a román nyelvek történeti fejlődése tanúsítja. Az obliquus casus absolutus használati kétségtelenül bizonyítja a külön alak.

Kühner nagy mondatában (487. §-ban) több oly példát sorol föl az *acc. absolutus*-ra, melyek oly főmondat cselekvényének meghatározására szolgálnak, melyekben hiányzik az *átható* ige. Pl. Thuk. IV, 125: *κυρωθέν δὲ οὐδὲν... ἐχώρου ἐπ' οἴκω*: *quum nihil decretum esset, redibant domum*. Xen. Hell. 3, 2, 19: *δόξαντα δὲ ταῦτα καὶ περαθέντα τὰ στρατεύματα ἀπῆλθον*: *His decretis et peractis, castra recesserunt*. Ily esetekben kikerülhetetlen az absolutus szerkezet elfogadása: nominativus vagy accusativus.

A nyelvjelődés az *acc.* mellett szól. A román nyelvek használati: fatto questo, operati gli occhj, durante la guerra cela dit, cela permis, la paix conclue vagy a főmondattal kapcsolatban: udite quelle parole, il asceta rispose, vagy: il re, salutato Visvamitra, col girargli, poscia se ne parti (Gorresio Rāmāyana fordítása) etc; a melyeknek a góth és ófelnémet dativus absolutusa felel meg, a mai német nyelvben: keinen Menschen ausgenommen, sőt vorausgesetzt, angenommen, gesetzt: A latin *audito, cognito, comperto* némiképp kiindulási pontul szolgáltak a román nyelvekben ilyes szerkezet keletkezésére. Úgyde még egy összehasonlító nyelvészeti tényt teszi bizonyosabbá előttem az ú. n. *abs. acc.*-nak létezését a görögben. A szanszkritban a gerundium forma bármely esettel összeköthető. Pl. Ram. III, 41, 18: *ātmānā ca hatā viddhi hṛtvā* sitam: «tudd meg, hogy magad rohansz vesztedbe, ha *elrablod* (*hṛtvā* ger.) Sitát». Itt a *viddhi*-től (tudd meg) függő és a latin *acc. c. inf.*-nak megfelelő participiális szerkezethez a gerundium odasimul = temet perditum scies occidendo Sitam. Így dativussal, locativussal hozható összefüggésbe a gerundium. Még függetlenebb a gerundium a következő példában: R. 3, 21, 10: *tānbhumau patitān drštvā mahāstrasos bhavanmama*: midőn őket a földre esve láttam, nagy félelem lepott meg. De még jellemzőbb az *am*

*) Ueber den sogenannten Nominativus absolutus bei Thukydides. Leitmeritz, progr.-értekezések 1859 és 1860.

végű gerundium, mely egy *nomen verbale* accusativusául tekintethető. A klasszikus szanszkrit nyelvben bizonyos állandó szólamoknál fordul elő. Pānini felsorolja. Hozzunk föl egy pár példát: kanya *darāgam* varayati = mihelyt meglátja a lányt, azonnal megkéri. *koçagrāham* yudhyante = üstökön ragadva egymást harcolnak. E mondatokban a gerundium accusativus formája nagyon emlékeztet az acc. absolutusra. Ime tehát az összehasonlító nyelvészet, vagy az ősi indogerman nyelvhez közelebb álló szanszkrit, mint távolabb álló román nyelvek által csak megerősíti az absolutus accusativus létezését, mert ha a példákat Speijer szanszkrit mondatában¹⁾ fontolóra vesszük és ha személytelen igékre ugyane viszonyt alkalmazzuk: mintegy kipattan előttünk az absolutus accusativusnak vett szerkezet.²⁾

Összefoglalva a mondottakat: az accusativus egyfelől a kiegészítés esetétől tekinthető, másfelül fokként fölszabadul a szorosabb kapcsolatból és válik határozóvá vagy még szorosabb egységbe olvadván az igével: újabb kiegészítőt kíván és kész a kettős *acc.*, mely a maga különböző típusaival igen változatos formát öltött a görög nyelvben. Egyáltalán a görög a mondatfűzés terén is bámulatos gazdagságot fejtett ki. A nyelv a dialektikus görög szellem finom hajlásait, képzelmenek dús színezetét fesztelen könnyedséggel fejezte ki. Az analógiás alkotások egy nyelvben sem tenyésztek bújában és szellemesebb formában. A görög nyelv e jellemvonása az accusativus használásában is visszatükrözik.

HEGEDŰS ISTVÁN.

¹⁾ Sanskrit Syntax, by Dr. J. S. Speijer. Leyden. 1886 (297. és 299. l.)

²⁾ Becker Fülöp Ágost t. kartársamtól e kérdésben véleményt kérvén, ő szíves volt Diez következő szavait adni válaszul: Vom Ablativ kann freilich nicht mehr die Rede sein: der unabhängige Casus weist sich durch seine Form, so weit dies möglich ist als Accusativ aus. Diez példákkal bizonyítja ez állítását. Diez Gramm. d. rom. Spr.³ III, 166 sq.

Árpád-kori szók magyarázatához.

Azon magyarázatokra akarok néhány észrevételt tenni, a melyeket R. PRIKKEK MARIÁN e folyóirat múlt füzetében (85—95. 1.) négy Árpád-kori szavunkról adott.

1. **Zorm.** Szándékosan írtam az első szót ebben az alakban, mert a *zarm* alak, a melyet PRIKKEK czímül vesz, csak egyetlen adatban, a tihanyi oklevélben fordul elő, míg a többi hét példában mindig *zorm*-ot találunk. Pedig nézetem szerint a következő *zorm* írásmód igen fontos körülmény a szó magyarázatának a megítélésében és olyan bökkenő, a melyet P. nem vett észre és nem hányt el. Bármint vélekedjünk az Árpád-kori kiejtésről, annyit meg kell engednünk, hogy a következően *o*-val írt hangot a mai *a*-nál valamivel bizonyára zártabban (mondjuk, hogy *q*-nak) ejtették. De ha mindjárt a mai *a*-val ejtették is, meg kellene magyaráznunk a föltételezett **szarm*- vagy akár *szárm*-nak *szárny*-nyá való fejlődését. Annyival nagyobb mármint a szükség a mai *á* kifejlődésének magyarázatára, illetőleg a *szárny*-nak mint a *származ* ige alapszavának s a kérdéses régi szónak összetartozását annyival inkább kell hangtanilag is megokolnunk, mert a kérdéses szó egyetlen kivétellel mindig *zorm* (illetőleg *zormu*) alakkal fordul elő, míg a *szárny* és *származik* szavak ilyen alakkal ismeretlenek nyelvtörténetünkben.

A szónak 'ág, kiszökellés' jelentéssel való magyarázata magában véve nem valószínűtlen, azonban nincs még reá elegendő alapunk. Mert a P.-től is idézett példákból a *g u k b ó l* még nem tetszik ki, hogy «a *zorm* *vizekkel*, még pedig mind tavakkal, mind folyókkal kapcsolatban fordul elő». Ezt legfőllebb elhihetjük a SZAMOTA észrevétele alapján, a ki megjegyzi, hogy a szó mindig *vizeknél* fordul elő az ő példáit tartalmazó oklevélbeli helyeken.

Mindenesetre szükséges volna a kérdéses helyeket nagyobb contextussal ismerni.

Nem mulaszthatom el annak a megjegyzését sem, hogy a *szárny* szónak ugor eredete sem teljesen bizonyos és BUDENZ utóbb a törökségből való származtatáshoz csatlakozott (NyK. XVII. 448). Ez nagyot változtat a kérdésen, s elvesztik bizonyító erejüket azok a különben találó analógiák is, a melyeket P. a finn és lapp nyelvből fölhozott.

Egyébiránt a szó mivoltának megállapításához figyelembe kell vennünk még a következő adatokat is, a melyekben nyilván szintén a *zorm* szó van meg: *Zormu*, terra, 1238-ból (Czinár); *Sormu*, loc. metal., 1240-ből (Kovács Nándornál); *Zorm*, terra, 1271-ből (u. o.).

2. **Kegiggen, kegilm, nugulm.** E három alaknak föltűnő *i* és *u* hangját PRIKKEK egyszerű nyelvjárási sajátásnak tekinti. E megoldás igen kényelmes, csakhogy az út, a mely hozzá vezet, csupa kétes és ingatag okokkal van tele. Ha sem a *kegiggen* és *kegilm* szó *i*-je, sem a *nugulm* második szótagjának *u* hangzója nem képzői eredetű, a mint SIMONYI magyarázta, akkor azt kell föltennünk PRIKKELEL, hogy a HB. nyelvjárása több esetben is mutat a mai ejtésnél két fokkal zártabb hangot (a mint a *kégy-i-lm* ma *kégy-e-lém*, *nyug-u-lm*: *nyug-a-lom*; a *kegyid-* szónál nem állna elő ilyen eset, mert ha a *kegy-* alapszó ige, akkor a frequ. *-d* képző előtt az *i* pontos megfelelője a későbbi és mai *o*, *ö*, *ő* kötőhangzónak: *nyom-o-d*, *lep-ö-d*, *bök-ő-d*, l. TMNy. 405). Mert ha csak a *kegyilm*, *nyugulm* alakokban mutatkozik ilyen két fokú fejlődés (*i* > *ë* > *e* és *u* > *o* > *a*), akkor nem moshatjuk le róluk a gyanút, hogy valami különös oka van bennük a föltűnően zártabb hangnak; más szóval ezt a dialektikus zártabb ejtést is meg kell akkor magyaráznunk.

P. szerint az erősebb zártságú hangok kedvelését a HB.-ben a következő alakok «bizonyítják világosan»: *lilkiért*, *szentvi* e helyett: *lilkeért*, *szentei*; ezek mellett a *lilkiért* első *i*-je is «könnyen magyarázható nyílt *e* helyett való dialektikus változatnak». A *nugulmabeli* alak *i*-jét is «kérdés, nem tekinthetjük-e ugyanilyennek?» (Olyan kérdés, a mire a nyelvtörténet ismerője habozás nélkül nemmel felel.) Sőt szerinte «az sem épen lehetetlen, hogy a *gimilcic* alak harmadik *i*-je szinte nyílt *e* helyett áll». Ime minden

további kutatás és bizonyítás nélkül odavetett példák, a melyeknek erejében, a két elsőt kivéve, maga a fejtegető sem hisz.

Lássuk a két «világosan bizonyító» adatot.

A *lilkiért* alakot alig vethetjük egybe a mai irodalmi *lelkeért*-tel, mert az élőbeszéd ezt tudtommal — igen kis vidék kivételével — nem is ismeri (v. ö. TMNy. 290. l.), hanem vagy *lelkéért* vagy inkább *lelkiért* alakot használ. Még kevésbé lehet a *lelkeért*-féle ejtést a régi nyelv sajátságaként kimutatni. A HB. *lilkiért*-je tehát vagy *lilkiért*-nek olvasandó (hosszú *i*-vel) s akkor olyan dialektikus sajátság, mint *ilezie* e h. *éleszsze*, *scegin* e h. *szegény*, vagy rövid *i*-vel ejtendő, a mint a mai népnyelv általában ejti a magashangú szók 3. szem. birtokos alakját (*lelkire*, *lelkinék* stb.) s a mely alak már legrégebb nyelvemlékeinkben is igen gyakori (l. TMNy. 709.).

A *szentii*-nek a későbbi *szentei* (*szentjei*)-vel való egybevetése meg abban a hibában leledzik, hogy a *szentei*-féle alakok minden valószínűség szerint újabb fejlemények a régebben általánosabb *szenti*-félék helyett (l. TMNy. 539—540). Igaz, hogy mindjárt a *szentii* mellett *ünüttei*-t ír a HB. (akárcsak a mai *szerttei*), a személyragos alakok kifejlődése azonban semmi esetre sem tartozik még a magyar nyelvtörténetnek olyan kétségtelen pontjai közé, hogy a HB. *szentii* alakjában az első *i*-t a mai nyílt *e* dialektikus változatának tekinthessük.

Mit mondjunk a többi bizonyító adatokhoz, a melyekre P. maga is kétkedve hivatkozik? A *lilkiért* első szótagbeli *i*-je határozottan zárt *ē*-nek felel meg: *lélkēm*, *lélkēt*, *lélkēs*, *lélki* tehetőség stb. A *lélek* szó ragos és képzős származékaiban a köznyelvben zárt *ē*-t találunk, s azon töveink közé tartozik e szó, a melyeknek ragtalan alakbeli *é* hangjával szemben a ragos alakok zárt *ē*-t mutatnak, mint *élég*: *élēget*, *dérék*: *dērēkat* stb. (l. TMNy. 303).

A *nugulmabeli* alak *i*-jére alig kell szót vesztegetnem. Ismervén a *-be=bel-é* rag etymológiáját s tudván az *-é* ősi lativus-ragnak gutturalis (*g>j*) eredetét, figyelembe vevén a ma is meglévő *bel-é-m*, *bel-é-d* stb. határozószókat, meg a HB.-nek fentebb is említett tényleges *é>i* változtató dialektikus sajátságát: ugyan ki vallhatja a *-beli* rag *i*-jét nyílt *e* hang változatának? Az az állítás meg, hogy «a *vilagbele*, *uruzagbele* formák inkább bizonyítanak a nyíltság, mint a zártság mellett» bámulatot keltő, mert a régi

írás természetének figyelembe nem vételét bizonyítja. Minden támogatás nélkül van oda vetve ez is: «Az sem épen lehetetlen, hogy a *gimilcic* alak harmadik *i*-je szinte nyílt *e* helyett áll». Ezt a föltevést ugyancsak szükséges lett volna bizonyítani is, mert ha a mai alakból a rendes fejlődés útján visszakövetkeztetünk, a *gyümölcsök* ajakhangú kötőhangzójából régebbi zárt *ë*-re (*gyimelcsék*, *gyemelcsék*, *gyümölcsék*-féle ejtés módokra) kell visszamennünk, ebből meg a HB. *i*-jét csak úgy fogjuk magyarázni, mint a mai *éggy* és *még*-gel szemben az *iggy*-et és *migé*-t (v. ö. ez utóbbinak mai dialektikus *mög* ejtését is).

Hogy a *nugulm* második szótagbeli *u* hangja is egyszerű nyelvjárási sajátosság (értsd: a mai, két fokkal is nyíltabb *a*-val, *nyugalom*-mal szemben), arra a következő analog példákat idézi P.: «*halalut* e h. *halálot*; *muganec* e h. *mogáne*; *angelcut* e h. *angyelkot*; *zoboducha* e h. *szobadóha*; *uruzag* e h. *úroszág*».

Qui bene distinguit, bene — argumentatur. A fölhozott példák nagyon különféle természetűek, s közülük jóformán csak egy analog a *nyugulm*-*nyugalom*-mal. Ez a *muganec*-*magának*. A többi ellen a következő kifogásaink vannak. A *halalut*-nak ma nincs megfelelő *halál-a-t* alak, tudtommal még *halál-o-t* sem találkozik. Miért kellene tehát a *halalut*-nak *halálot* helyett állani? A HB. e szavát én teljesebb tőalaknak nézem, a melyben a tárgyrag előtt az Árpád-kori *u* tövégi hangzó mutatkozik, a mely e tárgyragos alakban később nyomtalanul eltűnt, a nélkül, hogy a nyíltabbá válás processzusán keresztülment volna. Olyan adat ez mint a KTör. *ozut* és *bynut* alakjai, a melyek később már egyszerre kötőhangzó nélkül (*azt*, *bünt*) jelentkeznek. Az *angelcut*-nak a mai köznyelvi ejtésben csakugyan *angyalok-a-t* felel meg; csak hogy e többes számú tárgyragos alaknak ma is megvan a nyelvjárásokban a zártabb kötőhangzós változata: *házakot*, *gyűrüköt* stb. (i. TMNy. 282) s tudjuk, hogy e sajátosságot több nyelvemlékünk is fölmutatja (l. u. o.). Itt tehát nem szabad pusztán az irodalmi és köznyelvi *angyalokat* alakot venni figyelembe. A *zoboducha* szónak *u* hangja sem analog a *nug-u-lm*:*nyug-a-lom*-éval, hiszen abból az *-ucht* (későbbi *-ujt*) képzőből sohasem lett *-ajt*, hanem *-ojt* alakon át *-üt*-té változott. Végül az *uruzag*-nak sem egyenes megfelelője a mai *ur-a-ság* (mert csak akkor volna analog a *nugulm*:*nyugalom*-mal). Az *uruzág*-ból közvetlenül *ország* lett az *u* kötőhang-

nak olyan eltűnésével mint a fentebbi *halálut*, *ozut* példákban. Az *uraság* szót, a meglevő, de a nyelvérzékre nézve elemeiben elhomályosult *ország* mellett, az *úr* szóból és a *-ság* képzőből mintegy másodszer alkotta meg a nyelv (v. ö. *soka-ság*, *gyorsaság*). Ép úgy, mint a mai *idő-n* nem a régies (ma speciális jelentést viselő) *idén*-nek az elváltozása, hanem az *idő* szóból az *-n* rag közönséges hozzájárulásával úgyszólván előttünk keletkezik.

Marad tehát P. számára egy analogia a HB. *nugulm*-a mellett, a *muganec*: *magának*, a mi ugyan édes kevés arra, hogy a *nugulm u* hangját képzői eredetűnek ne tekintsük. Sőt ha figyelembe vesszük, hogy a *mag* 'semen' szó, a melylyel a visszaható névmás eredetileg azonos, a régi nyelvben a közvető *o* hangzós alakkal is előfordul (*mok* NySz.), s hogy ez a *mog* ejtés néhol máig is fönmaradt (MTSz.): nem fogjuk a *muganec* alakot sem teljesen analognak tekinteni a *nugulm-nyugalom* esetével.

A mi ez utóbbit illeti, még csak azt említem meg, hogy a HB.-beli zártabb adat nem is áll magában. SZAMOTA idézi a következő oklevélbeli alakokat: *Nugulm* 1221-ből, *Nyugulmfa* 1328-ból (NyK. 25: 148).

3. **Birsagnop.** A HB. e kifejezése P. szerint nem az 'itélet napját', hanem a 'büntetés napját' jelenti, nem volna tehát igaza Révaimnak, hogy a *birság* szónak előbb 'iudicium' volt a jelentése. Az új magyarázat szerint a *birság* szó ebben az összetételben is azt tenné: 'mulcta, pœna, büntetés'. Ebben annyira nincs igaza a magyarázónak, hogy hosszasan nem is kell czáfolnom a bizonyítékait.

A kérdéses latin imádságnak egész tartalma arra vall, hogy benne az utolsó ítélet napja (*dies iudicii*) nem a bosszúállás, büntetés napjaként van képzelve és kifejezve, hiszen épen azért könnyörög az oratio, hogy Isten a halottat az ítélet napján «inter sanctos et electos suos resuscitari faciat». Ez a gondolat kizárja az egyoldalú bosszúállás sötét képzetét.

De hisz sem erre az erőltetett föltevésre, sem a *iudicium* szónak középkori 'mulcta, (mai értelemben vett) birság' jelentésére nincs szükségünk, mikor megvan a mi *biró* 'ítélő' szavunk! Én a magam részéről annyira kétségtelennek, világosnak találtam a *birság* szónak ezt az eredeti 'itélet' jelentését, hogy mint szükségtelen bizonyítékra el is felejtkeztem munkámban (70. l.) a *biró*

szóra hivatkozni. A két szó közötti eredeti és jelentésbeli összefüggés világos: *bir-ó* = ítélő, *bir-ság* = ítélés, ítélet (v. ö. *imádság, vét-ség, siet-ség* stb.).

4. **Eleve.** PRIKKELENEK e szóra vonatkozó ötletét sem mondhatjuk szerencsésnek. Habár a fölvilágosító latin kifejezést (*primum Adam patrem nostrum*) már Hunfalvy is így értette: ‚első atyánkat‘, vagyis a *primum* szerinte is jelző, a *patrem* jelzője, s nem határozó: mi mégis szokatlannak tartjuk prózában az ilyen fordítás alapjául föltett szórendet s a közönséges latin beszédmód szerint *Adam primum patrem nostrum*-ot várnánk. Viszont nem találjuk kifogásolhatónak a *primum* határozónak szereplését, sem *elevé*-vel való fordítását. A latin mondat ugyanis tulajdonképp nem ‚teremtésről‘, hanem ‚malasztal való megajándékozásról‘ (*gratia gratificaverat*) beszél. Ezt tette az Isten először Ádámmal. Később, miután ‚evec oz tiluvt gimilstwl‘, megharaguvék az Isten és ‚veteve wt ezt muncas világbele‘ stb. Ez azt hiszem elég világos összefüggés arra, hogy a *primum* határozót megérthessük. A magyar pap azonban a *gratificaverat* árnyéklatot elejtette s helyébe a *teremt* szót iktatta, de megtartotta a latin *primum* határozót. Ha tehát megütközünk, mint P. teszi, a magyar mondat értelmén, legfőljebb ügyetlen fordításnak kell mondanunk e helyet.

Azokban P.-nek magyar értelmezése már magában véve is valószínűtlen, még pedig főképen a személyragos alak fölvétele miatt, a mit maga is érezni látszik. A ‚teremtője Istentől‘ kifejezés nem teljesen analog a fölvetett ‚*eleje* mi ösünket‘ kifejezésmóddal. Amabban szükséges a *-je* birtokos személyrag, mert az Isten teremtője Ádámnak. Emitt nemcsak fölösleges de erőltetett is, hiszen az *elő* szót mint melléknevet általánosan használja a régi nyelv s a szorosabb személyi vonatkozás nélkül álló *fele, java, eleje*-féle jelzők nagyon is újszerű fejlődéseknek mutatkoznak. Régi íróink pl. a ‚*fele* részt, *fele* részben, *java* részben‘ stb. kifejezések helyett is következetesen ‚*fél* rész, *jó* rész‘ kifejezésmódot használnak (l. NySz.). Mindaddig, míg amazokra a régi nyelvből példákat nem tudunk idézni, maradjunk meg az eddigi és természetesebb magyarázat mellett.

ZOLNAI GYULA.

Az ószlovén nyelv hazája.

— Válasz Volf Györgynek. —

Megpróbálok még egyszer, nem tudom-e azt a kérdést, hogy hol kell az ószlovén nyelv hazáját keresni, azt a kérdést, a mely ránk magyarokra nézve is annyira fontos és érdekes, úgy előadni, hogy VOLF is megértse. Utolsó cikkemmel (*Ószlovén, újszlovén*. NyK. 25 : 442—451. l.) ugyancsak nem voltam e tekintetben szerencsés: VOLF elejétől végig félreértette, még a cikknek a hangját sem érezte ki. Csupa szerénységből magamra vettem azt az odiumot, hogy én is szakember, szlávista vagyok, mert hiszen VOLF valóságos komédiásokat csinált belőlök, a kiknek «komikus logikai és nyelvtudományi bukfenckeziket» «jó kedvvel néznők továbbra is», «ha ezután sem akarnának látni», mikor pedig már VOLF is méceset gyűjtött nekik (l. NyK. 25 : 247. l. utolsó mondat). VOLFnak már a jellem feddhetetlenségét is megtámadó szavairól, a szlávistákban «alattomban működő gyarló irigységről» és «titkos szándékuk»-ról (u. o. 246. l.) nem is akarok szólni. Tehát, mondom, szerénységből és bizonyos erkölcsi bátorsággal vallottam magamat szlávistának, és íme VOLF most már egyszerre megfordítja a fegyvert és «tekintélyeskedés»-sel vádol. Mikor viszont VOLFot kitüntetéssel és kellő tisztelettel «diletans»-nak, «nem szakértő»-nek, «nem szlávista»-nak nevezem, csak hogy valamiképp meg ne sértsem, ha azokkal a gonosz emberekkel összekeverem, hát ezt is zokon veszi. Pedig újabb fölszólalásán is végig vonul a diletans büszkesége — hogy ne mondjam dölyfössége, mert hiszen VOLF annyira megfélemedezik magáról, hogy cikke végén STEINTHAL egy kedves mondását olvassa fejemre: Denken ist schwer!! — arra való büszkesége, hogy ő nem ismeri az adatokat, tehát tisztán lát, a szakember pedig «a sok fától nem látja az erdőt». Csak már tudnám, hogy VOLF miben vallja maga magát szakembernek, hogy miben *vak* ő, hadd cseréljünk, ő írjon a szláv philológiáról, én meg majd írok az ő tudományáról, hadd virágozzék Magyarországon a tudomány!

Mielőtt a dologra térek, hadd végezzek mintegy bevezetésül még

egy aprósággal, a mely rendkívül jellemző és tárgyunkkal elég szoros kapcsolatban is áll. VOLF illusztrálni akarja az ő «komikus» terminológiáját és izleltetőül bemutatja a már említett «komikus logikai és nyelvtudományi bukfenckeknek» egyikét, hadd lássa a világ, milyen bolond emberek még a legkiválóbb szlávisták is. «Ám ítélje meg akárki — kiált föl — nem logikai és nyelvtudományi bukfenck-e, mikor egy «legkiválóbb szlávista» így okoskodik: az ószlovén nyelv egy bizonyos jellemző hangsajátságánál fogva ép úgy lehet bolgár, mint pannon eredetű; azért tehát nem pannon, hanem bolgár, és így megkülönböztetésül a mai bolgár nyelvtől, óbolgárnak nevezendő. A ki pedig ezt a gyönyörű következtetést elkövette, az nem kisebb ember mint a híres LESKIEN» (i. h. 79. l.). Itt nyilván hiányzik még valami, t. i. annak a helynek a hiteles idézete, a melyben LESKIEN ezt a bolondot mondta, mert így mindenki, a ki valaha hallott valamit arról, hogy LESKIEN kicsoda-micsoda, önként arra a gondolatra jön, hát ha VOLF csak félreértette LESKIEN szavait. Addig is, míg VOLF ezt a mulasztását jóvá nem teszi, csak úgy védhetem meg LESKIEN T VOLF nem egészen correct támadása ellen, ha kiírom azt a helyet, a melyen LESKIEN egészen szabatosan kifejti meggyőződését: „*Einer Bemerkung bedarf die Beibehaltung des Namens «Altbulgarisch».* Er ist anfechtbar, weil die Sprache zur Zeit ihres Lebens nicht «bulgarisch» genannt worden ist, und ich würde ihn gern einem passenderen zu Liebe aufgeben. Indess habe ich mich nicht entschliessen können, die von MIKLOSICH und anderen Auctoritäten gebrauchte Bezeichnung «Altslovenisch» oder «Pannonisch-slovenisch» anzuwenden, weil ich mich von der Richtigkeit der Theorie, welche die Sprache in Pannonien zu Hause sein lässt und sie als den Dialekt Pannonischer Slovenen bestimmt, nicht habe überzeugen können. Da mich vielmehr wiederholte Prüfung immer wieder zu der Ueberzeugung geführt hat, dass die Sprache ihre Heimat in dem Gebiete der Dialekte hatte, die wir jetzt «bulgarisch» nennen, und in deren Bereich gehört, musste ich den Namen «Altbulgarisch» als den dieser Ansicht entsprechenden behalten.“ (L. Handbuch der altbulgarischen Sprache. 2te Auflage. 1886. V. l.).

Most pedig mindenek előtt röviden összefoglalom, a mit az utolsó időben az ószlovén nyelvről és arról a szláv nyelvről mondtam, a mely legerősebben hatott a mi nyelvünkre. *A szláv szók a magyar nyelvben* című 1893-ban megjelent értekezésemben, a melyre utolsó cikkekben több ízben hivatkoztam, egészen világosan megmondtam, hogy «az úgy nevezett ószlovén» nyelven értem azt a nyelvet, «a melyre CYRILLUS és METHODIUS a szentírást fordították» (l. 2. l.). De világosan megmondtam azt is, még pedig több ízben, hogy théoretice nem szabad ezzel azt a szláv nyelvet identifkálni, a melyen azok a szlávok beszéltek, a kikkel

a magyarok mindjárt idejövételök után legsűrűbben érintkeztek és kiknek nyelve valamennyi szláv nyelv közül a legerősebb hatást gyakorolta a magyar nyelvre, ámbar szembeötlő a két nyelv közt észlelhető rokonosság. Kijelentettem egészen határozottan, hogy csak a rövidség kedvéért mondhatjuk azt, hogy ez vagy az a szó az «ószlovén»-ből került, ezt hogy is mondhatnók különben, ha még vitás, hogy az ószlovén nyelvet tulajdonképen hol beszélték, hazája hol van (5. l.). VOLF még is azt mondja, hogy nem tudja, ÁSBÓTH «hogy képzeli magának épen a legfontosabbat» és egészen képtelen föltevés szeretne rám tukmálni, olyan föltevést, a melyről maga azt mondja: «Csak az a kérdés, hogy olyan óriási állítást, melyhez képest még a rhodusi colossus is csak törpe számba mehet, lesz-e hajlandó ő maga kockáztatni, más meg elfogadni» (80. l.). VOLF ugyanis azt hiszi, hogy ha az ószlovén nyelv bolgár eredetű, a mint én csaknem valamennyi élő szlávistával egyetemben vallom, akkor csak két föltevés lehetséges: Az ószlovén nyelv «elvágvá éltető forrásától, csakis holt liturgiai nyelv lehetett volna» vagy — és itt jön a «rhodusi colossus», a mely VOLF képzelő tehetségének becsületére válik — két szál bolgáruul beszélő görög pap, már mint CYRILLUS és METHODIUS, az összes pannoniai és morva szlávokat elvéve tőlük anyanyelvüket bolgár nyelvüekké változtatta.» Nem akarom kutatni, nem lehetne-e olyan bolond föltevést még többet is kieszelni, és visszatérek az elsőhöz, a melyet készséggel aláírok. Igenis, az ószlovén nyelv, ha bolgár eredetű, a nagymorva birodalomban ámbar rokon és azért aránylag könnyen érthető, de mégis idegen, holt, liturgiai nyelv volt. De hát ebből ugyan mi következik? VOLF azt mondja, hogy ez nagy baj már t. i. ÁSBÓTHRA nézve, «olyan nagy baj, hogy se égen, se földön nem talál segítséget.» Mert hát holt, liturgiai nyelvből nem származhattak a magyarba került szláv szók. Hát természetesen nem, de hát én talán az ószlovén nyelvből származtatom ezeket a szláv szókat? Én újabban, mert, reményem, VOLF 1896-ban nem az 1884-ben írt szavaimat bírálgatja, hanem azt nézi, hogy 1893-ban, 1895 végén hogy nyilatkoztam ugyanerről a kérdéstről, mondom, én újabban mindig csak nagy rokon-ságról beszélek, a mely akkora, hogy «a rövidség kedvéért» egyenesen azt mondhatjuk, ez meg ez a szó ebből meg ebből az ószlovén szóból származik, a min azonban mindig azt kell értenünk, a magyar szó olyan szláv szóból lett, a mely szakasztott olyan lehetett mint ez meg ez az ószlovén szó. De már azt VOLF az ő éles dilettans eszével föl nem tudja fogni, hogy Magyarországon élhetett egy szláv faj, a mely nyelvre nézve kétségtelenül a legközelebb rokonságban állt a mostani Bulgáriában élő szlávokkal, hogy ettől a szláv fajtól kaphatott a magyar egy rakás szláv szót, a mely szakasztott olyan, mintha a bolgár területen támadt egy-

házi «ószlovén» nyelvből származott volna, ámbar nyilván való, hogy semmi kapcsolat sincs, nem is lehet a magyar nyelv és a liturgiai ószlovén nyelv közt. Hiába szólítottam föl VOLFOT, bizonyítsa be, hogy CYRILL idejében Szaloniki környékén nem beszélhettek azon a nyelven, a mely az ószlovén egyházi iratokban tükröződik. Tovább is mentem, kiragadtam az ószlovén nyelv legjellemzőbb hangtani sajátosságait, a melyeket nemcsak én mondok azoknak, hanem MIKLOSICH is, VOLF egyetlen forrása, és kimutattam, hogy ezeket a hangtani sajátságokat nem lehet elvitatni a régi bolgár nyelvtől sem. VOLF egyetlen egy pontban sem czáfolta meg ezeket a fejtegetéseimet, sőt említésre sem méltatta, csak éppen egy argumentumot támad meg, az igaz, a rá nézve legveszedelmesebbet, és kegyetlenül elferdíti azt a «hatalmas argumentumot», a mint gunyolódva, de nagyon helyesen mondja. VOLF sem tagadja, hogy CYRILL a glagolita írást találta föl és használta és nem a cyrillt, legalább a Budapesti Szemlében egy időben megjelent cikkeiben ezt vallja. No pedig ebben a különben annyira bámulatos és tökéletes glagolita írásban, a mely pl. kétféle irracionális hangzót különböztet meg, egy sajátosság, egészen megfoghatatlan tökéletlenséget találunk, mihelyt fölteszszük, hogy CYRILL nem a bolgár nyelvre alkalmazta, hanem arra a szláv nyelvre, a mely a magyar nyelvbe került szláv jövevényszavakban tükröződik, t. i. azt, hogy egy bizonyos *é*-hang és *ja* közt nem tesz különbséget. A magyar *ebéd* és a magyar *jászol* szónak a glagolita kéziratokban olyan alakok felelnek meg, melyekből világos, hogy CYRILL nem ejtett az egyik szóban *é*-t a másikban pedig *ja*-t, hanem mind a kettőben *ja*-féle hangot, ezt pedig, a mint a 448. l. kifejtettem, csak is a bolgár nyelv hatása alatt tehette. Ha CYRILL nem szülőföldjének a nyelvére fordította volna az egyházi iratokat, hanem olyan nyelvre, a melyben e két hang össze nem esik, kétségtelenül megkülönböztette volna az írásban is, megkülönböztette volna még akkor is, ha föl is teszszük, hogy eredetileg, mikor az írásjeleket összeállította, ilyen megkülönböztetésre még nem gondolt, mert anyanyelve okot nem adott rá. De nem különböztette meg, mert hát bolgár nyelven írt, szülőföldje nyelvén, hiszen nem is írhatott máson, mert azoknak a nyelvét kezdetben nem is tudta, a kikhez elindult, hogy rövid pár év alatt folytonos küzdelmek közt megteremtse a teljesen idegen latin isteni tisztelet helyébe a szláv nemzeti isteni tiszteletet. De nézzük csak, VOLF azt az én fejtegetésemet hogy is értette. «Mit is mond?» kérdi VOLF. «Világos értelme ez — folytatja —: A glagol írást más nyelv alapján készítették és más nyelvre alkalmazták. Készítették a bolgár nyelv alapján és alkalmazták az ószlovén nyelvre.» Így valóban nehéz vitatkozni. Én azt mondom, CYRILL a bolgár nyelv számára készítette a glagolita írást (ezt VOLF is elismeri, sőt szükségesnek

tartja, hogy erre még történeti tanúbizonyságot is hozzon föl), ezen az ő bolgár nyelvén írta le az egyházi könyvek fordítását, ezt a nyelvet LESKIEN egyenesen *obolgár*-nak is nevezi, de mivel CYRILL idejében csak egyszerűen *szláv*-nak (mert ezt jelenti a *slověnskŭ* kifejezés) hitták szemben a görög és latin nyelvvel, mivel továbbá az óbolgár kifejezés félreértésre is adhatna okot, hiszen a bolgár eredetileg nem szláv törzsenek a neve, mi is csak szlávoknak, még pedig ószlávoknak híjjuk, mert az *ószlovén* kifejezés használata, ezt MIKLOSICH is hangoztatja, nem rejt magában semmi állásfoglalást, a *szlovén* itt semmi egyéb mint az eredeti *slověnskŭ*, azaz «szláv» hű mása. Tehát CYRILL a maga nyelvét *slověnskŭ*-nak hitta, azaz «szláv»-nak, mi késő utódai azt *ó-szlovén*, azaz «ó-szláv»-nak híjjuk, de mert azt a nyelvet, a mely CYRILL anyanyelvéből fejlődött, mai nap *bolgár*-nak híjják, beszélhetünk CYRILL bolgár anyanyelvről, maga VOLF is így beszél, mikor azt mondja, hogy CYRILL írását «kétségtől szülőföldjének bolgár nyelvjárása alapján készítette». Világos tehát, hogy itt mindig csak egy és ugyanarról a nyelvről van szó, és igazán csak valaki, a ki teljesen járatlan e kutatások terén, foghatja rám, hogy én itt két különböző nyelvről szólok. Hasonló alapon nyugszik az a másik ráfogás a mely ugyanazon a 82. lapon olvasható: «Annak bizonyosságául pedig, hogy a bolgárral szemben az ószlovénben csakugyan megkülönböztette az *ê* és *ja* hangokat, hivatkozik ÁSRÓTH a cyrill betűvel írt ószlovén kéziratokra, hol a kettőnek megfelelő külön-külön jegyeket találunk.» Ezzel szemben álljon itt igazolásomul az a mondat, a melyben én ezt a kérdést érintem: «Ha mi *most* meg is különböztetjük és azt szoktuk mondani, hogy az ebédet az ószlovénben *obědŭ*-nak, a jászolt pedig *jasli*-nak hitták, ezt tisztán *csak a későbbi* cyrill betűvel írt kéziratok alapján történik és *nem felel meg a legrégebbi* glagol kéziratoknak» (448. l.). Azaz CYRILL minden bizonynyal csak *objadŭ*-nak ejtette a szót és ebben az alakban iktatta be a szót az egyházi iratokba, de nevetséges volna, minden magyar szó magyarozatánál újra meg újra elkezdni töviről hegyire magyarozgatni azt, hogy mi a különbség CYRILL nyelve és a későbbi szintén rendesen még «ószlovének»-nek hitt kéziratok nyelve közt, mi különbözteti meg a glagolita kéziratokat, a melyek leghívebben őrizték meg a régi tradíciót a cyrill kéziratoktól, a melyekben már csak itt-ott maradt meg annak az emléke, hogy *ê* és *ja* valaha az írásban nem különbözött egymástól, mivel nem különbözött CYRILL nyelvében a kiejtésben sem. A mint a rövidség kedvéért azt szoktuk mondani, hogy *szent* az ószlovén *světŭ*-ból származik, úgy igenis mondjuk azt is, hogy *ebéd* az ószlovén *obědŭ*-ból származik. A szakértő amúgy is tudja, hogy ezt miképp kell érteni, a dilettansnak pedig kötelessége, ha hozzá akar a dologhoz szólani, tudomást szerezni arról, hogy mit kell ezen érteni. Bolgár,

már mint CYRILL bolgár anyanyelve, és ószlovén, értve a legrégebb, legtisztább tradíciót, nekem igenis teljesen identikus fogalmak, de ebben a nyelvben az *obědū* és *ěslū* «ebéd» és «jászol» *objadū-* és *jasli-*nak hangzottak, ezt bizonyítja a CYRILLTŐL összeállított glagolita írás és a legrégebbi glagolita kéziratok egytől egyig. Ha most már a magyar azt mondja, hogy *ebéd*, de *jászol*, ha továbbá azt mondja, hogy *csép*, *déd*, *lép*, (anya) *méh*, *néma*, *acél*, *répa*, *szomszéd*, *tészta*, akkor ez mind azt bizonyítja, hogy az úgynevezett ószlovén nyelv hazája már hangtani okoknál fogva sem kereshető Magyarországon, a történeti okok amúgy is mind ellene szólnak. Nevetséges ebben hazafiatlanságot vagy nem tudom mit látni, hogy én ezt nyíltan kimondom, és mintegy a magyar szlávistának kötelességévé tenni, hogy ő Magyarországon keresse az ószlovén nyelv hazáját. VOLF nem először tesz nekem ilyen vagy legalább könnyen így érthető szemrehányást (l. Nyr. 15 : 120. és k. l.), most így szövi be ezt a különös tudományos argumentumot cikkébe: [ÁSBÓTH] odaveti a kérdést: «Mi is szól a mellett, hogy Magyarország volt az egyházi szláv nyelv hazája?» Ebben már a mód is érezteti *nyelvünk tanúságtételének kicsinylését* (?!). Aztán így válaszol: «Én semmi más okot nem látok, mint a hangtani tüneményeket, melyek azonban, a mint kifejtettem, ugyancsak tág tért engednek a nyelv hazájának keresésében» (447. l.). Ennyire eljutottak némely külföldi szlávisták is. *Akkor minek van nekünk külön szlávistánk*, ha ő sem lát tovább? (i. h. 79. l. a 3 utolsó sor és 80. l. a 4 első sor). VOLF ugyan nem nevez engem egyenesen magyar királyi szlávistának, de igenis a 83. lapon is «saját külön magyar szlávistánk»-nak mond, cikke végén pedig összecsapja sarkantyúját, hadd hallják, ő mennyivel jobb magyar nálamnál: «Meg vagyok azért győződve, hogy ÁSBÓTH ellenére is lesznek még elfogulatlan szlávok, a kik ezredéves ünnepünk alkalmával kegyeletes tekintettel fordulnak majd ez ország felé, a hol szent nyelvük bölcsője ringott.»

Hátra van még egy argumentum, a mely annyira nem új, hogy VOLFnak tudnia kellene, hogy azt ép annyiszor megczáfolták, mint a hányszor fölhozták. Értem az ószlovénben található «latin és németből származó jövevény szavak»-at. VOLF ezt a pontot csak épen érinti, úgy hogy nehéz tudni, mit akar tulajdonképen vele. Mert az nem elég, ha azt mondja, hogy «MIKLOSICH etymologiai szótárából könnyen össze lehetne állítani vagy száz latin és ugyanannyi német eredetű ószlovén szót», a mi szerinte nem «illik a bolgárokra», tudnunk kellene pontosan, hogy milyen szókra fektet különös súlyt. Mert van akár hány német szó, a mely már a legrégebbi időben eljutott a szlávokhoz és valamennyi szláv nyelvben elterjedt jóval CYRILL működése előtt. A latinról meg szólni sem akarok, mert a latin szó a régi római birodalom területén

több úton is kerülhetett a bolgár nyelvbe. De meglehet, hogy VOLF arra a latin-német hatásra gondol, a mely az egyházi terminológiában a sokkal erősebb görög hatás mellett is tagadhatatlan. KOPITAR, MIKLOSICH és mások tényleg hivatkoztak is erre, de már régen megmondták, hogy CYRILL elfogadhatta a hiveinél talált és már megszokott keresztény terminológiát, de azért mégis anyanyelvére fordíthatta az egyházi könyveket. Nem tíz—húsz szó, terminus teszi a nyelvet, hanem hangjai és nyelvtani szerkezete. Ezt senki sem fogja készségesebben elismerni, mint épen VOLF, a ki a magyar keresztény terminológiában található sok szláv szónak, talán joggal, nem tulajdonít semmi bizonyító erőt: a szók hogy hogy nem, belekerültek a nyelvünkbe, mielőtt a végleges tömeges térítés műve megindult, és szépen meg is maradtak a nyelvben, ámbár VOLFNak talán helyes föltevése szerint a szlávoknak semmi részök sem volt a magyarok térítésében. Én már több ízben utaltam JAGICNAK egy régebbi cikkére, a melyben sok más ránk nézve fölötte érdekes kérdésen kívül ezt a kérdést is érinti (l. Archiv für slav. Phil. I. 443. 1.), újra figyelmébe ajánlom ezt a tartalmas és a legtöbb pontban most sem elavult cikket («Zur Erklärung des Altslovenischen») mindenkinek, a ki szükségét érzi, hogy tisztába jöjjön a szóban forgó kérdéssel.

Csak curiosum gyanánt említem VOLFNak még egy egészen furcsa mondását, a mely a 81. lapon olvasható és emígy hangzik: «De vajjon nem dönti-e halomra Pest városának a neve azt a hypothesis is, mely az ószlovén nyelvet bolgár eredetűnek nézi?» Megérhetjük még, hogy VOLF azt bebizonyítja nekünk, hogy a bolgárok nem is *pest*-nek mondják a kemenczét!! Hát valóban olyan nehéz megérteni, hogy *Pest* vidékén is *pest*-nek mondták azt a szót, a mely minden más szláv nyelven más-más alakot mutat *peč*, *peč*, *pec*, meg végig az összes bolgár lakta vidékeken is, és hogy épen e jellemző találkozásnál fogva állítom, hogy *Pest* vidékén olyan szláv nyelven beszéltek az ott lakó szlávok, a mely egy élő szláv nyelvvel sem áll olyan szoros rokonságban, mint épen a bolgárral. Vagy CYRILLNEK azért, mert *Pestet* *Pest*-nek hitták, nem volt szabad az ő szülőföldjének a nyelvét használni az egyházi könyvek fordításánál? Hiszen ha a magyarban meg nem volnának a *pest*, *mostoha*, *rozsa*, *mesgye* szók, soha senki rá sem jött volna arra a gondolatra, hogy az úgynevezett ószlovén nyelv nem bolgár, annyira jellemző az az *št* és *žd* épen a bolgár nyelvre és valamennyi most élő szláv nyelv közül csakis a bolgár nyelvre, hogy a magyar nyelvbe került e szókra való hivatkozás nélkül föl sem vethették volna azt az állítás, hogy az ószlovén nyelvnek e miatt még nem kell okvetetlenül bolgárnak lennie. Ez az egész vita kiinduló pontja volt és marad mindörökké. Tisztelet, becsület a dilettansnak, a ki kevesebb, de döntő adatokat látva maga előtt, talán könnyebben tekinti át az

egészet, a dilettansnak, a ki nemcsak fát, hanem erdőt is lát. De a ki úgy fogja föl a dilettansságot, hogy semmit sem kell tudni, elég a tisztá és az elfogulatlanság, az, ha erdőt vél is látni, bizonyosan csak délibábot lát.

ÁSBÓTH OSZKÁR.

Sajnovics János Demonstratio-ja. CETTO BENEDEK «De Sinensium imposturis dissertatio» című munkájának Bécsben 1781-ben megjelent. V. kötetében (71. l. jegyzet) a forrás megnevezése nélkül idézve van egy kis (német nyelven írt) megjegyzés, melyet valamely bíráló a Sajnovics János munkájára tett. «Nevetséges volt — úgymond — az a láрма, a melyet a mi politikai és tudományos újságíróink közül néhányan ezen szerintük újdonat-új fölfödözés miatt csaptak: mert Sajnovics úr maga a 73—82. l. egész kis könyvtárt idéz olyan írók munkáiból, a kik már 1617-től fogva ugyanazt mondták. Persze a magyar történetírók eddig még semmit sem tudtak róla, azért oly rossz és alaptalan mind az, a mit eddig a magyarok eredetéről kigondoltak. A czímlapon levő 'idem esse' túlzás. Annyira még nem viszi Sajnovics úr a magyar és a lapp nyelv összehasonlításával, hogy jó okkal azonosságról lehetne szó. Az összehasonlított szavak jegyzéke (35—52. l.) csak 154 példát tartalmaz, s ha a származékokat leszámítjuk, gyökérszó nem marad fél annyi sem, pedig itt csak azok határoznak. Még túlzottabb az a mondása (27. l.), hogy 'audeo dicere: nullam fere Ungaricam vocem reperendam, quæ non¹⁾ Fennos, aut Lappones Suecia, aut certe inter Lappones Finmarchiæ itidem reperitur.' Sajnovics úr nem ismeri sem a finn ²⁾ népségek sokaságát, sem az ő magyarjainak történetét és vándorlásait; mert különben már a priori is több hasonlóságot sejtene a vogulban és a permiben, mint a sokkalta távolabb eső lappban; hiszen a magyarok kétségkívül Ázsiából jöttek, (ez a következtetés megáll mindaddig, míg a posteriori meg nem czáfolják, és összehasonlítással valóban ki nem mutatják, hogy pl. a vogul nyelv a magyarhoz nem hasonlít annyira, mint a lapp) tehát az ő nyelvüknek közelebb kell állania az ázsiai, mint az európai finnek nyelvéhez. Ezenkívül egy finn népnek sem volt kevesebb érintkezése más népekkel, mint a lappnak, és egynek sem több, mint a magyarnak. Az utóbbi nyelv még indus, ó-perzsa, tatár stb. szavakat is átvett: a lapp ellenben tiszta. A magyar és a lapp nyelvet tehát olybá képzelem magannak, mint az angolt meg az izlandit, és következtetésem ez: ha a magyar nyelv még legtávolabbi testvéréhez is oly láthatóan hasonlít, sejtene lehet, hogy még jobban egyezik az ő közelebbi Ural- és Volga-vidéki testvéreivel. Vajha a jó sors ezekre a vidékekre is elvezetne egykor egy Sajnovicsot!»³⁾

Sz. J.

¹⁾ Kimaradt: *inter*.

²⁾ Értsd: finn-ugor.

³⁾ Ezen érdekes jegyzetre SEBESTYÉN GYULA múzeumi könyvtári tisztviselő volt szives figyelmeztetni.

Könyvészet 1895.

(Vége.*)

Merkes, B. Beiträge zur Lehre vom Gebrauch des Infinitivs im Neuhochdeutschen, auf historischer Grundlage. I. Th. Leipzig, 1895. J. H. Robolsky, (8-r. 171 l.) 3 Mk.

Mewes, K. Einführung in das Wesen der Grammatik und in die Lehre von den Partikeln der deutschen Sprache. Magdeburg. 1895. Heinrichshofen, (Nagy 8-r. IX, 108 l.) 1 Mk. 80.

Mittheilungen und Umfragen zur bayerischen Volkskunde. Red. Dr. v. Brenner. I. Jahrg. Augsburg, 1895.

Moisy, H. Glossaire comparatif anglo-normand, donnant plus de 5000 mots aujourd'hui bannis de français. Paris, 1895. (8-r.) 15 Mk.

Morsbach, Lorenz. Mittelenglische Grammatik. (Sammlung kurzer Grammatiken germanischer Dialekte. VII.) Halle, 1895. Niemeyer. (8-r.) 4 Mk.

Mourek, V. E. Weitere Beiträge zur Syntax des althochdeutschen Tatian. (Aus: Sitzungsber. d. k. böhm. Ges. d. Wiss.) Prag, 1895. F. Rivnac. (8-r. 51 l.) 45 kr.

Murray, J. A. H. New english dictionary on historical principles. Ser. II. Part. 7. F. Field. Vol. III. Section depravative to development. Vol. IV. Section Feeto — Field. London, 1895. (4-r.) à 3 Mk.

Ordbok öfver Svenska språket; utgiven af Svenska Adademien. 1—3. Häftet. Lund. C. W. K. Gleerup. (4-r. XXVIII l. és 1—432 hasáb). Egy füzet 1 Mk 50. 1894/5. Ism. Gering H. Z. f. d. Ph. 28. köt.

Priebsch, Robert. Diu vrône botschaft ze der christenheit. Untersuchungen und Text. (Grazer Studien zur deutschen Philologie. II. H.) Graz, 1895. Styria. (8-r. X, 73 l.) 1 Mk. 70. Ism. Lit. Centrbl. 42. sz.

Reeb, Wilhelm, Germanische Namen in rheinischen Inschriften. Mainz, 1895. (4-r. 48 l.) Progr.

Rothe, Paul. Die Conditionalsätze in Gottfried von Strassburg «Tristan und Isolde». Halle, 1895. M. Niemeyer. (8-r. IX, 96 l.) 1 Mk 60. Diss.

*) Az első közleményben (118.) az *Ethnographia* kiemelendő cikkei közül tévedésből kimaradt Munkácsi Bernát tanulmánya: Az *ugor* népevezet eredete.

Saalfeld, G. A. Katechismus der deutschen Rechtschreibung. Leipzig, 1895. Weber. (8-r.) 3 Mk. 50.

Saalfeld, Dr. G. A. Lose Blätter. Zu Nutz und Frommen des allgemeinen deutschen Sprachvereines herausg. Berlin, 1895. W. Ernst & Co. (Nagy 8-r. VIII, 143 l.) 1 Mk. 40.

Saxén, Ralf. Finska länord i östsvenska dialekter Språkhistoriska studier. Akad. avhandlg. Helsingfors. Frenckell & Co. (8-r. 132 l.)

Scheiner, A. Die Mundart der Siebenbürger Sachsen. (Forschungen zur deutschen Landes- und Volkskunde. IX. Bd.). Stuttgart, 1895. J. Engelhorn. (Nagy 8-r. 138 l.) 6 Mk. 50.

Schmidt, Charl. Wörterbuch der Strassburger Mundart. Aus dem Nachlasse. I. Lfr. Strassburg, 1895. Heitz. (8-r. 48 l.) 2 Mk. 50.

Schmidkontz, J. Ortskunde und Ortsnamenforschung im Dienste der Sprachwissenschaft und Geschichte. I. Untersuchungen über deutsche Ortsnamen im Anschluss an die Deutung des Namens Kissingen. Halle a/S., 1895. Niemeyer (8-r.) 2 Mk. 40.

Schrader, Dr. Herm. Der Bilderschmuck der deutschen Sprache in Tausenden volksthümlicher Redensarten. Nach Ursprung und Bedeutung erklärt. 4. Aufl. Verb. Abdr. der 2. Aufl. Weimar, 1895. E. Felber. (Nagy 8-r. XX, 543 l.) 6 Mk.

Seiler, Friedr. Die Entwicklung der deutschen Kultur im Spiegel des deutschen Lehnworts. 1. Die Zeit bis zur Einführung des Christenthums. Halle, 1895. Buchh. d. Wais h. (99 l.) 1 Mk. 50. Ism. Binz G. Z. D. Ph. 28. köt.

Seyferth, Paul. Sprache und Metrik des mittelenglischen strophischen Gedichtes «Le morte Arthur» und sein Verhältniss zu «The lyfe of Ipomydon. Berlin, 1895. Vogt. (8-r. 79 l.) 2 Mk. Ism. Lit. Centrbl. 43. sz.

Sievers, Ed. Abriss der angelsächsischen Grammatik. (Sammlung kurzer Grammatiken germanischer Dialekte. 2.) Halle, 1895. M. Niemeyer. (Nagy 8-r. III, 56 l.) 1 Mk. 50.

Sprachdenkmäler (altsächsische). Facsimiliesammlung. Herausg. von J. H. Gallée. Leiden, 1895. Brill. (2-r. 19 tábla; szöveg: LI, 366 l.)

Sprachen, die neueren. Zeitschr. f. neuspr. Unterricht. Herausg. v. W. Vietor, Marburg. III. Bd. Melléklapja: Phonetische Studien.

Steinmeyer, E. u. *Sievers, E.* Die althochdeutschen Glossen. III. Band: Sachlich geordnete Glossare bearb. v. E. Steinmeyer. Berlin, 1895. Weidmann. (8-r. XII, 723 l.) 28 Mk.

Stormonth, James. A dictionary of the english language pronouncing, etymological and explanatory. The pronunciation rev. by P. H. Phelp. With. suppl. by Will. Boyne. New ed. London, 1895. Blackwood & Sons. (Royal 8-r. 1298 l.) 18 sh.

Streitberg, W. Urgermanische Grammatik. Einführung in das vergleich. Studium der altgerman. Dialekte. Heidelberg, 1895. C. Winter. (8-r. XX, 372 l.) 8 Mk.

Vancsa, Max. Das erste Auftreten der deutschen Sprache in den Urkunden. (Preisschriften der Jablonowski'schen Gesellschaft. XXX.) Leipzig, 1895. Hirzel. (8-r.) 5 Mk.

Vietor, Wilh. Die Aussprache des Schriftdeutschen. Mit dem «Wörterverzeichnis für die deutsche Rechtschreibung. Zum Gebrauch in den preuss. Schulen» in phonet. Umschrift, sowie phonet. Texten.

3. umgearb. Auflage der Schrift «Die Aussprache des Wörterverzeichnisses f. die deutsche Rechtschreibung in den preuss. Schulen». Leipzig, 1895. O. R. Reisland. (8-r. VIII, 101 l.) 1 Mk 60.

Wagenführ. Die Lektüre des Nibelungenliedes und der mittelhochdeutsche Unterricht auf dem Gymnasium. Helmstedt, 1895. (4-r. 28 l.) Progr.

Webster's Academic dictionary: a dictionary of the English language: with an appendix cont. various useful tables; abridged from «Webster's International dictionary». New-York, 1895. American Book Co. (8-r. 31, 704 l.) 1 Doll. 50 Ct.

Weise, O. Unsere Muttersprache, ihr Werden und ihr Wesen. Leipzig, 1895. B. G. Teubner (8-r. IX, 252. l.) 2 Mk 40. *Ism. Scheel W. DLZ.* 26. sz. — *Lit. Centrbl.* 28. sz. «Nagyon érdemes munka.»

Willmans, W. Deutsche Grammatik. Gothisch, Alt-, Mittel- u. Neuhochdeutsch. II. Abth.: Wortbildung, 1. Hälfte. Strassburg, 1895. K. J. Trübner. (Nagy 8-r. 352 l.) 6 Mk 50.

Wimmer, Ludw. F. De danske rune mindesmaerker. Afbildningerne udforte af J. Magnus Petersen. I. De historiske runemindesmaerker. Kobenhavn, 1895. Gyldendal. (Nagy 4-r. 174 l.) 28 Mk 13 Pf.

Wurth, Leop. Das Wortspiel bei Shakspeare. (Wiener Beiträge zur englischen Philologie. I. Bd.) Wien, 1895. W. Braumüller. (8-r. XIV, 255 l.) 6 Mk.

Zimmerli, J. Die deutsch-französische Sprachgrenze in der Schweiz. II. Theil: Die Sprachgrenze im Mittellande, in den Freiburger, Waadtländer und Berner Alpen. Basel u. Genf, 1895. H. Georg. (VIII, 164 l.) 2 térkép és 14 hangtábla.

Román nyelvek.

Amunátequi Reyes, Mig Luis. Ai traves del diccionario i la gramática. Madrid, 1895. Suárez. (4-r. 336 l.) 6 peseta.

Appel, Carl. Provenzalische Chrestomathie mit Abriss der Formenlehre und Glossar. Leipzig, 1895. Reisland. (8-r. XLI, 344 l.) 9 Mk.

Bergthoffer, Gius. J1 dialetto fiumano. Saggio grammaticale. Fiume, 1895. E. Mohovich. (8-r. 30 l.)

Berlitz, M. D. Metodo Berlitz per l'insegnamento delle lingue moderne. Parte italiana. Nuova ed. europea rivista ed aumentata. Berlin, 1895. S. Cronbach. (8-r. VIII, 184 l.) 4 Mk.

Boissière, P. Dictionnaire analogique de la langue française. Répertoire complete des mots par les idées et des idées par les mots. «Supplément.» Paris, 1895. Larousse. (8-r. 32 l.) 1 frc 50.

Burgain, Luiz Ant. e Burgain, José Jul. Novo methodo pratico e theoretico de lingua franceza. 7. ed. cuidadosamente rev. e augm. II. Rio de Janeiro, 1895. Garnier. (18-r. XI, 384 l.)

Chalons, Pie. de. Dictionnaire breton-français du dialecte de Vanes. Rééd. et augm. des formes correspondantes jusqu'ici inéd. du basvannetais et le gallois, suivi d'un appendice renfermant d'importants extraits du Dictionnaire français-breton manuscrit du même auteur, par J. Loth. Rennes, 1895. Philon & Hervé (8-r. VIII, 115 l.)

Delaitte, Julien. Essai de grammaire wallonne. II. partie: Articles,

substantifs, adjectifs, pronoms et particules de la langue wall. Liège, Vaillant-Carmanne. (8-r. 92 l.) 2 frc 50.

Densusiannu, Ov. Aliteratiunea in limbile romanice. Jași, 1895. tipogr. nation. (8-r. VI, 96 l.) 1 lei 50. Ism. Lit. Centrbl. 39. sz.

Difesa, in, della lingua italiana nell' Istria: atti ufficiali (della dieta provinciale dell' Istria). Genn. 1895. Milano, 1895. tip. Bernardoni. (8-r. 67 l.)

Du Rusquec, H. Nouveau dictionnaire pratique et étymologie du dialecte de Léon, avec les variantes diverses dans les dialectes de Vannes. Tréguier et Cornouailles. Paris, 1895. Leroux. (8-r. III, 325 l.)

Ellinger, Joh. Französische Synonima. Troppau, 1895. (107 l.) (Reálistk. progr.)

Ernauld, Emile. Glossaire, moyen-breton. 2. édition, corrigée et augmentée avec une préface et les index du tome I. des études grammaticales sur les langues celtiques. I. part. A. — G. Paris, 1895. Bouillon. (8-r.) 10 frc.

Erzgraeber, Dr. Geo. Elemente der historischen Laut- u. Formenlehre des Französischen. Berlin, 1895. R. Gaertner. (8-r. VI, 52. v.) 1 Mk. Ism. Lit. Centrbl. 17. sz.

Esciangou, A. The Frenck verb newly treated: an easy, uniform and synthetic method of its conjugation. London, 1895. Bell & Sons. (Roy. 8-r. 178 l.) 5 sh.

Etienne. Essai de grammaire de l'ancien Français. Nancy, 1895. Berger-Levrault & Co. 12 frc.

Garnier. Essais d'étymologies de noms de pays dus à l'eau et de quelques finages ou pays de montagne. Cîteaux, 1895. (8-r. 20 l.)

Gorra, Egidio. Morfologia italiana. Milano, 1895. U. Hoepli. (16-r. VI, 142 l.) 1 lira 50 c.

Grammont, Maur. La dissimulation consonantique dans les langues indo-européennes et dans les langues romanes. Dijon, 1895. impr. Darantière. (8-r. 215 l.)

Hanssen, Federico. Suplemento a la conjugacion de berceo. Santjago de Chile, 1895. Cervantes. (8-r. 11 l.)

Hosch, Siegf. Französische Flickwörter. Ein Beitrag zur französischen Lexikographie. I. Theil. Berlin, 1895. Gaertner, Progr. (4-r. 32 l.) 1 Mk.

Kordgien, C. G. & Michaëlis de Vasconcellos, C. Portugiesischer Sprachführer. Konversations-Wörterbuch mit Berücksichtigung des Brasilischen. Leipzig, 1895. Bibliogr. Inst. (16-r. VI, 517 l.) 5 Mk.

Lecomte, Maur. Notice sur quelques noms de lieux des départements de l'Yonne et de Seine-et-Marne dont le nom primitif est un souvenir des langues et populations ibères et ligures. Sens, Duchemin. (8-r. 15 l.)

Levy, Emil. Provenzalisches Supplement-Wörterbuch. Berichtungen und Ergänzungen zu Raynouards lexique roman. 5. Heft. Leipzig, 1895. O. R. Reisland. (8-r. II. Bd. 1—128 l.) 4 Mk.

Löbel, D. Theoph. Elemente turcești, arăbești și persane in limba română. Konstantinopel, 1894. O. Keil. (8-r. XXIV, 104 l.) 4 Mk.

Marchot, Dr. Paul. Les Gloses de Vienne, vocabulaire réto-roman du XI-me siècle. Publié d'après le manuscrit avec une introduction, un

commentaire et une restitution critique du texte. Freiburg, (Schweiz), 1895. Univers.-Buchh. (8-r. 48 l.) 1 Mk. 60.

Marchot, Paul. Les Gloses de Cassel le plus ancien texte rétoroman. (Collectanea Friburgensia III.) Freiburg (Schweiz), 1895. Univ.-Buchh. (Nagy 4-r. 67 l.) 3 Mk.

Mellerio. Lexique de Ronsard, précédé d'une étude sur son vocabulaire, son orthographe et sa syntaxe et d'une préface par M. Petit de Julleville. Paris, 1895. Plon. (16-r. LXXV, 251 l.) 6 fr.

Mucha, Osc. Über Stil und Sprache von Philippe Desportes. Diss. Hamburg, 1895. (J. Kriebel.) (8-r. 88 l.) 2 Mk.

Nizier du Puitspelu. Le Littré de la Grand'-Côte, à l'usage de ceux qui veulent parler et écrire correctement. Lyon, 1895. (8-r. VIII, 344 l.)

Nogara, B. Il nome personale nella Lombardia durante la dominazione Romana. Milano, 1895. H. Höpli (XV, 272 l.) 12 lira. — *Ism. Haug* J. Berl. ph. Wochschr. 35. sz.

Pallioppi, Zacc. & Emil. Dizionari dels idioms Romauntschs d'Engiadin' ota e bassa, della Val Miistair, da Bravuogne Filisur, con particulera consideraziun del idiom d'Engiadin' ota. 4. fasc. Samedan. (Basel, A. Geering.) (Nagy 8-r. VIII, 577—824 l.) 5 Mk.

Pullé, Fr. L. Dialectti modenesi : schizzo dei dialetti del Frignano. (Rocca S. Casciano, stab. tip. Licinio Cappelli edit.) 1895. (8-r. 55 l.)

Rolla, Pietro. Gli elementi greci nei dialetti sardi. Palermo, 1895. Giliberti. (8-r. 31 l.)

Rolla, Pie. Toponimia calabrese, con una appendice lessicale. Casale, 1895. (8-r. 71 l.)

Scartazzini, A. Grammaire italienne. Nouvelle méthode. Davos, Genf, 1895. H. Stapelmohr. (8-r. IX, 185 l.) 3 Mk.

Schulze, H. Das französische Passiv und seine Ersatzmittel. Zittau, 1895. (4-r. 39 l.) Progr.

Simonetti, N. Le sintassi italiana e latina in correlazione. Citta di Castello, Lapi. (8-r. 122 l.) 1 lira 25 c.

Stappers, Henri. Dictionnaire synoptique d'étymologie française, donnant la dérivation des mots usuels classés sous leur racine commune et en divers groupes. 3. édit. Paris, 1895. Larousse. (12-r. 972 l.) 6 fr.

Tappolet, Ernst. Die romanischen Verwandtschaftsnamen mit besonderer Berücksichtigung der französischen und italienischen Mundarten. Ein Beitrag zur vergleichenden Lexikologie. Strassburg, 1895, Trübner. (8-r.) 6 Mk.

Trommlitz. Die französischen ui Perfecta ausser poi (potui) bis zum 18. Jahrh. einschliesslich. Stralsund, 1895. (4-r. 19 l.) Progr.

Vocabolario degli accademici della Crusca. V. impressione. Vol. VIII. fasc. 2. (Impiegare-Incomparabilissimamente.) Firenze, 1895. Le Monnier (4-r. 241—480 l.)

Vocabolario (Nuovo) della lingua italiana. Disp. 43—44. Firenze, 1895. tip. di M. Cellini e Co. (8-r. 265—360 l.)

Weigand, Gust. Die Aromunen. Ethnographisch-philologisch-historische Untersuchungen über das Volk der sogenannten Makedo-Romanen oder Zinzaren. I. Bd. Leipzig, 1895. Barth. (8-r. XII, 334 l.) 10 Mk.

Werneke, Otto. Sprichwörtliche und bildliche Redensarten des Französischen. Merseburg, (4-r. 20 l.) Progr.

Latin és görög nyelv.

Annaratonius, Claudius. De casuum usu apud M. A. Plantum. Pars. I. Roma, 1895. tip. Folchetto. (8-r. 45 l.)

Arnold, Edw. V. & Conway, R. S. The restored pronunciation of greek and latin. Cambridge, 1895. Univ. press. (8-r.) 1 sh.

Bennet, Ch. E. A latin grammar. Boston, 1895. Allyn & Bacon (kis 8-r. 265 l.) 80 cent. Ism. Skutsch, D. Ltz. 14. sz. — *L. Rev. crit.* 21. sz.

Berdolt, Wendelin. Zur Entwicklungsgeschichte der Constructionen mit *ὄσσε*. Beitrag zur historischen Syntax des Griechischen. Eichstädt. 1895. (8-r. 43 l.) Progr.

Birth, Theodor. Commentariolus Catullianus tertius. Marburg a. L., 1895. Elwert. (4-r.) 1 Mk.

Bonino, G. B. Sintassi latina secondo i principii della grammatica storica compilata. Torino, 1895. Clausen. (8-r. XI, 589 l.)

Bordellé, G. Aufgaben zum Übersetzen ins Lateinische im Anschluss an Cicero. Glogau, 1895 (4-r.) Progr.

Brenous, L. De Phrynico Atticista, sive de sermonis atticis studio, quo scriptores graeci imperatorum romanorum temporibus accensi sunt, thesim facultati literarum Parisiensi proponebat. Montpellier, 1895. Grollier. (8-r. 106 l.)

Brenous. Étude sur les hellénismes dans la syntaxe latine. Paris, 1895. Klincksieck. (445 l.) 6 fr.

Brinker, Karl. Bemerkungen zur lateinischen Grammatik, besonders der Kasussyntax. Schwerin, 1895. (4-r. 18 l.) Progr.

Bruns, Jos. De Xenophontis Agesilai capite undecimo. Kiel, 1895. Univers.-Buchh. (4-r. 21 l.) 1 Mk 20.

Buck, C. Darling. The Oscan-Umbrian Verbsystem. Chicago, 1895. (Különlenyomat a «The University of Chicago. Studies in classical Philology». Vol. I.-böl. 124—187 l.) 50 cts. Ism. Skutsch B. Ph. W. 47. sz. — *Lit. Centrbl.* 43. sz.

Carter, G. Easy pieces for translation into Latin prose. With notes and a vocabulary. London, 1895. Relfe. (102 l.) 1 sh. 6 d.

Dicta Catonis quae vulgo feruntur Catonis disticha de moribus. Ed. G. Némethy. Budapest, 1895. Ism. Mueller L. B. Ph. W. 35. sz.

Cauer, Paul. Grundfragen der Homerkritik. Leipzig, 1895. Hirsch. (8-r. 322 l.) 6 Mk. Ism. *Lit. Centrbl.* 27. sz.

Cleef, Fr. L. van. Index Antiphonteus. (Cornell Studies in classical philology. No 6.) New-York, 1895. Ginn & Co.

Corpus inscriptionum etruscarum, administrante A. Danielsson ed. Carol. Pauli. 2—4. segm. Leipzig, 1895. J. A. Barth. (Fol.) 40 Mk.

Daves, Eliz. A. S. The pronunciation of the greek aspirats. London, 1895. Nutt. (8-r. 103 l.) Ism. Stolz Fr. Neue Phil. Rundsch. 14. sz.

Frey, J. Zur Geschichte der latein. Schulgrammatik. Münster, 1895. (24 l.) Progr.

Fügner, F. Lexicon Livianum virorum aliquot doctorum opera adiutus confecit. — Fasc. VII. Lipsiae, 1895. B. G. Teubner. (8-r. 1185—1376 hasáb.) 2 Mk 40.

Gehring, Aug. Index Homericus. Appendix, hymnorum vocabula continens. Lipsiae. B. G. Teubner. (Lex. 8-r. IV, 235 l.) 6 Mk. Ism. Ludwich A. B. Ph. W. 38. sz. DLz. 24. sz. — *Cr. Lit. Centrbl.* 28. sz. — *Peppmüller R.* Wochschr. f. kl. Phil. 37. sz.

Gerber, A. & Greef, A. Lexicon Taciteum. Fasc. XII. Lipsiae, 1895. B. G. Teubner. (Lex. 8-r. 1265—1376 l.) 3 Mk 60.

Giri, J. De locis qui sunt aut habentur corrupti in Catulli carminibus. Vol. I. Torino, 1895. Loescher. (8-r. 289 l.) 10 lira.

Gölling, J. Vocabular zu Schmidt-Gehlens Memorabilia Alexandri Magni et aliorum virorum illustrium. Vienna, 1895. A. Hölder. (Nagy 8-r. IV, 82 l.) 90 Pf.

Gomperz, Thdr. Neue Bemerkungen über den ältesten Entwurf e. griechischen Kurzschrift. (Aus: Sitzungsber. d. k. Akad. d. Wiss.) Wien, 1895. F. Tempsky. (8-r. 15 l.) 30 kr.

Grosspietsch, Aug. De τετραπλῶν vocabulorum genere quodam. (Breslauer philologische Abhandlungen. VII. 5.) Breslau, 1895. Koebner (8-r. 72 l.) 2 Mk 80.

Hammelrath. Grammatisch-stilistische Beiträge in den prosaischen Schriften des L. Annaeus Seneca. Emmerich, 1895. (4-r. 21 l.) Progr.

Holmes, Dr. Dav. H. Die mit Präpositionen zusammengesetzten Verben bei Thukydidēs. Berlin, 1895. Weidmann. (Nagy 8-r. 47 l.) 1 Mk 60. — Ism. *Couvreur P.* Rev. crit. 33—34. sz.

Kaissling, Dr. Frdr. Über den Gebrauch der Tempora und Modi in des Aristoteles Politica und in der Atheniensium Politica. Erlangen, 1895. Th. Blaesing. (8-r. X, 90 l.) Diss. 2 Mk.

Kontos, K. St. χρονικά καὶ γραμματικά παρατηρήσεις. Tom. VII, fasc. 1. Athena, 1895. (3—65 l.)

Kriech, E. Die Präpositionen ἐπὶ προὶ in Xenophon's Anabasis und im griechischen Unterricht. Theil I. Gumbinnen, 1895. (4-r. 20 l.) Progr.

Lattes, Elia, L'italianità nella lingua etrusca. Milano, 1895. tip. Pirola & Cella. (8-r. 36 l.)

Lease, E. B. A syntactic, stylistic and metrical study of Prudentius. Baltimore, 1895. Friedenwald & Co. (VIII, 79 l.) Ism. L(ejay) P. Rev. crit. 30. sz.

Leitzsch, Jul. Quatenus quandoque in dialectos aeolicas quae dicuntur vulgaris lingua irrepserit. Particula I. Dissert. Königsberg, 1895. W. Koch. (Nagy 8-r. 59 l.) 1 Mk.

Lewy, H. Die semitischen Fremdwörter in Griechischen. Berlin, 1895. R. Gärtner. (Ism. V. Bérard. Rev. crit. 8. sz. — Wochenschr. f. klass. Phil. 33—34. és 38. sz.)

Lhomond. Grammaire latine. Avec des notes par Const. Villemeureux. 38 édit. revue, corrigée et augmentée d'un table. Paris, 1895. Pigoreau. (8-r. XII, 504 p.) 2 frc 50 ct.

Lind, Jos. De dialecto Pindarica I. Prolegomena et de vocalismo Pindarico ex proximis sonis non apto. (Acta universitatis Lundinensis. Lund, 1885. Geerup. (4-r. 48 l.)

Lindskog, Claes. De enuntiatis apud Plautum et Terentium conditionalibus. Lund, 1895. Möller. (8-r. 145 l.)

Lorenzo da Volturino. Grammatica latina : fonologia, morfologia sintattica. Firenze, 1895. tip. di Ariani. (16 r. VIII, 376 l.)

Merquet, H. Lexikon zu den Schriften Cicero's mit Angabe sämtlicher Stellen. II. Theil. Lexikon zu den philosophischen Schriften. XVII. (Schluss-) Heft. Jena, 1894. G. Fischer. (Lex. 8-r. VI, 717—918 l.) 10 Mk.

Meyer, Gust. Neugriechische Studien. III. Die lateinischen Lehnworte im Neugriechischen. (Aus: «Sitzungsber. d. k. Akad. d. Wiss.») Wien, 1895. F. Tempsky. (8-r. 84 l.) 1 frt. (Ism. Moritz H. B. Ph. W. 50. sz. «Pontos segédkönyv a neogrezisták számára.») IV. Die romanischen Lehnworte im Neugriechischen. U. o. (8-r. 106 l.) 2 Mk. 20.

Mommsen, Tycho. Beiträge zu der Lehre von den griechischen Präpositionen. IV. Berlin, 1895. Weidmann. (Nagy 8-r. X, 289—847 l.) 14 Mk. — Ism. Meyer. G. B. Ph. W. 37. sz.

Mucke, Dr. Ernst. De consonarum in graeca lingua praeter Asiaticorum dialectum aeolicam geminatione. Partic. III. Progr. Fribergae. (Leipzig, G. Fock.) (4 r. 30 l.) 1 Mk 50.

Müllensiefen, P. u. Bechtel, F. Die Inschriften von Kalymna und Kos. (Sammlung der griechischen Dialekt-Inschriften. III. Bd. 4. Heft. 2. Hälfte.) Göttingen, 1895. Vandenhoeck u. Ruprecht. (Nagy 8-r. 301—409 l.) 3 Mk 20 Pf.

Müller, Dr. H. C. Alt- u. Neugriechisch. Studien über alt-, mittel- u. neugriech. Sprache und Literatur. I. Heft. Einleitung in die alt- u. neugriech. Grammatik. Leiden, 1895. E. J. Brill. (N. 8-r. 35 l.) 85 Pf.

Pater, W. Greek studies. Prep. by Ch. L. Shadwell. London, 1895. Macmillan. (8-r. 324 l.) 10 sh. 6 d. — Ism. Verrall. Class. Rev. 4. sz.

Petitjean & Glachant, V. Exercices d'application sur l'abrégé de grammaire grecque de Croiset et Petitjean. Paris, 1895. Hachette. (8-r. 621 l.)

Rech, F. Observationes grammaticae. De in praepositionis cum accusativo iunctae apud Senecam usu. Dissert. Leipzig, 1895. Fock. (8-r. 79 l.) 1 Mk 20 Pf.

Regnaud, Paul. Éléments de grammaire comparée du grec et du latin d'après la méthode historique inaugurée par l'auteur. I. partie: Phonétique. Paris, 1895. Colin & Co. (Nagy 8-r. XL, 328 l.) 8 frc. (Ism. Skutsch F. B. Ph. W. 41. sz. *M—r G. Lit. Centrbl.* 35. sz.)

Ribbeck, W. Homerische Formenlehre. 3. verkürzte Aufl. Berlin, 1895. M. Rothenstein. (8-r. IV, 85 l.) (Ism. B. Ph. W. 52. sz. — Dingeldein O. N. Ph. Rundsch. 12. sz.)

Risberg, B. Emendationes et explicationes Propertianae. Upsaliae, 1895. Apud Lundequistoka Bokh. (27 l.) Ism. Cartault. Rev. crit. 37. 38. sz.

Scheele, Ludw. Abriss der lateinischen und griechischen Moduslehre in paralleler Darstellung. Marburg, 1895. Elwert. (Nagy 8-r.) 1 Mk 50.

Schefflein. De praepositionum usu Procopiano. Berlin, 1895. Colvary, 1 Mk 50.

Stolz, Fr. Historische Grammatik der lateinischen Sprache. I. Bd. Einleitung, Lautlehre, Stammbildungslehre. 2. Hälfte. Stammbildungs-

lehre. Leipzig, 1895. Teubner. (Nagy 8-r. VI, 365—706 l.) 7 Mk. *Ism. Str. W. Lit. Centrbl.* 51. sz.

Stourac, Fr. Über den Gebrauch des Genitivus bei Herodot. Olmütz, 1894/5. Progr.

Télfy Iván. Két új-görög nyelvtan magyarul és a mai görög nyelvtan. (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XVI. köt. 6. sz.) Budapest, 1895. Akademia. (8-r. 24 l.) 20 kr.

Thumb, Albert. Handbuch der neugriechischen Volkssprache. Grammatik, Texte. Glossar. Strassburg, 1895. Trübner. (Nagy 8-r.) 6 Mk.

Torp, Alf. Zu den phrygischen Inschriften aus römischer Zeit. (Aus: Videnskabselskabet's Skrifter.) Kristiania, 1894. J. Dybwad. (Nagy 8-r. 23 l.) 80 Pf.

Vehmeyer. Syntaktische Bemerkungen zu Herodot. Darmstadt. (4-r. 24 l.) Progr.

Weissenberger, Dr. B. Die Sprache Plutarch's v. Chaeronea und die pseudoplutarchischen Schriften. I. Theil. Straubing, 1895. (8-r. 37 l.) Progr. 2 Mk.

Zimmermann, K. Die Geschichte des lateinischen Suffixes arius in den romanischen Sprachen. Heidelberg, 1895. (8-r. 93 l.) Diss.

Más indogermán nyelvek. Indogermán nyelvhasználat.

Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen. Herausg. v. Adb. Bezzenger u. W. Prellwitz. 22. Bd. Göttingen.

Bühler, Geo. Indian Studies. III. On the origin of the Indian Brähma alphabet. (Aus: «Sitzungsber. d. k. Akad. d. Wiss.») Wien, 1895. F. Tempsky. (Lex. 8-r. 91 l.) 1 frt 20 kr.

Finck, Franz Nik. Über das Verhältniss des baltisch-slavischen Nominalaccents zum indogermanischen. Marburg, 1895. N. G. Elwert. (Nagy 8-r. VI, 60 l.) 1 Mk 80 pf. — *Ism. Indogerm. Forsch.* VI. Bd.

Forschungen, indogermanische. Herausg. v. Brugmann u. W. Streitberg. V. Bd. Strassburg. K. J. Trübner. Melléklapja: Anzeiger f. indogerm. Sprach- u. Alterthumskunde.

Geiger, Wilh. u. Kuhn, Ernst. Grundriss der iranischen Philologie. I. Bd., 1. Lief. Strassburg, 1895. K. J. Trübner. (Nagy 8-r. 160 l.) Tartalma: Sprachgeschichte. 1. Vorgeschichte der iranischen Sprachen. 2. Awestasprache und Altpersisch. Von Chr. Bartholomae. — *Ism. Lit. Centrbl.* 21. sz. és *Indogerm. Forsch.* VI. Bd.

Green, A. O. A practical hindustani grammar. Part. I. II. Oxford, 1895. Clarendon press. (8-r. 306, 192 l.) 8 sh. 6 d. és 7 sh. 6 d.

Hillebrandt, Alfr. Vedainterpretation. Breslau, 1895. W. Koebner. (Nagy 8-r. 21 l.) 1 Mk 20.

Hirt, Dr. Herm. Der indogermanische Akzent. Ein Handbuch. Strassburg, 1895. K. J. Trübner. (Nagy 8-r. XXIII, 356 l.) 9 Mk. *Ism. Lit. Centrbl.* 40. sz. és *Indogerm. Forsch.* VI. Bd.

Hirtzel, Dr. A. Der Rigveda und seine Sprache Aus e. Vortrag über altindische Poesie, gehalten am 9. Januar 1895. Aarau. (H. R. Sauerländer & Co.). (Nagy 8-r. 19 l.) 60 Pf.

Holder, Alfr. Alt-celtischer Sprachschatz. 7. Lief. Leipzig, 1895. B. G. Teubner. (Lex. 8-r. 1537—1792 hasáb.) 8 Mk.

Holtzmann, Dr. Adf. Das Mahābhārata und seine Theile. IV. (Schluss-) Bd. Das Mahābhārata im Osten und Westen. Nebst einem Register zu dem ganzen Werk. Kiel, 1895. F. Haeseler. (Nagy 8-r. V, 425 l.) 13 Mk 80.

Hübschmann, H. Persische Studien. Strassburg, 1895. K. J. Trübner. (Nagy 8-r. III, 287, 1.) 10 Mk. Ism. Lit. Centrbl. 23. sz. és Indogerm. Forsch. VI. Bd.

Hübschmann, H. Armenische Grammatik. I. Th., 1. Abth. Die persischen und arabischen Lehnwörter im Altarmenischen. Leipzig, 1895. Breitkopf & Härtel. (Nagy 8-r.) 5 Mk.

Justi, Ferd. Iranisches Namenbuch. Gedruckt mit Unterstützung der k. Akademie d. Wiss. Marburg, 1895. Elwert. (Nagy 4-r.) 40 Mk.

Mac-Carthy, L. Grammaire hindoustani-française. Paris, 1895. (8-r. 244 l.) 4 Mk 50.

Müller, Dr. Frdr. Das Verbum «Hastam» im Neupersischen. («Sitzungsber. d. k. Akad. d. Wiss.») Wien, 1895. Gerold. (8-r. 8 l.) 20 kr.

Pedersen, Holger. Albanesische Texte. Mit Glossar. Leipzig, 1895. Hirzel. (Lex. 8-r. 207 l.) 8 Mk. — Ism. M—r. G. Lit. Centrbl. 47. sz.

Regnaud, P. Phonétique historique et comparée du Sanscrit et du Zend. Paris, 1895. (8-r. XXIV, 122 l.) 5 Mk.

Wackernagel, Jak. Altindische Grammatik. I. Lautlehre. Göttingen, 1895. Vandenhoeck & Ruprecht. (8-r. LXXIX, 343 l.) 8 Mk 60.

Sémi nyelvek.

Bacher, W. Die Anfänge der hebräischen Grammatik. Leipzig, 1895. (8-r. 120 l.) 4 Mk 50. Külön lenyomat a Z. D. M. G. 49. kötetéből.

Bachmann, Dr. Joh. Präparationen und Commentare zu den gelesesten Büchern des alten Testaments. Kleine Propheten. 10. Heft. Berlin, 1895. Mayer & Müller. (Nagy 8-r. III, 50 l.) 90 pf.

Brockelmann, Carol. Lexicon Syriacum. Præfatus est Th. Nöldecke. Berlin, 1895. Reuter & Reichard. (Lex. 8-r. VIII, 512 l.) à 28 Mk. Ism. Lit. Centrbl. 22. sz. — Gött. Gel. Anz. 755. l.

Brönne, Paul. Die Commentatoren des Ibn Ishâk und ihre Scholien. Leipzig, 1895. O. Harrasowitz. (8-r. XXXII, 56 l.) 4 Mk.

Brun, J. S. J. Dictionarium Syriaco-latinum. Beirut, 1895. Impr. cath. (8-r. IX, 773 l.) Ism. R. Lit. Centrbl. 52. sz.

Brünnow, R. Chrestomathie aus arabischen Prosaschriftstellern im Anschluss an Socin's arabische Grammatik. Berlin, 1895. Reuther & Reichard. (8-r. IX. 311. l.) 8 Mk. Ism. Lit. Centrbl. 17. sz.

Cheikho, L. Commentaires sur le diwan d'al-Hansa. Beirut. 1895. Imprim. cathol. (8-r.) 6 frs 50.

Cremer, Dr. Herm. Biblisch-theologisches Wörterbuch der neotestamentlichen Gräcität 8. verm. u. verb. Aufl. Gotha, 1895. F. A. Perthes, (Lex. 8-r. XX, 1045 l.) 21 Mk.

Delitzsch, Dr. Frdr. Assyrisches Handwörterbuch. II. Theil. — Leipzig, 1895. J. C. Hinrichs. (Nagy 8-r. 225—368. l.) 9 Mk.

Diehl, Wilhelm. Das pronomens personale suffixum 2. und 3. pers.

plur. des Hébraïschén in der alttestamentlichen Ueberlieferung. Giessen, 1895. Ricker. (8-r.) 2 Mk 25.

Dirr, A. Manuel pratique de langue haoussa. Langue commerciale de Soudan. Paris, 1895. 5 Mk.

Evans, A. J. Cretan pictographs and præ-phœnician script. London, 1895. (8-r.) 21 Mk 50.

Gregorius Abulfarág, Barhebræus genannt. Die Scholien zum Buch der Könige (I. u. II.). Herausg. v. Dr. A. Morgenstern. Berlin, 1895. S. Calvary & Co. (Nagy 8-r. VII, 39. 1.) 2 Mk.

— Scholia in Leviticum ex IV. codicibus Horrei mysteriorum in Germania asservatis edita a Geo. Kerber. Diss. Lipsiæ. 1895. (Breslau, W. Koebner.) (Nagy 8-r. 30 l.) 1 Mk 80.

Guidi, J. Tables alphabetiques du Kitáb al Agâni, comprenant 1. Index des poètes dont le «Kitáb» cite des vers; 2. Index des rimes; 3. Index historique; 4. Index géographique; rédigées avec la collaboration de R. E. Brünnow, S. Fraenkel, H. D. van Gelder etc. Fasc. I. Leiden, 1895. E. J. Brill. (Lex. 8-r. 360 l.) 12 Mk.

Hartmann, Mart. Arabischer Sprachführer. Konversations-Wörterbuch. Leipzig, 1895. Bibliogr. Inst. (8-r. XII, 347 l.) 5 Mk.

Heiligstedt, Dr. Aug. Präparation zur Genesis mit den nötigen die Übersetzung und das Verständniss des Textes erleichternden Anmerkungen. In 4. u. 5. verb. Doppel-Auf. Herausg. v. Dr. Max Budie. Halle, 1894. E. Anton. (Nagy 8-r. XII, 126 l.) 1 Mk 80.

Hilprecht, Dr. H. V. Assyriaca. Eine Nachlese auf dem Gebiete der Assyriologie I. Theil. (Publications of the University of Pennsylvania. Series in philology, literature and archeology. Vol. III. No. 1.) Boston. 1894. (Halle, M. Niemeyer.) (Nagy 8-r. VII, 136 l.) 7 Mk. Ism. Hommel Fr. B. Ph. W. 50. sz.

König, Dr. Fr. Ed. Historisch-kritisches Lehrgebäude der hebräischen Sprache mit comparativer Berücksichtigung des Semitischen überhaupt. 2. Hälfte. 1. Th.: Abschluss der speciellen Formenlehre und generelle Formenlehre. Leipzig, 1895. J. C. Hinrichs. (Nagy 8-r. XIV, 602 l.) 16 Mk. (Az előző rész 1881-ben jelent meg.) — Ism. Lit. Centrbl. 40. sz.

Lewin, Moses. Aramäische Sprichwörter und Volkssprüche. Ein Beitrag zur Kenntniss eines ostaramäischen Dialekts sowie zur vergleichenden Parömiologie. Frankfurt a. M. 1895. Kauffmann. (8-r.) 2 Mk.

Lindberg, O. E. Studier öfver de semitiska ljuden w og y Gothenburg, 1895. Bonnier. (8-r. 176 l.)

Meissner, Bruno. Assyrisch-babylonische Chrestomathie f. Anfänger. Leiden, 1895. E. J. Brill. (Nagy 4-r. IV, XXV, 68 l.) 12 Mk.

Muss-Arnolt, W. Assyrisch-englisch-deutsches Handwörterbuch. II. Lief. Berlin, 1895. Reuther & Reichard. (8-r. 65—128. l.) 5 Mk.

Reckendorf, H. Die syntaktischen Verhältnisse des Arabischen. I. Hälfte. Leyden, 1895. Brill. (8-r. V, 264, III. l.) 8 Mk.

Saineanu, Mariu. Limbile semitice. Schită istorică-linguistică. Bucuresci, Codreanu, & Savoiu. (8-r. 49 l.)

Sibawaihi's. Buch über die Grammatik Nach der Ausgabe v. H. Derenbourg und dem Commentar des Sirâfi übersetzt und erklärt und mit Auszügen aus Sirâfi und anderen Commentaren versehen v. Dr. G.

Jahn. Mit Unterstützung der kön. preuss. Akademie d. Wiss. u. der deutschen morgenl. Ges. 7. u. 8. Lief. Berlin, 1895. Reuther u. Reichard. (Lex. 8-r. XI, 289—388. és 241—302 l.) à 4 Mk.

Steindorff, G. Koptische Grammatik mit Chrestomathie, Wörterverzeichnis und Litteratur. (Porta linguarum orientalium, XIV). Berlin, 1895. Reuther u. Reichard. (8-r. XVIII, 220, 94 l.) Ism. Schmidt K. Deutsche Lit. Ztg. 27. sz.

Stumme, Dr. Hans. Grammatik des tunisischen Arabisch, nebst Glossar. Leipzig, 1895. J. C. Hinrichs. (Nagy 8-r. VIII, 183 l.) 9 Mk.

Sujúti's Kunja Wörterbüchlein, betitelt «al-Munà fi'l Kunà» nach der Berliner Handschrift. Herausg. v. Chr. Fr. Seybold. Leipzig, 1895. (8-r. 15 l.) Különnyomat a Z. D. M. G.-ból.

Tallqvist, Knut L. Die assyrische Beschwörungsserie Maglû nach den Originalen im British Museum herausgegeben. Megjelent az Acta soc. scient. Fennicæ XX. kötetében. Ism. Lit. Centrbl. 30. sz.

Taylor, G. P. The student's Gujurati grammar. With exercises. London, 1895. Low (Roy 8-r. 244 l.) 7 sh 6 d.

Uppenkamp, Aug. Beiträge zur semitischen indogermanischen Sprachvergleichung. Düsseldorf, 1895. (4-r. 23 l.) Progr.

Vetter, Ferd. Die neuentdeckte Bibeldichtung des 9. Jahrhunderts. Mit dem Text und der Übersetzung der neu aufgefundenen vatikanischen Bruchstücke. Basel, 1895. B. Schwabe. (47 l.) 1 Mk 50.

Vollers, K. The modern egyptian dialect of Arabic. With numerous additions by the author; translated by F. C. Burkitt. Cambridge, 1895. Warehouse. (8-r. 282 l.) 10 sh. 6 d.

Winckler, Hugo. Altorientalische Forschungen. III. Theil. Leipzig, 1895. E. Pfeiffer. (N. 8-r. 197—303 l.) 6 Mk. (Tartalma: Noch einmal die babylonischen Königstitel. — Bemerkungen zu den Assurbanipal-Inschriften. — Eine Urkunde aus der babylonischen Kleinstaaterei. — Bemerkungen zu den Funden v. Nippur. — Untersuchungen zur Bavia-Inschrift. — Eine Inschrift Abisu's. — Zu den sabäischen Inschriften. — Zum alten Testament. — Text der chronik P.)

— Sammlung von Keilschrifttexten. III. 2. Lfr. Leipzig, 1895. E. Pfeiffer. (Nagy 4-r. 41—80 l.) 6 Mk.

Zeitlin, William. Bibliotheca Hebraica Post-Mendelsohniana. Bibliogr. Handbuch der neuhebräischen Literatur seit Beginn der Mendelsohn'schen Epoche bis zum Jahre 1890. 2. Hälfte. 2. neu bearb. u. erweit. Auflage. Leipzig, 1895. Köhler's Ant. (8-r.) 8 Mk 50 pf.

Zettersteten, K. V. Ur Jahjá bin 'Abd-El-Mu' Ti Ez-Zawáwi's dikt Ed-Durra El-Alfije fi 'Ilm El-'Arabíje. Akademisk Afhandling. Leipzig, H. Drugulin, 1895. (8-r. 65 és 14 l.)

Általános nyelvészet. Nyelvtanítás. Vegyes.

Basset, René. Le dialecte berbère de Taroudant. Florenz, 1895. Florentin. (8-r. 63 l.)

Baudouin de Courtenay, J. Versuch einer Theorie phonetischer Alternationen. Ein Capitel aus der Psychophonetik. Strassburg, 1895. K. J. Trübner. (Nagy 8-r. V, 124 l.) 4 Mk. Ism. V. W. Lit. Centrbl. 50. sz.

Boltz, Aug. Linguistische Beiträge zur Frage nach der Urheimat der Ario-europäer. Darmstadt, 1895. Brill. (8-r. 32 l.) 80 pf.

Bornemann, Dr. L. Anschaulicher Betrieb der Grammatik (Schriften der Einheitsschule (Realschule) Hamburg-Hohenfelde). Hamburg, 1895. Herold. (Nagy 8-r. 16 l.) 60 pf.

Breymann, Herm. Die neusprachliche Reform-Literatur von 1876—1893. Eine bibliographisch-kritische Übersicht. Leipzig, 1895. A. Deichert Nachf. (Nagy 8-r. IV, 155 l.) 3 Mk.

Brinton, Daniel G. A primer of Mayan hieroglyphics. Boston, 1895. Ginn & Co. (Nagy 8-r. 152 l.) Ism. Lit. Centrbl. 45. sz.

Calon, L. F. Bijdrage tot de kennis van het dialect van Sikka. Batavia, 1895. (4-r. 2, 79 l.) 3 Mk. 75.

Corpus Papyrorvm Raineri. Wien, 1895. K. k. Hof- und Staatsdruckerei. Vol. I. Griechische Texte. Herausg. v. Carl Wessely. (4-r. VII, 298 l.) 20 frt.

— II. Koptische Texte. Herausg. v. Jakob Krall. (4-r. VIII, 225 l.) 16 frt.

Darbishire, H. D. Reliquiæ philologicæ; or, essays in comparative philology. Ed. by R. S. Conway, with a biographical notice by J. E. Sandys. Cambridge, 1895. Univ. Press. (8-r. 246 l.) 7 sh. 6 d.

Dettweiler, Dr. P. Didaktik und Methodik des lateinischen Unterrichts. (Aus A. Baumeister's Handbuch d. Erziehungs- u. Unterrichtslehre f. höhere Schulen.) München, 1895. C. H. Beck. (8-r. 255 l.) 5 Mk. 50.

Erkert, R. v. Die Sprachen des kaukasischen Stammes. Mit einem Vorwort von Friedr. Müller. I—II. Wien, 1895. Hölder. (8-r. VI, 204 és XII, 390 l.) Ism. Meyer G. Berl. Phil. W. 35. sz. «A nyelvészeti irodalom nagyfontosságú terméke és Uslar munkái után a legjobb mű, mely e nyelveket tárgyalja.» — Lit. Centrbl. 28. sz.

Fallows, S. A complete dictionary of synonyms and autonyms; or synonyms and words of opposite meaning. With an appendix embracing a dictionary of criticisms. London, 1895. Gay & Bird. (16-r. 510 l.) 3 sh 6 d.

Fokker, A. A. Malay Phonetics. Leyden, 1895. (8-r. 99 l.) 3 Mk. 75.

Gattie, W. H. Text-book of elocution and the mechanism of voice production. London, 1895. Simpkin. (8-r. 56 l.) 2 sh.

Giles, P. A short manual of comparative philology. London, 1895. Macmillan. (8-r. XXXII, 544 l.) 10 sh. 6 d. Ism. Wi. Lit. Centrbl. 47. sz.

Guerronnan, A. Dictionnaire synonymique français, allemand, anglais, italien et latin des mots techniques et scientifiques employés en photographie. Paris, 1895. Gauthier Villars. (8-r. VI, 177 l.)

Haebler, G. Einführungen in die 6 Hauptsprachen der europäischen Culturvölker. I. Griechisch. Wiesbaden, 1895. Quiel. (8-r. III, 15. u. 205 l.) 5 Mk.

Hartmann, Dr. K. A. Mart. Die Anschauung im neusprachlichen Unterricht. Vortrag, geh. am 16. Apr. 1895. auf der Jahresversamml. des sächs. Gymnasiallehrervereins zu Chemnitz. Wien, 1895. E. Hölzel. (Nagy 8-r. 34 l.) 30 kr.

Hatan. Explication des principaux noms propres des villages du pays basque français et des provinces basques. Pau, 1895. Dufau. (8-r. 27 l.)

Heintzeler Eug. Die wissenschaftlich notwendigen Grundlagen f. e. brauchbare Weltsprache. Zugleich Beweis, dass wir e. Weltsprache schon haben. Mit 2 Beilagen: 1. Aufruf an die Friedensfreunde. 2. Lexikonsprobe (100 Wörter in 8 Sprachen). Meran, 1895. F. W. Ellmenreich. (Nagy 8-r. 18 l.) 30 kr.

Jurandic, Felix. Die peripatetische Grammatik. Agram, 1895. (8-r. 126 l.)

Kühnert, Dr. Fr. Die chinesische Sprache zu Nanking. (Aus: Sitzungsber. d. K. Akad. d. Wiss.) Wien, 1895. F. Tempsky. (Nagy 8-r. 38 l.)

Lefmann, Dr. S. Franz Bopp, sein Leben und seine Wissenschaft. 2. Hälfte. Mit e. Anh. Aus Briefen u. anderen Schriften. Berlin, 1895. G. Reimer. (8-r.) 8 Mk.

Lepitre, A. La phonétique indo-européenne et ses progrès depuis trente ans. Bruxelles. Polleunis & Centerick. (Extr. du compte rendu du 3. congrès scient. intern. des catholiques.) (8-r. 53 l.) 1 frc 50 c.

Meringer, Rud. u. Mayer, Karl. Versprechen und Verlesen. Eine psychologisch-linguistische Studie. Stuttgart, 1895. Göschen. (8-r. XIV, 204 l.) 4 Mk 50.

Miles, E. H. The early meaning and the developments of the «Middle voice»: being the first of a series of essays on comparative grammar and historical grammar. With appendices on the «middle» in Homer etc. London, 1895. Macmillan. (8-r. 144 l.) 5 sh.

Pascal, Carlo. Tre questioni di fonologia. Firenze, 1895. G. C. Sansoni. (8-r. 39 l.) 2 lira. — *Ism. Bartholomæ. B. Ph. W.* 38. sz. — *Deecke.* Wochenschr. f. kl. Phil. 36. sz.

Patrig, R. Über die Entstehung der Sprache. Glauchau, 1895. (4-r. 24 l.) Progr.

Pipping, Hugo. Über die Theorie der Vocale. (Acta societatis Scient. Fennicæ. Tom. XX. No. 11.) Helsingfors, 1895. (4-r. 62 l.)

Reinisch, Leo. Wörterbuch der Bedaue-Sprache. Mit Unterstützung der kais. Akademie d. Wiss. in Wien. Wien, 1895. A. Hölder. (Nagy 8-r. V. 365 l.) 16 Mk.

Schmidt, Joh. Kritik der Sonantentheorie. Eine sprachwissenschaftliche Untersuchung. Weimar, 1895. Böhlau. (Nagy 8-r. 195 l.) 5 Mk. *Ism. Brgm. Lit. Centrbl.* 48. sz.

Schuchardt, Hugo. Über den passiven Charakter des Transitivs in den kaukasischen Sprachen. (Aus: «Sitzungsber. d. k. Akad. d. Wiss.») Wien, 1895. Gerold. (8-r. 91 l.) 2 Mk.

Schuchardt, Hugo. Über das Georgische. Wien, 1895. (4-r. 16 l.)

Seidel, A. Handbuch der Shambala-Sprache in Usambra, Deutsch-Ostafrika. Mit Texten, einem Shambala-Deutschen und Deutsch-Shambala Wörterbuch. Dresden, Leipzig, 1895. Köhler. (Nagy 8-r. III, 135 l.) 4 Mk 50. *Ism. Lit. Centrbl.* 44. sz.

Spangenberg, Joh. Grammatischer Krieg. In deutscher Übersetzung von Rob. Schneider. Berlin, 1895. Friedberg & Mode. (8-r. 25 l.) 60 pf.

Stöcklein, J. Beobachtungen über den Zusammenhang zwischen Sprache und Volkscharakter. München, 1895. (22 l.)

— Untersuchungen zur Bedeutungslehre. Dillingen, 1894/5. Progr.

Streitberg, W. Die Entstehung der Dehnstufe. Strassburg, 1895 Trübner. (Ism. Giles, P. Classic-Review. Márcz.

Tendelco, H. J. E. Maleische verba en nomina verbalia. Leiden, 1895. (8-r. 7, 177 l.) 4 Mk. 10.

Vito, de L. Grammatica elementare della lingua tigrigna. Roma, 1895. (8-r. 86 l.) Ism. Gött. gel. Anz. 293 l.

Wick, W. Geographische Ortsnamen u. Sprichwörter. Einführung in das Verständniss derselben I. These. Zug. (8-r. 76 l.).

Összeállította: HELLEBRANT ÁRPÁD.

Bató, batyu. A szláv nyelvészek nem igen tudnak boldogulni a *batogъ* (óbolg. *batogъ* 'stock, knüttel,' cs. *batoh*, t. *batoh* 'prügel, gepäck', lengy. *batog*, kisor. *batôh*, *batuch*, or. *batogъ*) szó etymológiájával. MIKLOSICH sejtelemképen odaveti, hogy 'vergl. *batъ*', de mind az EtymWb.-ban (8 l.), mind pedig a Vergl. Gramm.-ban (2: 283) megjegyzi, hogy a szó eredete 'homályos'. Nekem úgy tetszik, hogy a magyar *bató*, *batyu* rávezet a szláv *batogъ* helyes megfejtésére. A magy. *bató*-nak (NySzót. 1: 186) két jelentése van: 1. baculus, stab, 2. bündel, gepäck, pack. A magyar szónak a hangalakja is, meg a jelentésköre is meglehetősen egyezik a szláv szóéval, csupán annyi az eltérés, hogy a szláv szavak végső szótagja zárt, a magyaré nyílt. S épen ez a magyar nyílt végső szótag adja kezünkbe a megfejtés kulcsát. A magy. *túró* és a szláv *tvarogъ*, *korsó* és a szláv *krъčagъ* nem véletlen egyezések. Mind a kettő török eredetű, csakhogy más-más dialektusból való (*túró*: csuv. *turak* HUNF. Ethn. 264. csag. *turak* VÁMB. Prim. Cult. 94, *torak* Čag. stud., MUNK. Ethn. 5: 22 | *korsó*: tör. *korčak* stb. Ethn. 6: 69, NyK. 24: 405—408). A magy. *túró*, *korsó* abból a dialektusból valók, a honnan a *gyűrű*, *borsó*, *gyűszű*, *betű* stb., szemben a nyug. török *jüzük*, *burčak*, *jüksük*, *betik* stb. alakokkal. A magyar nyelv török elemeinek egy részét jellemző csuvas alakulat megvan a *bató batyu* szóban is, s főleg azért, mert a szláv *batogъ*: magy. *bató* teljesen egyező mind jelentésileg, mind hangalakilag a szl. *krōčagъ*: magy. *korsó*, szl. *tvarogъ*: magy. *túró* szavakkal, el kell állnunk attól a magyarázattól, melyet BUDENZ (MUSz.) nyújtott a *batyu*-ról. A török nyelvek ismerőire kell bíznom, hogy a *bató*, *batyu* megfelelő szavát közöljék velünk; a hangalakok szigorú mérlegelése, az idevágó analógiák tanúvallomása azonban megerősítnek abban a föltevésünkben, hogy a magy. *bató*, meg a szl. *batogъ* török eredetű szavak. A szl. szón a nyugati törökök, a magyarokon ellenben a csuvas hangalakulat tükröződik vissza.

M. J.

Ismertetések és bírálatok.

Hogy bírálnak a fiatalok?

II.

Érdemes nyelvbúvároknak sem jobb a soruk; bele kell nyugodniok, hogy STREITBERG tanár egy-két szóval elítéli őket. Az *Indogermanische Forschungen* V. kötetének (1895.) 2. és 3. füzetében (Anzeiger) a 119. lapon RAOUL DE LA GRASSERIENEK ily című munkáját látjuk jelezve: *De la parenté entre la langue égyptienne, les langues sémitiques et les langues indo-européennes d'après les travaux de M. Carl Abel. Études de grammaire comparée. Extrait du Muséon.* (Louvain Ista. 1894.) s alatta e gúnyos szavakat olvassuk: «Steht auf derselben Höhe wie des Verfassers frühere sprachwissenschaftliche Arbeiten!» Nem elég neki, hogy a jelzett munkát elítélje, neki teljesen tönkre kell tennie ezt az embert, alaposan kivégeznie, a mennyiben legott v a l a m e n n y i munkájára ráüti megvetése bélyegét; hogy minő joggal, mindjárt meglátjuk. Ha STREITBERG tanár a maga kicsinylő ítéletét csupán a *De la parenté* stb. című munkára szorította volna, a mint méltányosság és okosság parancsolják, igazat kellett volna adnunk neki; mert csakugyan azt hiszem, hogy DE LA GRASSERIE a maga nyelvészi hírért az ABEL KÁROLY művei iránt tanúsított sympathiájával nem fokozta. Nyelvész, ha csak valamelyest is módszerhez szokott, az ABEL K. eljárásaival nem nyilváníthatja magát egyetértőnek, ha mindjárt a tudományos körökön kívül elismerő fogadásra talált, sőt általánosságban és bizonyos ovatossággal tekintélyek is nyilatkoztak mellette. Legyen szabad ez ítéletemet megokolnom s az eredeti vitától egy kis kitérést tennem.

ABEL az egyiptomi nyelvet, a koptot is beleértve, olyan nyelvnek képzeli, a hol még minden folyamatban van, minden úgyszólván mindenné átváltozhatik, hangban úgy, mint jelentés szerint; a torok-, ajak-, fog-, orrhangok és félhangzók nemcsak a maguk osztályain belül, hanem maguk az osztályok is váltakozhatnak egymással; a gyökerek elül és hátul meggyarapodhatnak, hol egyszerűen, hol megkettőzve állnak elő;

sőt szókezdő és szóvégi mássalhangzók is helyet cserélhetnek egymással s ugyanakkor a jelentés is az ellenkezőbe csap át; ez az a híres *Gegen-sinn der Urworte*, a melyet olyan kiterjedésben, a minőt ABEL tulajdonít neki, bizony csak kevesen fognak elfogadni; erről a *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft* XV. k. 188. s köv. ll. bővebben szóltam. Ily nézetekkel, a melyek mindent megengednek, a mit csak kívánhat valaki, ABEL oly hangtörvényeket iparkodik fölfedezni, a melyek az egyes nyelvcsaládok ismert hangtörvényeinek eléje volnának helyezendők és a sémi, indogermán és egyiptomi nyelveket egymással viszonyba állíthatnák. Ezekre az ősidők sötét háttérében sejtett törvényekre vetvén tekintetét, azt hiszi ABEL, hogy az egyes nyelvcsaládoknak tényleges és világosan fölismerhető, pontosan meghatárolt törvényeit nélkülözheti és figyelmen kívül hagyhatja, annyira, hogy még az egyes nyelvek talaján is minden korlát félre áll előle. Tarkán, vagy jobban mondva: kietlen összevisszaságban állít össze a maga állítólagos ősgyökerei közé legújabb és legrégebb képződményeket, dialektikus alakokat és általánosan elterjedt szókat. Vajjon az egyiptomi szógyökek és szavak jelentése mindig kétségtelen-e, — és azon fordul meg bizony minden — ezt a kérdést legalább fölvetni bátorodom s megvallom, hogy engem határozottan gyanakodóvá tett DE LA GRASSERIE úrnak dicsérete (2. l.), mely szerint ABEL K. oly férfiú volna, *pour qui l'égyptologie ne semble pas avoir des secrets*.

Azonban ha mindent megengedünk is ABELnek, a mit akar, még a k k o r is durva hibákat követ ő el, a mik csak abból magyarázhatók, hogy megvizsgálás nélkül mindenben kap, a mi az elméletét bármiképen támogatni látszik; a 80. lapon fönt ezt olvassuk: «copte *hr-ē-ši*, collier, sanscrit *gr-āiva*; all. *hr-i(-n)-g*; lith. *ri-(n)-ka*. Hát a szanszkrit *grāiva* valóban nyaklánczot jelent, azonban nem egyéb mint a *grīvā*, nyakszirt, szóból (a 'nyak' szanszkritul *kantha*) származott melléknév, és csaknem ugyanazzal a joggal lehetett volna a latin *collare*-t is melléje állítani, a hangok aligha tiltották volna. A 81. lapon fönt ez áll: «grec *κοῖλος*, lat. *caul-ae*, holl. *kil*, angl. sax. *ceol*, vaisseau, copte *kāl-ōl*, lat. *qual-us*, tchèque *kyla*» stb. Azonban a latin *quasillus* diminutivum mutatja, hogy *quālus*-nak *quaslus* a régiebb alakja, és ha e két szót egymástól el akarnók választani, akkor az *āla* és *axilla*-val, a *māla* és *maxilla*-val s a többi effélével is ugyanezt kellene tennünk. Hasonlóval gyakrabban is találkozunk. Sőt magával az egyiptomi nyelv hangtanával is összeközösbe jut ABEL; csupán STERN LAJOSNAK (1880) és legújabban STEINDORFF GYÖRGYNEK (1894) kopt nyelvtanát kell át tanulmányozni, hogy a *l'état fluide* vagy *flottant*-ban, a melyben az egyiptomi nyelv leledzenék, erősen kételkedjünk, és a szövegek megértése legkevésbé sem szenved

a hirhedt sok és ellentétes jelentésűségtől annyira, a mint az ember várná. Mármost a legszebb fölfedezések egyikének tekintem, a mire STERN nyelvtana a 108—111. §-okban csupán rámutat, a kopt nyelv szahid nyelvjárására nézve oly jellemző magánhangzó-kettőzésnek STEINDORFFNÁL (34. s köv. §§.) fejtegetett okát; ezt az okot ugyanis STEINDORFF a félhangzók, itt-ott egyéb mássalhangzók kiesésénél is megtalálja, a melyeket az egyiptomi nyelv még megőrzött; így áll pl. a szahid *boone* ,kár' *b(o)jn(e)t* helyett, *šeere* ,leány (Tochter)' *š(e)rj(e)t* helyett stb. Ennek a törvénynek ellenmond az, mikor DE LA GRASSERIE-ABEL a 41. lapon fönt a szókezdő és szóvégi hangok fölcserélődésének s a jelentés ellenkezőre változásának együtt jelentkező tünetévére a *nufi* ,jó' és *bōn** ,rossz' szavakat idézik például. Mert ez utóbbinak szahid alakja *bōn*-nak (= egyiptomi *bjn*) hangzik, a mit a *nufi* ,jó' (= egyipt. *nfr*) szóval még az említett merész módon sem lehet kapcsolatba hozni. Aegyptológusokon, a kikre nézve titok alig létezik, ilyesminek nem kellene megesnie. Mint a latin *qualus*-ban az eredeti *s*, úgy maradt figyelmen kívül a kopt *bōn*-ban az egyiptomiban megőrzött *j* hang. Ha ezt már kezdő is megállapíthatja, mit fog a szaktudós találni! Azt a folyékony állapotot, a melyben az egyiptomi, a megjegeczesedett sémi és indogermán nyelvcsaláddal szemben, található, mint némelyek magukkal elhitetik, teljesen mellőznünk kell, ha tudományos foglalkozást akarunk lehetővé tenni.

Ha tehát STREITBERG tanárnak ítélete DE LA GRASSERIE-nek *De la parenté* stb. című munkájára nézve jogos is, azért még nem volt semmi oka arra, hogy megvető ítéletét az ő többi nyelvészeti munkáira is kiterjeszse, annival kevésbbé, mert kisebb-nagyobb, különböző tartalmú műveinek száma mintegy n e g y v e n. Ezek közül figyelemmel olvastam a következőket: 1) *Des relations grammaticales considérées dans leur concept et dans leur expression, ou de la catégorie des cas.* Párizs, 1890, 350 l.; 2) *Des divisions de la linguistique.* Párizs, 1888, 165 l.; 3) *De la psychologie du langage.* Párizs, 1889, 108 l.; 4) *De la conjugaison objective.* Párizs, 1888, 39 l.; 5) *De la possibilité et des conditions d'une langue internationale.* Párizs, 1892, 56 l. — valamennyi ezen együttes cím alatt: *Études de grammaire comparée.* Az 1. és 4. alattiakat *Charakteristik der hauptsächlichsten Typen des Sprachbaues* című munkámban (a 76. l. jegyzetében és a 99. lapon fönt) dicsérettel való kiemelésre tartottam méltóknak. De mások is meg tudják becsülni DE LA GRASSERIE irodalmi munkásságát, a kik között első helyen SCHUCHARDT HUGÓ gráci tanárt említem. Az ő *Weltsprache und Weltsprachen, an Gustav Meyer*

*) Az *f* természetesen egyértékű a *b*-vel!

(Strassburg, 1894) című szép munkájában a 36—37. lapokon ezt olvasuk a francia tudósról: «Er ist seinem Berufe nach Jurist, hat aber in einer kurzen Reihe von Jahren eine sehr grosse Menge allgemein sprachwissenschaftlicher Schriften veröffentlicht, die noch nicht so bekannt und anerkannt worden sind, wie sie es verdienen. Auf sehr selbständige, ja eigenartige Weise verarbeitet er den Stoff, den ihm alle Sprachen der Welt liefern, zu Übersichten, die in ihren ausserordentlichen Verästelungen und mit ihren gedrängten unterschiedenen Erläuterungen den Geist von Gesetzbüchern atmen; wenn man auch an nicht wenigen Punkten Einwendungen zu machen hat, so wird doch selbst hierdurch die Nützlichkeit eines so umfassenden und eindringenden Verfahrens beleuchtet. Dieser Forscher war also zu seiner oben*) genannten Arbeit sehr gut vorbereitet, und sie darf bei der weitem Behandlung der, wie deine Beurteiler meinen, durch dich eingesargten Angelegenheit nicht übergangen werden!» SCHUCHARDT ért épen az individualitások fölfogásához és méltatásához, ha mindjárt nincsenek is azok a modern chablone-okhoz szabva. Többet mondok: az *Indogermanische Forschungen* ugyanazon VI. kötetének 3. és 4. füzeté, a melynek 1. és 2. füzetében a GIESSWEIN könyvének ama méltánytalan ismertetése megjelent, HERBIG GUSZTÁVTól a cselekvésmódról és időfokozatról egy hosszabb dolgozatot tartalmaz, a mely DE LA GRASSERIENEK *De la catégorie du temps* (Párizs, 1888) cz. munkáját féltuczatszor is idézi, sőt a 186. lapon egyenesen így nyilatkozik róla: «Das Buch zeichnet sich aus durch einen weiten Blick und eine überaus klare Darstellung, Vorzüge, die freilich auf Kosten einer wirklich historischen und tiefer borenden Behandlungsweise erkauft werden. Doch wird Niemand, der die einzelnen sprachlichen Tatsachen selbständig zu beurteilen versteht und darnach Veraltetes und Willkürliches auszuschneiden weiss, das gedankenreiche Buch ohne manigfache Anregung aus der Hand legen.»

Mindkét nyilatkozat DE LA GRASSERIETŐL rámutat az ő gyöngéire is: az alaki schematismusra és a történeti szempont hiányára; a logikai származtatás az ő keze alatt és a nélkül, hogy észrevenné, történeti egymásutánná változik, a fogalombeli kifejtés előrelátatlanul időbelivé alakul át. Az osztályozásra való hajlam, a nélkül, hogy mindig magát a dolgot vinné előbbre, helylyel-közzel kételkedésbe ejti az olvasót. Tárgyalásán általános constructiók uralkodnak, pl. a *De la catégorie des cas* című munkáén az a gondolat, hogy a genitivusi viszonyból támadtak elő a többiek és a genitivus atyja és eredete a többi casusoknak, a mi

*) Az 5. alatti *De la possibilité* stb. című munkáról van szó.

még az egyiptomiban és a kóptban ki is tetszik. Ha mármost, ennek daczára, itélni tudó emberek jelességeket ismernek el benne, ez nemcsak a dicsérőknek előítélet nélküli voltáról, hanem a megdicsértnek jelentőségéről is tanuskodik, a kit STREITBERG oly megvető elbánásban vélt részesíthetőnek. Hiszen STREITBERG csak ahhoz ért, hogy az ő és iskolája véleményeivel való egyetértést vagy egyetnemértést megállapítsa s ehhez képest méltányló vagy megvető itéletet mondjon; egyéni gondolkodást fölfogni és megbecsülni neki meg nem adatott, ámbár ép oly igaz mint ismeretes dolog, hogy sok tudósban a módszer gondolkodik maga a tudós helyett. De másrészt biztat az a tapasztalás, hogy hetyke itélkezés nem hat ki messzire s még annak a folyóiratnak az olvasói és munkatársai előtt is hatását veszti, a hol elkövetik, s ezek a megfelelő és helyes itéletet maguktól is meg tudják találni. Szolgáljon ez GIESSWEIN és DE LA GRASSERIE uraknak, a kiknek e két czikket *sine ira et studio* szenteltem, vigasztalásukra, s e folyóirat olvasóinak fölvilágosításul arra nézve, hogyan úzik a kritikát a mi fiatal indogermanistáink.

Bázel, 1896. márcz. 10.

MISTELI FERENCZ.*)

A szlovén nyelv szótára.

Slovensko-nemški slovar, izdan na troške rajnega knezoškofa ljubljanskega Antona Alojzija Wolfa. Uredil M. PLETERŠNIK. V Ljubljani. (Szlovén-német szótár, kiadva az elhunyt laibachi érsek, Wolf A. A. költségén. Szerkesztette PLETERŠNIK M., Laibach).

A magyar nyelvész nagyon sokszor kerül abba a helyzetbe, hogy szláv adatokra van szüksége. Különösen áll ez azokra az esetekre, mikor etymologiai kutatást végez. Ilyenkor az a rendes szokás, hogy MIKLOSICH munkáira hivatkozunk, belőlük merítjük adatainkat. Természetes, mert legkönnyebben férünk hozzájuk. Ritkábban kérünk tanácsot a JUNG-MANN vagy a KOTT-féle nagy cseh szótáraktól. A LINDE-féle hat kötetes lengyel szótárból is több érdekes dolgot böngészhetünk ki, s nekem úgy tetszik, hogy a lengyel szókincsben több a magyar jövevény, mint a mennyit eddig hittünk. A délszlávságot illetőleg kitünő szolgálatot tesz

*) E két czikkek német eredetijét közöltem STREITBERGgel s a rájuk tett nyilatkozataiból meggyőződtem, hogy neki éles kifejezései daczára sem állt szándékában a két megbírált ellen személyes támadást intézni, hanem csupán a maga álláspontját akarta világosan megállapítani és hogy a gánacs csupán az indogermán részletekre és a módszer hiányára vonatkozik s egyes dolgok jelességeit nem zárja ki. Ennélfogva nincs okom a STREITBERG tanár véleményének őszinteségét e vitában kétségbe vonni. M. F.

a DANIČIĆ-féle szerb nyelvtörténeti s az ugyancsak DANIČIĆ-féle szerb-horvát nagy szótár. Néha-néha a DUVERNOIS-féle bolgár nyelvtörténeti szótárnak is jó hasznát vehetjük. Etymologiai kutatásnál, különösen az idegen szókincs vizsgálatánál nem volna szabad figyelmen kívül hagynunk MATZENAUER műveit (*Cizi slova* stb. és a *Prispevky*-t). Az olasz elemek vizsgálatánál jó szolgálatot tehet KURELAC dolgozata a horvát nyelv olasz elemeiről (v. ö. Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjenosti, knjiga 20 : 93—137.¹)

A szlovén nyelvnek nem volt eddig oly terjedelmes és teljes szótára, mint a milyen a csehé vagy a lengyelé. Legkitünőbb s legvaskosabb szótára 1893—1895 közt jelent meg (t. i. a szlovén-német rész); ez PLETERŠNIK gymnasiumi tanár munkája, ki a munka megírása érdekében körülbelül 14 éven át volt a tanítás alól fölmentve. Nem érzem magam illetékesnek arra, hogy e nagyszabású munkát megbíráljam. A kritikák egyhangúlag kiemelik, hogy derék alkotás. Különösen azt emeli ki OBLAK (Archiv f. sl. Phil. 15 : 594), hogy a népnyelvből igen sokat gyűjtöttek s a magyarországi szlovének nyelvi adatai is benn vannak. Tudományos szempontból helyeslendő, hogy az egyes szavak hangsúlyozása mindig meg van jelölve, s e tekintetben irányadó volt Alsó-Krajna nyelve, a mely a mai szlovén irodalmi nyelvnek az alapja.

Ránk nézve a szlovén nyelv nagyon fontos. E tekintetben egyetértek VOLFFal, csakhogy én e fontosságából nem kovácsolok érvet arra, hogy következtetést vonjak az ószlovén nyelv hazájára. A mi szókincsünkben számtalan szó van, a mely nincs meg az ószlovén (óbolgár) nyelv szókincsében.²) Az sem a véletlen dolga, hogy a tihanyi apátság 1055-iki alapító levelében épen a délszláv eredetű jövevények (*megye, berekenye*) a kétségtelenül szláv eredetűek. Nem akarok ezúttal az ószlovén-újszlovén vitába beleszólni, de még sem hagyhatom érintetlenül, hogy a prágai, de különösen a kijewi töredékek a pannoniai elméletet végkép lerontották. Három olyan nyelvemlék, mint a milyen a prágai, kijewi és freisingeni töredék (ennek a nyelvét nevezem ó-szlovén-nak) határozottan és kétségszélvesbevonhatatlanul bizonyítja, hogy ha beszélt nyelv volt is hazánkban egy *št, žd* bolgárféle nyelvjárás, ennek a nyelvnek a hazája semmi esetre sem volt Pannonia vagy a mai tótoklakta terület. Aztán meg, ha az ilyen szavakat mint *cseber, csöbör, bödöny, köböl* az ú. n. ószlovénból akarjuk származtatni, a magyar szavak hangalakját nem tudjuk meg-

¹) A forrásművekre nézve v. ö. POŠTRNEK bibliographiai munkáját: Supplementband az Archiv für slav. Phil. XIII. kötetéhez.

²) A szlovén nyelv magyar elemeit ŠTRELKJ dolgozta fel, de dolgozata még nem jelent meg.

fejteni, mert az ú. n. ószlovén *čebry, bьdьny, kьbbь*-ből sohse lett volna magy. *csöbör, bödöny, köböl*; a magy. *csöbör* csakis a szlov. *čeber*-ből, *bödöny* csakis a szlov. *bedenj*-ből, *köböl* csakis a szlov. *kebel*-ből alakulhatott. ÁSBÓTH érdemes dolgozatának ismertetésekor kérdés formájában azt mondtam, hogy a magyar nyelvben igenis van bizonyosság arra, hogy az ú. n. ószlovén nyelv hazája nem Magyarország volt. Szláv szavaink eredetét s az ószlovén nyelv hazáját csakis úgy deríthetjük ki, ha tekintetbe vesszük a történelmet, szigorúan mérlegeljük szláv szavaink hangalakját, s ügyet vetünk a helynevekre is. Ezeknek a tényezőknek az összevetéséből kiviláglik majd, hogy szláv szavaink egyik régi rétege, az, a melyet e hazában a honfoglalás után vettünk föl nyelvünkbe, *nem egy egységes nyelvből való*, hanem több szláv, leginkább s legnagyobb mértékben délszláv dialektusból. Ezt legközelebb részletesebben szeretném kifejteni. Az igazi ószlovén nyelv szerintem a freisingeni töredékekben van meg. Ez a legrégebb emléke annak a nyelvnek, a melynek szókincsével a czímbeli szótár beszámol.

MELICH JÁNOS.

Az újgörög népnyelv kézikönyve.

Handbuch der neugriechischen Volkssprache. Grammatik. Texte. Glossar. Von DR. ALBERT THUMB, a. o. Professor an der Universität Freiburg i. B. Mit einer Schrifttafel. Strassburg, Verlag von Karl J. Trübner. 1895. Ára 6 márka.

THUMB jelen kézikönyvének kiadásával kiváló szolgálatot tett az újgörög nyelv barátainak, mert MULLACH most már elavult nyelvtanának (*Grammatik der griechischen Vulgärsprache in historischer Entwicklung*, Berlin, 1856) megjelenése óta az ő könyve az első nyelvtan, mely az újgörög népnyelvet (t. i. az általánosan beszélt köznyelvet és a dialektusokat) rendszeresen tárgyalja a mai tudományos felfogás alapján. Én ugyan megelőztem szerzőt tudományos fejtegetésre törekvő, rendszeres újgörög nyelvtanommal (1894), de míg az én könyvem az újgörög irodalmi nyelvet és a népnyelvből a dialektusok mellőzésével a köznyelvet a kiadás lehetősége czéljából csak vázlatosan tárgyalja: szerző munkája lehetőleg teljesen felkarolja az egész népnyelv anyagát nyelvtani részében, melyhez megfelelő szövegeket csatolt s ezekhez jó glossariumot.

Az újgörög dialektusok eddigelé nagyon hiányosan vannak feldolgozva, felosztásuk és a köznyelv és dialektusok között való különbség nincs pontosan megállapítva, a minnek egyik főoka az, hogy mindeddig alig közöltek teljesen megbízható dialektus-szövegeket. Ez a körülmény vezetett engem arra, hogy könyvemben a dialektusoknak részletesebb

tárgyalásáról valamint a tisztán dialektikus olvasmányok közléséről lemondjak, s ugyanebből az okból tárgyalja szerző is a nyelvanyagot különben jelentékeny teljességgel felölelő munkájában csak mellékesen a dialektusokat s közül belőlük csak egy pár lapra terjedő szöveget.

Nagyon helyesen cselekszik szerző, hogy különbséget tesz az újjörög népnyelvben egyrészt az általánosan beszélt köznyelv, másrészt a dialektusok között, és hogy megrója (a XI-ik lapon) 'Ροιδης-t, ki *Τὰ εἰθωλα* (*Ἀθήναι*, 1893) című munkájában azt törekszik bizonyítani, hogy a mai görög népnyelv csakis a köznyelvből áll s hogy dialektusai nincsenek. Szerzőt imént említett felfogásában is megelőztem «Az újjörög nyelv» című értekezésemben (kiadtam az Erdélyi Múzeum 1893-iki évfolyamában és bőven ismertettem tartalmát az Ungarische Revue 1894-iki füzetében), hol különbséget téve a köznyelv és a dialektusok között, az előbbinek keletkezését a múlt és jelen század határára helyezem.

Nehéz dolog az újjörög népnyelv névragozásának tárgyalásánál a megfelelő rendszert eltalálni, mert a mai görög népnyelv, mely, mint tudjuk, az ógörög *κοινή διάλεκτος*-ból származott, névragozásában az ógörög névragozás három fő osztályának oly sokféle és bonyolódott analogikus kölcsönhatásait mutatja, hogy alig van névszó, melynél a ragozásnak különféle formái ne volnának lehetségesek, miért is az együvé tartozó jelenségek együttes tárgyalása, szóval a rendszeres tárgyalás áttekinthetőségének elérése nagy nehézséggel jár. Szerző ezzel úgy akar megküzdeni, hogy megkülönböztet hím-, nő- és semleges nemű ragozást, de, azt hiszem, helytelenül, mert a nyelvtények világos csoportosítása a ragozási formák említett sokféleségénél fogva így sem sikerül teljesen, és főképen a tudományos felfogás tekintetében kifogásolandó. Én legalább úgy látom, hogy az ógörög három névragozás megvan a mai népnyelvben is, csakhogy benne az ógörög formák analogikus összeolvadásából még egy új, vegyületes, negyedik névragozás keletkezett, és hogy a hím-, nő- és semleges nemű szavak ragozásai oly kisebb csoportok, melyek csakis az alább említett négy fő ragozás keretein belül különböztetendők meg, a mint ezen felfogásomat érvényesítettem újjörög nyelvtanomban. Igaz ugyan, hogy MITSOTAKIS is négy névragozást különböztet meg nyelvtanában (*Praktische Grammatik der neugriechischen Schrift- und Umgangssprache*. Stuttgart und Berlin, Spemann, 1891), csakhogy az ő negyedik névragozása csak az elnevezés dolgában azonos az enyémmel, a mennyiben szerinte abba csakis köznyelvi és nagyobb részt idegen eredetű szavak tartoznak (általában véve MITSOTAKIS könyve az újjörög nyelv gyakorlati elsajátítása tekintetében a legjobbnak mondható, de teljesen hiányzik benne a tudományos felfogás).

Hogy szerző előszavában (VII. lap) az újjörög irodalmi nyelvet, mely a prózában föltétlenül uralkodik és a görögök nemzeti művelődésének talajában mélyen gyökeredzik, «műterméknek» (Kunstprodukt) nevezi, kifolyása annak a szűkkörű nyelvész felfogásnak, melylyel a külföldi, különösen német nyelvészek és classikus philologusok nagy része az újjörög irodalmi nyelv kérdését megítélik. Részletesen és meggyőzően fejtette ki HATZIDAKIS több rendbeli vitairatában, hogy ez a kérdés nem nyelvészeti, hanem csakis történeti szempontból ítélhető meg, és nyíltan megmondja a *καθαρεύουσα*-t nem szívelő külföldieknek, hogy ehhez a kérdéshez nem értenek, és hogy bízzák annak eldöntését magukra a görögökre (bővebben erről a tárgyról az újjörög nyelvről való értekezésem VI-ik fejezetében).

Mindent összefoglalva, szerző könyve igen becses munka, mert tudományos alapon eddigelé a legkimerítőbben tárgyalja az újjörög népnyelvet, miért is tanulmányozását melegen ajánlom.

PECZ VILMOS.

A gyermek nyelve.

James Sully. Studies of childhood. London. Longmans, Green and Co. 1895.
Dr. med. Hermann Gutzmann. Des Kindes Sprache und Sprachfehler. Gesundheitslehre der Sprache für Eltern, Erzieher und Ärzte. Leipzig. J. J. Weber. 1894.

A gyermek nyelvének megfigyelésével a psychologusok és az orvosok már régóta foglalkoznak, azonban a nyelvészek csak legújabbán kezdenek a gyermeki nyelv fejlődésének sajátosságai iránt érdeklődni. Pedig e jelenségeknek első sorban a nyelvész figyelmét kell felkelteniök, hisz bennük mintegy magunk előtt látjuk a nyelvet a maga fejlődésében, változásában. SWEET és PASSY*) utaltak is rá, hogy a gyermek nyelvtanulása s a felnőttek beszédének tökéletlen utánzása egyik fő oka az emberi nyelv folytonos fejlődésének. Az egymás után következő nemzedékek ajkán változik lassanként a nyelv hangalakja, valamint az egyes szavak jelentése s a mondatok alkotásának módja. S e fejlődés menetét magunk előtt látjuk a gyermek nyelvében, úgy hogy a nyelvtörténetnek nem egy rejtett és különösnek tetsző jelenségét a gyermek nyelvéből gyűjtött adatok analogiája fogja megmagyarázni.

A két mű, melyet e helyen röviden be akarok mutatni, nem nyelvész munkája s nem is nyelvtudományi czéllal készült, azonban

*) Az előbbi *History of English Sounds* cz. művében; az utóbbi pedig *Études sur les changements phonétiques* cz. munkában. (V. ö. NyK. 23: 448.)

mindkettő oly érdekesen tárgyalja a kérdést, hogy érdemesek a nyelvész figyelmére is. SULLY munkája egyes értekezések gyűjteménye, melyek a gyermek lelkének sajátosságát, érzelmeinek, indulatainak és gondolkodó tehetségének fejlődését a legkülönbözőbb oldalról világítják meg. Bennünket a *The little linguist* című szakasz érdekel legjobban. Ez a cikk rövid, de találó vonásokkal rajzolja a gyermek beszélő képességének fejlődését az első gagyogástól az értelmes mondatok alkotásáig. A szerző nem az adatgyűjtésre fekteti a fősúlyt, hanem a már ismert és a szakirodalomban közölt adatok, valamint a saját megfigyelésének összevetésével igen világos képét adja a beszéd fejlődésének. A megfigyelések ügyes csoportosítása, s a vonzó, világos előadásmód nagyon hasznossá és tanulságossá teszik e dolgozatot főleg az olyanok számára, a kiknek vagy alkalmuk vagy türelmük hiányzik, hogy maguk figyeljék meg a gyermek nyelvét.

A gyermeki nyelv fejlődéséből vonható nyelvtudományi tanulságok értékét SULLY talán kelleténél többre is becsüli. Annyi bizonyos, hogy a nyelv folytonos fejlődése az egymás után következő nemzedékek ajkán történik; tehát az egyes bekövetkezendő változások kezdetét, az első ingadozásokat a gyermek nyelvében figyelhetjük meg. Másrészt a gyermek-nyelvben majdnem naponként hallhatunk oly jelenségeket, melyeket egyes nyelvtörténeti tények mellé állíthatunk magyarázó analógiául, különösen a jelentések változása s egyes hangalaki könnyítések tekintetében. Így pl. helyesen magyarázza SULLY a reduplikált alakok keletkezését a gyermek-nyelvben gyakori és kedvelt kettőzések analógiájával. Azonban az emberi beszéd eredetét illetőleg a gyermek nyelvből alig meríthetünk magyarázó és felvilágosító adatokat. Ha a beszélő képesség fejlődését meg lehetne figyelni úgy, hogy az illető gyermekre a környezet semmi oktató, fejlesztő hatással nem lenne, ez esetben tényleg magunk előtt láthatnók a nyelv természetes keletkezését. Ez azonban teljes lehetetlenség. A gyermek őseitől csak azt a képességet örökölte, hogy beszélni megtanulhat, s hogy testi szervezete a beszéd megértésére s gondolatainak artikulált hangokkal való kifejezésére alkalmas; magát a nyelvet azonban készen kapja környezetétől s olyan alakban kezdi megtanulni, a milyenné azt a nemzedékek végtelen sorozata fejlesztette. Tehát a gyermek nem teremti a nyelvet, hanem csak elfogadja az alkalmas, kész eszközt. Ép ezért a nyelvtanulás módjáról nem is következtethetünk a nyelv eredetére. Kétséggel kell fogadnunk azt az állítást is, hogy a gyermek maga is teremt szavakat minden külső hatás nélkül. Az ilyen eredetinek látszó szavak rendszeren nem egyebek, mint tökéletlen utánzásokon alapuló szerzemények. A felnőtt gyakran nem is képzei, hol les el a gyermek egy-egy szót s hogy tudja

azt a saját kezdetleges nyelvében alkalmazni. Nem igen hiszem, hogy a mai gyermek másképp is tud szavakat alkotni, mint a felnőttek beszédének s a természetben nyilatkozó hangoknak utánzásával.

GUTZMANN könyve, mint az *Illustrierte Gesundheitsbücher* cz. gyűjteménynek egyik kötete, első sorban a családra van tekintettel, s célja, hogy a tanítókat és szülőket a gyermekek gyakori nyelvhibáinak javítására tanítsa. Első szakasza szintén a gyermek beszélő képességének fejlődését tárgyalja inkább physiologiai, mint psychologiai szempontból. Azután szól a beszéd physiológiájáról s ezen az alapon osztályozza a nyelvhibákat. A következő szakaszokban jellemzi a legszokottabb és leggyakoribb nyelvhibákat s praktikus utasításokat ad e hibák javítására és gyógyítására. E fejtegetések az orvoson kívül első sorban a tanárt és tanítót érdeklik, e kik az iskolában gyakran használhatják Gutzmann tanácsait, e mellett tanulságosak a phonetikusra nézve is, mivel a beteg vagy fejletlen szervezet hibáiból gyakran fontos következtetést vonhatunk az egészséges szervezet egyes sajátosságaira.

BALASSA JÓZSEF.

Kisebb közlések.

Veles, velez, velence. A *veles, velez* (Schlägli és Besztercei Szójegyz.), *veletz* (NySz.) ma is él szókincsünkben *velez, veliz* alakban, a mint erről a Nyr.-ből (22 : 85. Kecskemét; 16 : 382, 20 : 329, 22 : 136. Mátyusföldre) értesülünk. Látszólag összefügg vele a NySz. *velencé*-je.

A szó eredetéről TAGÁNYI (Századok 27 : 324) sok helyes megfejtése közt nem nyilvánít véleményt; SIMONYI abban a nézetben van (MNyv. 1 : 117), hogy a *velez* olasz eredetű s a *vales, velessio* átvevése. Kőrösi újabb dolgozatában belevonja a *velencé*-t is s ezt is olasz eredetűnek tartja, bár SIMONYI-nak *vales* adatát megkérdőjelezi. Ujabbán SCHUCHARDT foglalkozott (Nyr. 22 : 86) a szó etimológiájával s a magy. *veles* < vel. ol. *velessio* egybevetést helyesnek tartja. «A magy. *velence* . . . az ő *n* hangjával egy régibb román alakot tükröztetne vissza; az első szótagbeli *e* hang pedig, valamint a görög alakok is, a *Valencia* és a *Venezia* egybekeveredéséről tanuskódnak».

Én kétségbe vonom azt, hogy a *velence* ugyanazon az úton került volna bele nyelvünkbe, a melyen a *veles*. Szolgáljanak erre tanúbizonyságot a következő adatok :

«szerb *velenca* ,lodricula, (> alb. *velénze* ,gewebte wolldecke»

(Denkschriften d. Akad. der Wiss. Wien, phil. hist. cl. 19:372) | *vèlenac, vèlenca* (Szerémség) 'ein bunter teppich, stragulum' (KARADZIC, Lexicon serbico-germanico-latinum Bécs, 1852, 834 old., *šarènica* alatt) | *velenac* 'pokryvadlo vlnéné' (MATZENAUER, Cizi slová stb.) || horv. *velenčia* (LINDE, Słownik języka polskiego). *velenca* 'lodix, stragulum', *velencica* (STULL JOACHIM Budán (1801) és Raguzában (1806) kiadott illyr-olasz-latin, illetve latin-olasz-illyr szótára) || oláh *velintă* 'couverture de laine, tapis ordinaire de laine'; újgör. βελένξα, βελέντζα, βελένσα, 'couverture de laine' (CIHAC 2:452).

A fölhozott adatok bizonyítják, hogy a magy. *velencé*-nek megfelelő hangtestű és jelentésű szó megvan a szerbben, horvátban, oláhban s elmondhatjuk, Balkánnak csaknem minden nyelvében. A lengyel *welens, welenc* (der waffenrock, oberrock über die rüstung LINDE, TROJAN'SKI) egy 1621-i lengyel emlékből fordul elő először, s magyar jövevény; összevetendő vele a NySz. következő adata: Minden hálószerszámom egy fejr *velencz* s egy köpönyeg volt (KEMÉNY J. Önéletrajza 48).*)

A fölhozott adatok bizonyítják, hogy a *velez* és a *velence* nem egyeredetűek. A *velez* legvalószínűbben olasz eredetű, a *velence* azonban a délszláv (szerb) *velenca*-ból való (v. ö. *szereńca, szereńca* < ószlov. *šrenča, šbolg, šrešta*). Hogy a *velenca* csak látszólag függ össze a szl. *vlna* 'gyapju'-val, azt minden szlavista jól tudja. KARŁOWICZ (Nachträge und Berichtigungen zu MATZENAUER's Werke über die slav. Fremdwörter, Archiv f. sl. Phil. 3:665) akarta szavunkat a *vlna*-ból eredeztetni, de ebből a lengyelben nem *welens*, hanem *welnica* 'wollblume wundkraut', *welnisty* 'wollig' stb. a szabályos alak. A *velence* végelemzésében középlatin eredetű s a *velensis* (tunica, quæ affertur ex Insulis dicta, quod velis sit apta, DUCANGE) mása.

M. J.

Sziromy (szírom). Nyelvünkben nem egy vagy kettő, de három *szíromy (szírom)* szó is van. Ismerkedjünk meg jelentéseikkel egymás után. Az első: membrana colorata, pellis lævigata et colore tincta (MA.); gefärbte haut, pergament (PPB.); festett sima hártya vagy bőr (Bar: Kisd. Szót.); festett, hosszú keskeny bőr; a szűcsök ezzel czifrázzák a bundát (Tsz.); festett irhabőrből hasított szalag, melylyel a szűcsök a bundákat és ködmönöket, továbbá a szíjgyártók az ostorokat, korbácsokat stb. kiczifrázni szokták (CzF.): v. ö. *szíromyibőr*: iróbbőr a régiéknél,

*) A lengyelben több műveltségtörténeti szó magyar eredetű; pl. *forga* 'federbusch z. b. auf dem helme', *forgócz* (= *forgócsa*) < magy. *forgó* (LINDE) | *wigano* 'org. männliche hofkleidung im 18. jahrh. (Archiv für sl. Phil. 3:665) < magy. *viganó* (v. ö. szb. *viganj*, t. *vigan*, odév ženský; MATZ.).

melyét a papir feltalálása előtt írásra és festésre használtak; *szirmos*: szirmféle, színes bőrszalagokkal kivarrott, kiczifrázott vagy sallangozott; *szironyos*: u. a.; *szirmoz*: szirmféle szíjacskákkal kivarrt, kiczifráz. (CzF.).

A második: vimen, ligula, aluta (MA.); band aus allerlei (PPB); vitla, füz-, kötő-vessző (Bar: Kisd. Szót.); vékony, hántott vessző, melyből vagy melylyel kasokat, kosarakat kötnek (CzF.); v. ö. *szilony*: hasogatott apró porongy vessző, melylyel az abroncsot összekötik (Vadr.).

Végül a harmadiknak jelentése: crusta nivis, pruina; schneekruste, rauhreif (NySz.); szalaghoz hasonló repedékes vonalak az olvadás után megfagyott hónak felszínén (CzF.); v. ö. *szilony*: olvadás utáni hófagy (Tsz.); *szilogy*: hódara (Tsz.); *sziroty*: daraeső (Nyr. 5: 228.); *szirogy*: zuzmara (Tsz.); *szironyos*: (cse-repezett, darabos, rögös, görcsös, fagyos) havak: crustosæ nives (Bar: Kisd. Szót.) stb.

Eme három alakra egyező, de eredetre nézve egymástól teljesen eltérő *szirony* (*szirm*) szót valamennyi szótárunk egy kalap alá vonja, vagy helyesebben szólva: összezavarja. Czikkelyem arra céloz, hogy eredetüknek délszínrehozásával a szükséges választó barázdát megvonja közéjük. Előbb azonban a NySzótárban összekuszáltan közölt régi példákat elkülönítem s a három névnek megfelelő csoportokba igazítom.

Az első *szirony*-t ezen adatok illetik: „Igen cifra *szironynyal*, sőt ezüst fonállal czifrázott majcz vagy szíj volt, a kivel felkötötték (Mon. Írók. 11: 353). Az lovaknak az üstököket szíjával vagy *szironynyal* felkötötték (u. o. 367). Szkófiummal varrva, sárga, veres és zöld *szironynyal* zavarva (Gvad: FNót. 42. Ezt a mondatot a NySzót. egészen hibásan a «pruina, crusta nivis» jelentésű *szirony*-ra idézi.) Négy ágú *szironyos* jó korbács (Czeg: Japh. 77.) Egy lóra való *szironyos* egész szerszámot hat forinton adják (TörtT. 18: 217). Kinek fonyod *szirmos* ostorodat (Fal: Vers. 913.) Csigás lesz szerszáma, *szironyos* a féki (Gvad: RP. 3). *Szirmával* (czifraság) varrott egyik keszkenő 600 oszpora (TörtT. 1: 157). Egy fatokban zöld, *szironyos* aranyos perspectiva (Mon. Írók. 24: 165.).

A másodikra vonatkoznak ezek: „Kará póznákból, vitlaktból, *szironyokból* (viminibus) és egyéb hajló s kötő vesszőkből fonatik a sövény (Com: Jan. 71). *Szironyból* fonyt szatyrok (u. a. 109.) Szőlőtövek kötő vesszőkkel, *szironyokkal* a szőlő-karokhoz köttetnek (Com: Orb. 112).“

A harmadikhoz pedig eme két példa tartozik: „A fák itt katonák, tsak azok puskáznak, kiket *szirony*, mara's jég-tsapok ruháznak (Gvad: RP. 234). *Szironyos* hó: crustosæ nives (PPB).“

Hogy e három egyalakú szót szét kell választanunk egymástól, az az eredetükre való rámutatás nyomban igazolni fogja. Az első

szirony (*szírom*) ugyanis Munkácsi bizonyítása szerint (NyK. 21 : 127.) a csuvas *séran* «ungegärbte haut, fell» szónak mása (v. ö. ezenkívül: tat. *soran* «csávába való bőr»; kojb. kar. *säzen säsen* «papier» eredetileg valószínűleg «pergament» | mong. *caγasun* «papier» | tung. *cärsuy* «papier» | votj. *suron* «keztyűbőr» stb.) Véleményem szerint azonban a *szirony* közelebb áll a perzsa *sirum* szóhoz («*corium album*, asperum, ex quo balteos conficiunt et quo alligandis avibus venaticis utuntur» l. VULLERS szótárában) mint a csuvas *séran*-hoz, habár kétségtelenül ezzel is rokonságban van. Hitemet mind a jelentési, mind az alaki szempont megerősíti. A *séran* jelentése ugyanis («ungegärbte haut, fell» = nyers, cserzettlen bőr) távolabb áll a *szirony*-nak értelmétől («membrana colorata: gefärbte haut, pergament» = festett, kiczifrázott, tehát: kikészített, cserzett, simított bőr), mint a *sirum*-é («*corium album*» vagyis: már kidolgozott bőr); másrészt pedig ez alakilag is jobban hozzátalál a *szirony*-nak eredetibb *szírom* formájához (az *m > n* változásra v. ö. *Ádám > Ádány*, *torom > torony*, *potom > potony*, *permetez > pörnyedez*, *templom > táplony* stb. Nyr. Kal. 65.) Mindamellet nagyon valószínű, sőt majdnem bizonyosra vehető, hogy a csuvas *séran* s a perzsa *sirum* között is kapcsolat van. SIMONYI a mordvin *sorma* «streifen, runzelig werden»; *sormans* «streifung» és a finn *horma* «falte, runzel» szavakat akarta a *szirony*-nyal rokonítani (MNyelv. II. 215.); de, mint látnivaló, tévedett. Hozzátehetem még, hogy a *szirony* előfordul nyelvünkben már elváltozott jelentéssel is; így teszem a régiségben találunk példákat, a melyekben tisztán csak «czifraság» az értelme („*Szirmával* varrott egyik keszkenő TörtT. 1 : 157. Egy fatokban zöld *szironyos* aranyos perspectiva' Mon. Írók. 24 : 165. stb.) Ugyanily jelentéssel KASSAI Szókönyvében is megtaláljuk („*Szironyos* káposzta: nem egészen veres, hanem közzel-közzel fehér, azaz: czifra káposzta' 4 : 442.).

A «*vimen*, *ligula*, *aluta*» jelentésű *szirony* névnek eredetibb alakja *szilony* volt, a mely a Vadrózsák tanúsága szerint a székelység körében még manap is járatos és a. m. «hasogatott apró porrongy vessző, melylyel az abroncsot összekötik» (az *l > r* változásra v. ö. *fütyülő > fütyürü*, *hilinta > hirintő*, *gulaszta > gurászta nyoszolyó > nyoszorú* Nyr. Kal. 61. l. *sziválog > szivárog* Sim: MNy. 2 : 212. l. *háborog > háborog*, *kóbolog > kóborog* Sim: Rendszer. Nytan 124. stb.). Ez eredetére nézve, mint már a NSzótár helyesen magyarázta s utóbb BUDENZ is igazolta (MUSz. 296—297. II.) a *szíj*, *szilánk*, *szilács*, *szilák*, *szívó*(-kés) stb. szavainkkal függ össze s egy **szil-* «*secare*, *scindere*» alapigére megy vissza. Budenz a következő rokon nyelvi alakokkal állítja rokonságba: finn *silo*, *silu* «*assula parva ligni*, *frustulum*», *sälehe* «*lignum fissum*, *segmen ligni longius*» *halko* «*lignum fissum*, *assula diffissa*» | észl *halq* «*holzscheit*» | cser. *šul-* «*secare*, *scindere*», *šuldoš* «*szelet*, *fru-*

stum» | vogB. *salom* «lange holzspleisse». Hogy pedig a *szirony* a rokon nyelvek eme szavaival valóban egyazon alaptöről fakadt, a «gespaltene rute zum fassbinden» értelmű székely *szilony* szóalak kétségtelenné teszi.

Vége a harmadik *szirony* név, a melynek «crusta nivis pruina; schneekruste, rauhreif» a jelentése BUDENZ magyarázata szerint (MUSz. 299—300. ll.) a következő finn-ugor alakokkal van rokonságban: zürj. P. *čaröm* «eisrinde auf dem schnee» | lapp *čarv* (*čarva*) «crusta nivis», *čarve-* «crusta obduci (nix)» | finn *härmä* «pruina» | észtt *härma* (*härm*) «reif». Formai értelmezésüket pedig ezenmód adja: A zürj. *čaröm* lehet *-m* képzős nomen verbale, s alapja *čar-* ige jóformán e jelentéssel: «frieren, erstarren (rigescere)»; ennek megfelelne a m. *szír-* meg lp. *čarva-* és f.-észtt. *härmä-*ből *čar-*, *här-*, mely két utóbbi eredetibb magashangú *s_rr-* alakra utalna. Hihető, hogy ez ilyen *s_rr-* ige = ugor *t_rr-* «rigere».

BUDENZ ezen értelmezése tagadhatlanul tetszetes a szemnek s bele is nyugodnánk, ha észre nem vennők, hogy maga nem igen bízik benne, mert határozatlanul: «lehet», «megfelelhetne» alakokkal nyilvánítja véleményét. Én magam jó ideig hittem neki, noha nem föltétlenül; s azt hiszem, sok más is megbízott benne. De ma már tudatára jöttem, hogy a külszin csalódásba ejtett s hitem való alap nélkül épült. Csak az a gondolat maradt vigasztalásul, hogy az igazságra utoljára is sikerült rátalálnom. Megbizonyosodtam ugyanis róla — természetesen abban az értelemben véve e bizonyosságot, a melylyel a nyelvészetben járja — hogy BUDENZnek rokonítása s egész magyarázata nemcsak hogy hibás, de egyáltalán meg nem állhat. Sem a magyar *szirony*, sem rokon nyelvi képmásai nem ős finn-ugor tőnek hajtásai. Teljesen jogtalanul vannak beleiktatva a magyar-ugor összehasonlító szótárba. Hiteles családfájuk tudnivaló együl-egyig szláv földben bírja alapgyökerét. Itt találjuk meg igazi rokonságukat. MIKLÓSICH etymologiai szótárának ezen adataiban (294. l.) van lerakra valódi magyarázatuk: ószláv *srěnъ* «weiss» | újszl. *srěn* «reif, harsch, gefrorener schnee,» *srěnj* «schneekruste» | cseh *srěn*, *srěn* «eis an baumzeigen» | szlov. *srien* «eisstoss» | lengy. *srzon*, *srón*, *szron* «reif, gefrorener thau» | kisor. *seren*, *šeren* u. a. | feh. or. *sèren* «schneekruste» | or. *serenъ* «reif», dialect. *čerenъ* u. a. | litv. *širvas*, *širmas* «apfelgrau», *širkšnis*, *šerkšnas* «reif», *sarma* «gefrorener thau» | lett *sērsna* «reifrost».

A szláv és a finn-ugor nyelvekbeli alakok egyezése s összetartozása már az első pillantásra is szembeszökő; ugyanesak egyben észrevehetjük azt is, hogy az átadók nem a finn-ugorok, hanem a szlávok voltak. Az ószláv *srěnъ* alapszónak ivadékai ugyanis általános használatuak a különböző szláv nyelvekben, míg a finn-ugor-

ságban mindössze csak négy nyelvben találjuk meg a megfelelő formákat. Okvetetlen azt kell tehát fölvennünk, hogy az utóbbiak kapták az előbbiektől tárgyalásunkbeli szóalakjaikat, nem pedig megfordítva.

Látnivaló, hogy a finn-ugor szavak jelentése meglepően összevág a megfelelő szláv formákéval. E mellett azonban alaki rokonságuk is könnyen felismerhető. Az egybetartozó formákat imigyen illeszthetjük össze: A zürjén *čarom* az orosz dialektikus *čerenъ* alakkkal van legközelebbi rokonságban. A finn-észt *härmä*, *härma* minden valószínűség szerint a litván *sarma*-nak változata.*) A lapp *čaru*, *čarva* a litván *širvas*-szal látszik leginkább egyezőnek, noha jelentésük nem igen vág össze (az előbbi t. i. «schneekruste», ez pedig «apfelgrau»; azonban könnyen lehetséges, hogy az eredeti «szürke» jelentésből maga a lapp nyelv fejlesztett «schneekruste» értelmet szintúgy, mint a hogy a szláv nyelvek tették az ószl. *srěnъ* eredeti «fehér» jelentésével). De az se lehetetlen, hogy finn-észt közvetítéssel szintén a litván *sarma* formára megy vissza, a melylyel értelme teljesen egybetalál. Végül a magyar *szirony* minden bizonynyal a lengyel *śron*, *szron* alaknak közvetlen ivadéka.

Ily formán, úgy gondolom, az eredet tisztábatételével sikerült megbizonyítanom föntebb nyilvánított amaz állításomat, hogy szótáraink a *szirony* szóalakra vonatkozó példákat helytelenül vonják egy kalap alá. A való igazság az, hogy három eltérő eredetű *szirony* szavunk van, a melyeknek formája azonban idő folytan egyenlővé fejlődött; mindamelllett jogszerint nem egy, hanem három hely illeti meg őket a szókönyvekben.

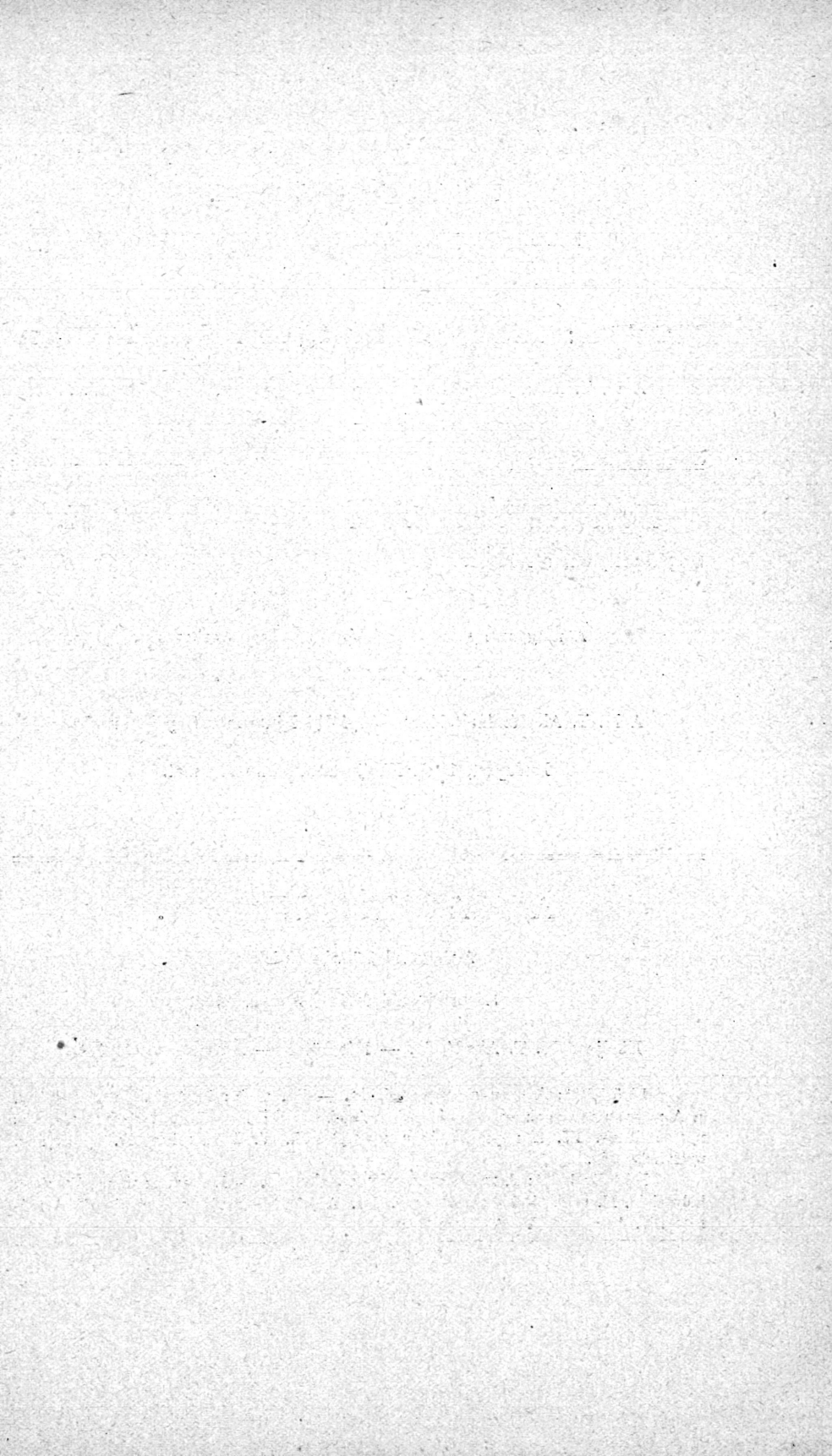
R. PRIKKEK MARIÁN.

Öszvér. ZOLNAI a márcziusi füzet 127. lapján emlékezetbe hozta, hogy e szónak perzsa eredetére már SZIRMAI ANTAL rámutatott 1806-ban kiadott polgári s törvénykezési szótárában. Ez igaz; csak hogy az elsőség dicsősége nem őt illeti meg, hanem a Debreczeni Grammatica íróit, a kik már egy évtizeddel előbb észrevették, hogy az *öszvér* perzsa származású (335. l.) Eredetijét be is mutatják *öszter* alakban. Nem lehetetlen, hogy SZIRMAI megjegyzése is ezeknek a közlésén alapul.

R. PRIKKEK MARIÁN.

Votják nyelvten. A Finn-Ugor Társaság kiadványainak XIV. kötetéből külön lenyomatva megjelent AMINOFF G. TORSTEN-től: *A votják nyelv hang- és alaktanának vázlata*, a melyet WICHMANN GYÖRGY rendezett sajtó alá.

*) V. ö. Thomsen V. Beröringer 221. l.: litv. *szarmä* (ebből **szerma?*), lett *sarma*, *serma*, *sërma*, reif > f. *härmä* stb. A szerk.

TÜZETES MAGYAR NYELVTAN

TÖRTÉNETI ALAPON.

BALASSA JÓZSEF közreműködésével írja

SIMONYI ZSIGMOND.

Első kötet: **Magyar hangtan és alaktan.**

A M. T. Akadémiától Lukács Krisztina díjjal jutalmazott munka.

Bolti ára 6 frt.

NÉMET ÉS MAGYAR SZÓLÁSOK.

Segédkönyvül a németből való fordításhoz, s kiegészítésül a német-magyar szótárakhoz.

A magyar nyelvnek legjobb forrásaiból szerkesztette

SIMONYI ZSIGMOND.

A M. T. Akadémiától Marczibányi-díjjal jutalmazott pályamunka.

Budapest, 1895. Kiadja a Franklin-Társulat.

Ára 3 frt.

A MAGYAR NYELV.

A művelt közönségnek írta

SIMONYI ZSIGMOND.

Kiadja a M. T. Akadémia. — Két kötet. — **Ára füzve 2 frt.**

Első kötet: **A magyar nyelv élete.** — Bevezetés: Nyelv és nyelvtudomány. I. A magyar nyelvnek eredete és rokonai. II. Idegen hatások. III. Nyelvtörténet és nyelvmélekek. IV. A népnyelv és a nyelvjárások. V. Irodalmi nyelv, nyelvújítás, nyelvhelyesség.

Második kötet: **A magyar nyelv szerkezete.** — I. Hangok, hangváltozások helyesírás. II. Összetétel és szóképzés. III. A jelentések viszontagságai. IV. A szófejtés. V. A ragozás. VI. A mondattan.
